

Zicht

2021 - 1

Tijdschrift voor gereformeerd zicht op politiek en maatschappij

Het landschap op de schop?

7 Een nieuw verbond
tussen boer en burger
is nodig

Jan Huijgen

32 Industrialisering
van ons landschap
is een keuze

Syp Wynia

Het landschap op de schop?

1	Tastend onze weg zoeken... <i>Dr. Hans van de Breevaart</i>	BLIKOPENER
2	Vol – in welk opzicht? <i>Ds. M. van Reenen</i>	MEDITATIE
7	“Landschap is kostbaar, kijk uit voor massaal opkomen” <i>Dr. Klaas van der Zwaag interviewt Jan Huijgen</i>	INTERVIEW
12	De stikstofcrisis: gevolg van pappen en nathouden <i>Column door prof. dr. ir. Wim de Vries</i>	FOCUS
15	Het ruimtelijke ordeningstrilemma van de SGP <i>Dr. Roelof Bisschop</i>	KIJK VANUIT DE KAMER
19	“Het woningtekort is te lang ontkend” <i>Sander Bossenbroek MSc interviewt prof. dr. Peter Boelhouwer</i>	INTERVIEW
26	Rentmeesterschap en landschap <i>Column door ir. Gert Harm ten Bolscher</i>	BRANDPUNT
28	Landgebruik in Nederland 2000-2040 <i>Dr. Aart van der Linden</i>	INFOGRAPHICS
32	“Industrialisering van ons landschap is een keuze” <i>Dr. Hans van de Breevaart interviewt Syp Wynia</i>	INTERVIEW
44	De slag om de ruimte? <i>Dr. Hans Teerds</i>	THEMA
52	Scrutopia: Moreel verantwoorde omgang met onze eigen leefomgeving <i>Dr. Hans van de Breevaart</i>	POLITIEK KLASSIEK
60	Draagvlak en menselijke maat: Houten op een ruimtelijk kruispunt <i>Wouter van den Berg MSc</i>	LOKAAL VIZIER
66	“Je zult moeten accepteren dat je zo af en toe een windmolen of zonnepark tegenkomt” <i>Dr. Hans van de Breevaart interviewt ir. Evert Mulder en Gerard van de Breevaart</i>	LOKAAL VIZIER
76	Ruimtelijke uitdagingen in Nederland <i>Len-Marie Boele, Mathan Lokerse en Tjeerd Visser</i>	SGP-JONGEREN
81	Starterslening: goed idee of toch niet? <i>Leo Timmer en Jan Lock</i>	KWARTAALSTELLING
88	Meer, minder of juist anders? <i>Dr. Aart van der Linden en Dr. Hans van de Breevaart</i>	BOEKENSCHAP
91	Dak vóór weiland <i>Column door dr. Aart van der Linden</i>	PERSPECTIEF

Tastend onze weg zoeken...

Als we de gepolariseerde hedendaagse politiek achter ons willen laten, dienen we op de tast onze weg te zoeken en goed na te denken over wat het landschap toekomt.

Bovenstaand citaat is ontleend aan Michael Sandel. Ik heb alleen 'mensen' vervangen voor 'het landschap'. Als wezenlijk onderdeel van Gods Schepping, heeft ook dat laatste een geheel eigen waarde. Wij zijn geroepen daarop geen roofbouw te plegen, maar goede rentmeesters te zijn. Een tijd waarin intensieve veehouderijen, een schreeuwend woningtekort en de roep om duurzame energievoorzieningen een steeds grotere claim leggen op ons landschap, brengt in dat licht een grote verantwoordelijkheid met zich mee.

De vraag is welke keuzes we dan maken. Moet het landschap inderdaad op de schop? Of zijn er manieren in onze menselijke behoeften te voorzien met een minimum aan inbreuk op de natuurlijke rijkdom van onze directe leefomgeving?

Partijen ter linker- en ter rechterzijde hebben zo hun eigen ideeën over de vraag of ze wel of geen verdere industrialisering van het landschap willen, en of daarbij prioriteit gegeven moet worden aan windparken en zonneweides of toch de landbouw. En wij? In dit nummer laten wij verschillende stemmen aan het woord. Specialisten op het gebied van landbouw, huisvesting en energietransitie. Landelijke, provinciale en plaatselijke bestuurders en volksvertegenwoordigers. Sommigen menen zich in het publieke debat, anderen geven handen en voeten aan doelen die de overheid zich gesteld heeft.

Dat levert geen kant-en-klare antwoorden op. Maar mogelijk dat het kan helpen om betrokken partijen tastend hun weg te laten vinden, zodat zij, na rijp beraad, steeds de juiste beslissingen kunnen nemen.

Hans van de Breevaart, redactielid

PS: Bij uitzondering verzorg ik de Blikopener dit keer voor Jan Schippers. Hij is herstellend van complicaties als gevolg van coronabesmetting. Wij wensen hem vanaf deze plaats van harte beterschap!

Het aardrijk is vol van Uw goederen.
Psalm 104:24c

Ds. M. van Reenen, predikant van de hersteld hervormde gemeente te Oldebroek

Vol – in welk opzicht?

Is Nederland vol? Jazeker! Dit was altijd al zo, in 2000 al, en in alle eeuwen daarvoor. Niet alleen Nederland trouwens, maar heel de wereld. 'Het aardrijk is vol van Uw goederen.' Dat is de onveranderlijke en wereldwijde waarheid. Een heerlijke waarheid. 'De aarde is des HEEREN mitsgaders haar volheid' (Psalm 24:1). Er is niets wat niet onder Gods beheer en bestuur is. Niets ontgaat Hem, niets kan aan Hem worden onttrokken. En... nergens kan men aan de boodschap daarvan ontkomen. Alles getuigt van Zijn bestaan, zoals Psalm 19 bezingt: 'Geen spraak en geen woorden zijn er waar hun stem niet wordt gehoord'. De aarde is vol van Gods goederen, majesteit en goedheid.

Overal waar mensen zijn is de wereld ook vol 'met wrevel' (Gen. 6:11).

VOL VAN WREVEL

Het is ook een beconcurrerende waarheid. Overal waar mensen zijn is de wereld ook vol 'met wrevel' (Gen. 6:11). Dat geldt helaas ook van ons land. Hoe meer mensen er komen en hoe meer Gods wetten worden losgelaten, hoe sterker dit zich doet gelden. Hierdoor raakt die andere volheid steeds meer uit beeld. Steeds minder wordt er gezien, dat de aarde vol is van Góds goederen. Dit wordt niet ontkracht maar wel ontkend. Zo komt er een antwoord op de vraag, of Nederland steeds voller wordt. Wel als we letten op de menselijke 'wrevel'. Helaas niet wat betreft de erkenning van God. In dat opzicht wordt ons land leger en leger. God is verdwenen of aan het verdwijnen uit Jorwerd, uit de grachtengordel, uit Den Haag, uit winkelstraten, uit schafketen, uit heel wat kerken zelfs. Dichterbij. Is Hij verdwenen of aan het verdwijnen uit Barneveld of Barendrecht, uit Arnemuiden of IJsselmuiden? Is

Hij verdwenen uit koeienstal, kotter of komkommerkas?

**‘Hoe groot zijn Uw werken,
o HEERE; Gij hebt ze alle met
wijsheid gemaakt’
(Psalm 104:24a-b).**

SCHEPPINGSWERK

Natuurlijk stel ik die vraag vanwege het thema van dit nummer. Er is echter ook een heel directe link met de tekst ‘Het aardrijk is vol van Uw goederen’. In de context gaat het immers over Gods scheppingswerk: ‘Hoe groot zijn Uw werken, o HEERE; Gij hebt ze alle met wijsheid gemaakt’ (Psalm 104:24a-b). Alles wat wij zien is van de HEERE, maar het meest wordt dat zichtbaar in wat Hij Zelf gemaakt heeft. Om zo te zeggen: de komkommer getuigt meer van God dan de kas, de koe meer dan de stal, de schol meer dan de kotter. Ook al zijn technische gaven ook van God gegeven, daarbij kunnen we zomaar blijven steken in ons kunnen (Dan. 4:30). Gods schepselen wijzen ons op de Bron van het leven. Hoe eindeloos rijk! Zie de groei van een plant, de spijsvertering van een koe, de leefwijze van een platvis. Verwonder u over de vele soorten cellen en de onvoorstelbare complexiteit van alle onderdelen van een cel. Tot in de kleinste details zijn deze ‘goederen’ vol van Gods goedheid en wijsheid en macht. Maar hoe meer wij bouwen en digitaliseren, hoe minder we daar nog van zien. 20 miljoen inwoners van Nederland en 10 miljard mensen op deze wereld – dát is het probleem niet. Het probleem is dat de mens zichzelf steeds groter maakt, zoals in de tijd van de torenbouw van Babel. Wij maken de aarde en het land vol van onze goederen. Zie hoe in 10 jaar tijd het aanzien van veel gebieden veranderd is. Megastallen, bedrij-

venterreinen, windturbines en zonneparken domineren het landschap. Stallen liggen niet langer verscholen tussen de houtwallen, windturbines zijn minstens vier keer hoger dan de hoogste boom.

LEGE HEEMEL

Dat kun je mooi of lelijk vinden, maar het punt is dat de horizon vol wordt en de hemel leeg. Hoewel een windturbine in zichzelf niet slecht is, geldt mede hierdoor: ‘De aarde raakt steeds voller met wrevel’. Met onze werken die Gods werken naar de marge duwen. Zoals dat ook binnenshuis gebeurt. Hier domineren steeds meer de apparaten en speelt onze tijdsbesteding zich toenemend af achter schermen. Daar kun je goede dingen doen, maar het effect is dat we vooral gericht zijn op het menselijke, het aardse, het tijdelijke. We bouwen met al onze techniek als het ware een grote afscherming tussen ons en de onzichtbare dingen. Moeten we het dan vreemd vinden als we weinig van Gods aanwezigheid merken? ‘God is dood en wij hebben Hem vermoord’ (Nietzsche).

**‘De Geest der wijsheid en der
openbaring in Zijn kennis,
[om te geven] verlichte ogen
des verstands’ (Ef. 1:17-18).**

VOL VAN WONDEREN

Is God ook werkelijk dood? Welnee! Nog steeds vertellen de hemelen Gods eer. Nog steeds laat Hij Zijn grootheid zien in de kleinheid van een mier. Nog steeds blijft Hij uit de mond van kinderen en zuigelingen Zijn sterkte grondvesten. De aarde is en blijft vol van Zijn goederen. Alleen is de vraag of wij het nog wel kunnen zien. Dat zien is een gave. ‘Ontdek mijn ogen, dat zij aanschouwen de wonderen van Uw wet’.

[illegible]

**Bent u
goed in beeld?**

VAN LAAR
REKLAME

Ontwerp & Realisatie

Bellstraat 15 | Barneveld | 0342 - 400 968
info@vanlaarreklame.nl | www.vanlaarreklame.nl

Guido de Brès-Stichting
 Wetenschappelijk Instituut SGP

SCAN ME

'Dewijl wij niet aanmerken de dingen die men ziet, maar de dingen die men niet ziet; want de dingen die men ziet zijn tijdelijk, maar de dingen die men niet ziet zijn eeuwig' (2 Kor. 4:18).

Alleen de Heilige Geest leert ons de werkelijkheid te zien met geestelijke ogen. 'De Geest der wijsheid en der openbaring in Zijn kennis, [om te geven] verlichte ogen des verstands' (Ef. 1:17-18). Hij ontdekt ons aan onze schuld en Zijn heiligheid. Aan de betrekkelijkheid van dit leven en de ontzaglijkheid van de eeuwigheid. Aan de gebrekkelijkheid van onze werken en de grootheid van Zijn werken. Begnadigd is de mens die Paulus leert bijvallen: 'Dewijl wij niet aanmerken de dingen die men ziet, maar de dingen die men niet ziet; want de dingen die men ziet zijn tijdelijk, maar de dingen die men niet ziet zijn eeuwig' (2 Kor. 4:18).

OPGAVE

Hier ligt dan ook een opgave. Om te zoeken naar ruimte in ons leven om Gods werk te zien. Zodat we niet altijd maar druk zijn met onze werken en goederen maar meer met de Zijne. Om te voorkomen dat er hooguit nog een plaatsje voor God is als we uit de Bijbel lezen of in de kerk zitten en niet meer onderweg of in ons werk. Ik geloof dat er maar één weg vooruit is, en dat is in zekere zin een weg terug. Terug naar een leven van

eenvoud en bescheidenheid. Laten we ons consumptiepatroon onderzoeken op de vraag hoe veel beslag we leggen op Gods aarde. Laten we onze tuin bekijken met de vraag hoe veel ruimte daar is voor Gods scheppingswerk. Laten we onze nieuwbouwplannen onderwerpen aan de toets of zij Gods goederen verdringen of niet.

OOTMOED

Dat moet ons, paradoxaal, argwanend maken over de globalistische klimaatlobby, waarin de mens God terzijde schuift. Waarin velen boeren liever kwijt dan rijk zijn en die bol staat van loze beloften van 'groene energie'. Een christen kan echter evenmin meedeinen op de golven van groei. Boeren, de grootste bewerkers van Gods aardrijk, hebben een grote verantwoordelijkheid. Hun aanwezigheid is een gedurig getuigenis dat iedereen van het veld wordt gevoed (Pred. 5:8). Daarom is het hun roeping om te zoeken naar een weg om daarbij zo veel mogelijk van Gods werk zichtbaar te maken.

Dat is tegelijk een gezamenlijke verantwoordelijkheid. We moeten allen leren dat de aarde niet van ons is maar van de Schepper. Dat vraagt om ootmoed tegenover Hem. Om zorgzaamheid tegenover Zijn schepselen. Om een verwonderend oog. Ook in dezen moeten we worden als een kind! Niet een verwend kind maar een vergenoegd kind (Psalm 131). Dit alles vraagt om een vernieuwd hart. Niet langer vervuld met onze wrevel maar met Zijn werken. Is uw hart vol van Zijn genade voor u? Dan zult u oog krijgen voor Zijn goederen rondom u.

Land, grond, landschap zijn kostbaar. Je kunt het maar één keer verbouwen en je bent het kwijt, zegt boer en filosoof Jan Huijgen. "Let vooral op de grote jongens die grond opkopen en die ervoor zorgen dat de relatie tussen boer en burger helemaal verbroken wordt."

Klaas van der Zwaag, redactievoorzitter

"Landschap is kostbaar, kijk uit voor massaal opkopen"

Interview met boer en filosoof Jan Huijgen

Huijgen (63) beheert samen met zijn vrouw Maaïke de Eemlandhoeve, een boerderij aan de rand van Bunschoten. Daar wordt het contact gestimuleerd tussen burgers en boeren en alles ingezet op de regionale voedselvoorziening.

De Eemlandhoeve heeft een drie hectare groot erf waar wilde planten de ruimte krijgen en kippen los lopen. En rond 25 ha wordt gebruikt voor de Blonde d'Aquitaine zoogkoeien. Je kunt er naar hartelust wandelen. Er is een moestuin met een kas, een boerderijwinkel en een terras.

En 'pipowagens' doen dienst als boerencamping. Die wordt van de zomer uitgebreid omdat mensen niet meer naar het buitenland gaan. Eemlandhoeve is een multifunctionele hoeve met aandacht voor schepping, mensen en het goede eten.

BOERENCULTUUR

Overal liggen boeken in de werkkamer van Huijgen. In de kasten, horizontaal en verticaal, schots en scheefs, op de grond, allemaal ge-

duchte stapels. Hij leest breed. Filosofie, theologie, cultuur, literatuur, kunst, politiek, landbouw, alles buitelt over elkaar heen. We hebben hier niet te maken met een specialist, maar met een generalist. Huijgen studeerde landbouw in Wageningen en filosofie aan de Vrije Universiteit Amsterdam en volgde nog een jaar in Toronto colleges in de filosofie en theologie.

Jans vrouw Maaïke is de ecologisch beheerder van de Eemlandhoeve. Er zijn meer dan 300 plantensoorten rondom de boerderij en 50 vogelsoorten en alles daartussen. "Er was hier niks, de schepping komt hier terug, we geven haar de ruimte", zegt Huijgen. "Er is plaats voor diversiteit. We hebben een biologisch bedrijf met vleeskoeien, een moestuin, vruchtbomen, eigenlijk meer het model van mijn opa, het klassieke gemengde bedrijf."

Huijgen heeft in dit bedrijf een sterke sociale functie. "Er is een zorghuis met dementerende bejaarden, er lopen kinderen met ADHD en opvoedingsproblemen, die worden hier gecoacht. Hier mogen ze tussen de kippen lopen. Er zijn mensen met burn-out die weer bij proberen te komen. Maar we kennen ook de profitkant, de winkel, zalen voor vergaderingen en bruiloften. In plaats van heisessies hebben wij hier de weisessies. Daardoor creëer je de binding tussen boer en burger."

DRIE SOORTEN

Huijgen ziet de boeren in drie categorieën vallen. "Eén op de drie boeren is groot en ingevoegd in de ketens van de bank, de veevoerleveranciers, de techniek, de zuivel of vleesverwerkers, noem maar op. Ze zijn geketend en kunnen geen kant op. Het enige perspectief daar is: onderhandelingen binnen de ketens en kijken of je de marge kunt verbeteren."

Een ander derde deel stopt binnen vijf tot tien

jaar. Huijgen: "Hun bedrijf is niet door te geven naar de volgende generatie. Want hoe moet je het overdragen aan je kinderen, als het rendement op het boerenvermogen negatief is? Ik heb tegen mijn kinderen gezegd: ik gun jullie de last van het bezit niet meer. Daarom zijn andere en meer creatieve oplossingen nodig. Voor deze tweede categorie geldt: let op de gronden – waar gaan die naar toe?"

De focus van Huijgen zit op een derde categorie boeren, die inzetten op de regionale voedselstrategie. "Mijn ideaal is dertig procent van de boerenstand weer met de dertig procent met de burgerstand te verbinden. De boer is uitgemolken, die kan dat niet meer alleen doen. Dus daarom moeten boer en burger weer aan elkaar verbonden worden. Mijn missie van de Eemlandhoeve is altijd geweest: verbinding van boer en burger, stad en platteland en Creator en creatie met het oog op duurzaam leven. Actueler dan ooit!"

ÓMDENKEN

De grote fout is volgens Huijgen dat Nederland van boeren ondernemers heeft gemaakt, die hun bedrijf eenzijdig volgens economische berekening moesten runnen. "Ze moesten zo en zo veel investeren en dan zou er een bepaald rendement uitkomen. Het heeft geleid tot een sterke commercialisering van de landbouw. In het diepst van zijn hart is de boer echter een verzorger van zijn land, de dieren en zijn mooie producten. Daar ligt zijn hart. Dat is wat anders dan datgene wat je ingepompt kreeg tijdens de opleiding: je wordt pas boer als je groter en de grootste bent."

De prangende vraag voor Huijgen is: durven we in de boerensector weer "om" te denken en een nieuw sociaal contract met de maatschappij aan te gaan? "Iedereen verdient aan de landbouw, behalve de boer. Iedereen verdient aan

de boer, behalve de boer zelf. Mijn doel is om de boeren weer eerlijke prijzen te geven, gebaseerd op eerlijke handel. En daarmee kan de boer de zorg voor de natuur, de weidevogels, de biodiversiteit, het landschap weer oppakken.

Fair true price en smart green deals – om het in de huidige beleidstaal te zeggen."

Dat sluit groot niet uit, aldus Huijgen. "Grappig, naast mij zit de grootste boer, en ik ben de breedste boer. Maar schilder elkaar wederzijds niet af als megaboer of geitenwollen sokkenboer. Voor innovatie heb je mentale openheid, moreel respect en zelfs een wat ik noem 'liturgische ruimte' nodig. Dan komen creativiteit en motivatie los." Huijgen is nu met de Mansholt-campus bezig. Mansholt was na de oorlog de ontwikkelaar van de moderne landbouw – "nooit meer honger" was zijn devies. Maar met die modernisering en commercialisering kwamen er ook de problemen waar we nu tegen aanlopen. Mansholt 'bekeerde' zich: het moest anders.

Een campus is een leeromgeving voor dit nieuwe regionale voedselmodel. Boeren loeren, wordt wel eens gezegd: kom kijken en zie vooral: het kan anders

Huijgen: "Ik ontving als enige Nederlander de Europese Mansholtprijs voor de vernieuwing en verbreding van de landbouw. Daarom is de volgende fase voor de Eemlandhoeve de Mansholt-campus: kunnen we weer een Regionaal Voedsel Systeem (RVS) ontwikkelen dat tot een nieuwe routekaart uitgewerkt kan worden voor de komende tien tot twintig jaar? We willen de regio's weer van twintig tot dertig procent voedsel uit het eigen leefgebied geven. Maar

hoe ziet dat ontwerp eruit? Een campus is een leeromgeving voor dit nieuwe regionale voedselmodel. Boeren loeren, wordt wel eens gezegd: kom kijken en zie vooral: het kan anders."

Hoe kwam het tot een kloof tussen boer en burger? "Het is soort resultante geweest van het modernisme. Dat werkt door op allerlei vlak, zoals de verkokering van de samenleving. Dat geldt ook voor de relatie tussen burger en boer. De voedselmarkt is geliberaliseerd. Er zijn een aantal grote spelers gekomen, zoals de supermarkten, die enorme machtsblokken zijn geworden. Als boeren de prijzen van hun product niet langer accepteren, gaan ze naar het buitenland, want er is een open markt, ook wereldwijd. De burger weet echter niet meer wat hij eet. De verbinding is weg, dus daarom is herstel van vertrouwen nodig."

Huijgen heeft voor de boer en burger de VOLG aanpak bedacht: voedsel, omgeving, landbouw en gezondheid hangen nauw met elkaar samen. "We hebben weer "volg-ers" nodig. Dat zijn basiselementen voor een nieuwe sociaal VOLG-contract, waarover Pieter Omtzigt een inspirerend boek schreef. De burger wordt weer directer betrokken via de drieslag: ik doe mee, ik bestel en ik participeer."

Vanuit de christelijke sociale traditie is dit bekend als een beweging van onderop, vanuit regio's en vanuit gedeelde waarden. Huijgen: "Dat moeten we in deze tijd opnieuw vormgeven. Laten we weer werken aan dat nieuwe verbond tussen de burger en de boer in de regio, rondom de tafel met het gewaardeerde voedsel van de boer. Haal eens twee procent van het zorgbudget van het minister van VWS en twee procent van het opkoopbudget voor natuur en stop dat in een Nationaal Programma Regionale Voedsel Strategie gedurende de komende kabinetsperiode. Dan sla je een deuk in een

pakje boter. Ik heb dat ooit gedaan met de Taskforce Multifunctionele Landbouw, nu met een NP RVS. Ik hoop dat vanuit SGP/CU/CDA gezamenlijk deze zorg voor landbouw en landschap vertaald kan worden in een politieke aanpak."

We hebben de laatste tijd te maken gehad met felle acties van boze boeren. Was hun protest terecht?

"Ik voel iets van de verontwaardiging en de boosheid. Er is onbegrip van de burgers voor de boerensamenleving. Ik kan begrijpen dat men dan de tractor neemt en naar het Malieveld gaat. Maar dat is de ene kant. De andere kant is mijn appèl naar de boeren: durf breder te kijken dan alleen maar het klassieke recept: groter, efficiënter en technologischer. Dan heb je een versmald besef van werkelijkheid en zit je in je eigen boerenbubbel, waardoor je vroeg of laat met de kop tegen de muur loopt. Met boos worden zul je het niet redden, maar durf mee te bewegen in die openheid. Geld is er genoeg maar hebben wij het lef om een nieuw co-operatief te bedenken, zoals de oude boerenleenbank, maar nu als burgerboerenleenbank om zo weer boer en burger aan elkaar koppelen? De boeren alleen gaan het niet redden, maar burgers moeten samen met de boeren verantwoordelijkheid nemen voor het voedsel-

landschap in hun gebied. Op de Mansholtcampus zijn we dat aan het beoefenen."

Het landschap gaat op de schop, zo verwijst dit themanummer naar recente ontwikkelingen.

"Ik vind het getuigen van een maakbaarheidsidee alsof wij ons landschap máken, in plaats van respect te tonen voor historisch gegroeide landschappen en de bewoners daarin. We moeten ons bewust worden van de kwetsbare en kostbare waarde van het landschap. Je kunt land, grond, landschap maar één keer verbouwen en je bent het kwijt. Stad en ommeland, voedsel en natuur, moeten weer in relatie met elkaar gebracht worden en dat vraagt wijsheid en regie op landelijk niveau. We hebben in Nederland een vruchtbare delta. Daardoor kunnen we hier zo mooi en goed voedsel produceren. En dat kun je zo maar in één generatie vernielen. Het vraagt wijsheid van meerdere generaties om hier verstandig mee om te gaan. Het pleidooi van oud-minister van landbouw Cees Veerman voor een landschapscommissaris die ruimte, landbouw en natuur bij elkaar voegt, brengt deze wijsheid weer in stelling in het actuele debat."

Wat is uw visie is op het Landbouwakkoord en de motie van Roelof Bisschop: verzoek om lange termijnperspectief op economisch en ecologisch verantwoorde landbouw in Nederland?

"Ik ben blij met deze motie van Roelof Bisschop die nu bij de SER ligt voor de uitwerking voor het langere termijnperspectief. Ik denk dat we meerdere perspectieven naast elkaar moeten zetten – ik heb boven al drie ontwikkelroutes voor boeren genoemd – en dat voor elke route kaart met ook met daadwerkelijke implementatie trajecten moet komen. Niet alleen praten en weer een verkenning, maar ook daadwerkelijke vormgeving met bijbehorend budget voor uit-

voering en krachtige aansturing hiervan. Ik denk ook dat koppelingen met het Europese beleid en het regionale beleid essentieel zijn: Flevopolders en het Noorden/Oosten zijn weer anders dan dichtbevolkte westelijke gebieden. En: Europa is soms verder qua regionale aanpak dat wij in Nederland nu hebben."

Kern van het recente rapport Grote opgave in een beperkte ruimte is dat boeren de komende jaren tienduizenden hectares grond moeten inleveren om plaats te maken voor nieuwe natuur, woningbouw en het opwekken van duurzame energie. Wat vindt u daarvan?

"Ik vind het te kort door de bocht en getuigen van een maakbaarheidsideologie die weinig respect toont voor het landschap. Dat er extra huizen moeten komen, is duidelijk, maar laat het geen vercommercialiseerde projecten zijn, waar de grote jongens huisjes gaan melken en waar de jonge generatie er nóg niet van kan profiteren. Ik hoop op meer sociale woningbouw. Dat vraagt een sterkere overheid om dat in de hand te houden. Ik kijk ook met zorg naar de toenemende zonneweiden, terwijl de daken onbenut blijven. Veel van die zonneparken worden door financiële partijen of zelfs Chinezen opgekocht en die krijgen onze subsidies hiervoor. Dat is toch ongekend? Ik heb al gezegd: eenderde van de boeren gaat stoppen. Let op de grondposities – een actief beleidsperspectief hiervoor is meer dan noodzakelijk."

Al het platteland verdwijnt, dan gaat het hele land naar de knoppen?

"Dan is er geen verbinding tussen stad en ommeland. Men bouwt tegenwoordig de stad zeer compact, zoals je ziet in de wijken Nieuwland of Vathorst in Amersfoort. Men kan dan nergens meer heen, om zich te ontspannen met de kinderen. Daarom zijn de ommelanden zo belang-

rijk die een belangrijke rol kunnen spelen. Ik bepleit een multifunctionele landbouw, waarvoor we reeds in 2008 een manifest heb uitgewerkt. Maar dan met de update naar de Regionale Voedsel Strategie: voedsel als de verbindende schakel met het eigen ommeland. Het platteland heeft veel meer te bieden. We hebben weer het lef van een vergezicht nodig, een stip op de horizon. Zonder een visie(oen) verwildert een volk. Het is een Bijbelse wijsheid van eeuwen. Rond de Mansholtcampus zijn we bezig met de uitwerkingen van zo'n vergezicht."

U verdiepte zich in de reformatorische wijsbegeerte van Vollenhoven en Dooyeweerd. Hoe beziet u in deze context de relatie tussen mens, dier en natuur?

"Ik heb veel van de aspectenleer van Dooyeweerd geleerd. Hij heeft mij ook de waarde van het integreren geleerd, het zien van de samenhang tussen de dingen. Heel veel rapporten zitten bol van abstracties, soms een aspect van de werkelijkheid, en daarmee losgeraakt van de werkelijkheid zelf. Toeslagaffaires, en ze spelen net zo goed in de landbouw bij de boeren, zijn indicaties voor dat werkelijkheidsverlies. Ik heb op onze hoeve de aspectenleer van Dooyeweerd vertaald in praktijken. Er lopen hier alle soorten luitjes rond, een kunstenaar, een ambachtelijke bouwer, natuurliefhebbers, een sociaal werker en ik wil nog een Natuurobservatorium bouwen voor mensen voor wie het allemaal te veel is geworden, dus daar heb je het inkeer en eerbied aspect. En dat zijn broedplekken voor die hernieuwde agri-cultuur."

www.eemlandhoeve.nl

www.mansholtcampus.nl

De stikstofcrisis: gevolg van pappen en nathouden

Er zijn soms van die woorden die vrijwel niemand kent en binnen korte tijd is er vrijwel niemand die ze niet kent. Denk aan 'tsunami' voor en na 2004. Toen ik in 1982 voor mijn studie naar Australië ging was het begrip 'zure regen' mij onbekend. En na terugkomst in 1983 kende vrijwel iedere Nederlander dit woordenpaar en solliciteerde ik op een baan als onderzoeker naar de effecten van 'zure regen' op de bodem. Bij 'zure regen' ging het toen al om de neerslag van stikstofoxiden en ammoniak uit verkeer en landbouw. Daarnaast was er ook sprake van neerslag van zwaveloxiden, maar de uitstoot daarvan is sinds 1980 met circa 90% gedaald. Wie beweert: 'van zure regen' hoor je ook niets meer' zit er dus naast. Het is alleen gereduceerd tot een stikstofprobleem. Door neerslag van stikstof op natuur vindt in de bodem verzuring plaats, met als gevolg een tekort aan calcium, kalium en magnesium, in combinatie met een overschot aan stikstof. Dit heeft negatieve effecten op flora en fauna, waaronder een afname aan plantensoorten, insecten, vlinders en vogels.

Sindsdien 1990 is ook de uitstoot van stikstofoxiden en ammoniak meer dan gehalveerd, maar desondanks komt op ongeveer driekwart van de Nederlandse natuur nog steeds teveel stikstof terecht.

En daardoor gaat die natuur er nog steeds niet op vooruit. Denk aan iemand die veel te veel heeft gegeten en als gevolg van gezondheidsklachten niet lijnt, maar minder te veel gaat eten.

Dan kunnen desondanks de klachten toenemen omdat er sprake is van accumulatie van vet. Zo heeft in de Nederlandse natuur een accumulatie van stikstof plaatsgevonden door een overmatige toevoer ervan gedurende meer dan 40 jaar. En dat is een probleem, zowel ecologisch als juridisch, want Europese lidstaten zijn verplicht om Natura 2000-gebieden in een 'goede staat van instandhouding' te houden of te brengen.

De PAS regeling uit 2015 die de stikstofuitstoot moest reduceren zonder de economie te schaden heeft in werkelijkheid de ammoniakuitstoot iets doen toenemen. Dat kwam onder andere door toestemming te geven voor stikstof uitstotende activiteiten, vooruitlopend op de positieve effecten van PAS-maatregelen. En dus won Mobilisation for the Environment alle rechtszaken en stelde de Raad van State op 29 mei 2019 de PAS buiten werking. En omdat de bouw er ook onder viel zat de aanleg van nieuwe autowegen en woonwijken in Nederland toen op slot.

Ondertussen is de stikstofwet aangenomen door de eerste kamer en die geeft aan dat we 50% van de stikstofemissies moeten hebben gereduceerd in 2035. En dan is het niet verstandig om als politiek, en dus als SGP, de boeren voor te spiegelen dat dit wel kan met technologische vernieuwingen, zoals emissiearme stallen. Ten eerste blijkt uit onderzoek dat die stallen in de praktijk na jaren veel minder goed werken dan bij aankoop. Daarom heeft de rechter in Friesland recent geen toestemming gegeven voor uitbreiding van het aantal dieren in een emissiearme stal. En daarnaast hebben we bij stikstofgebruik in de landbouw niet alleen te maken met uitstoot van ammoniak, maar ook van het broeikasgas lachgas en met verliezen van nitraat naar grond- en oppervlaktewater. En ook die verliezen moeten minder om te voldoen aan het klimaatakkoord en de kaderrichtlijn water. Daarom moet de aanvoer van stikstof in krachtvoer verminderen en dat betekent een vermindering van de veestapel. We staan naar mijn vaste mening dan ook op de drempel van een transitie in ons voedselsysteem. Die moeten we niet afwentelen op de boeren, maar we dienen die op te pakken door meer te betalen voor ons voedsel en boeren ook te belonen voor schone lucht, schoon water en behoud van de natuur.

Prof. dr. ir. Wim de Vries

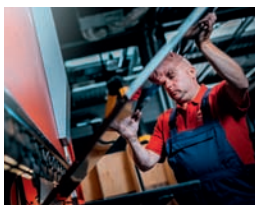
Hoogleraar milieusysteemanalyse aan Wageningen University

TECHNOLOGY WITH A SMILE

De Barth Groep helpt bedrijven om optimaal te presteren door het creëren van duurzame en technologische oplossingen. Wij realiseren en onderhouden totaalinstallaties, voeren inspecties en keuringen uit, leveren plaatwerkoplossingen en ontwikkelen en automatiseren machines voor verschillende industrieën. Onze kracht ligt in het aanpakken van multidisciplinaire projecten.

Kijk op www.barthgroep.nl voor meer informatie.

SINDS 1935

HUISMAN

keukens | sanitair | doe het zelf

Passie

voor vakmanschap

WWW.HUISMANALBLASSERDAM.NL

Huisman Keukens & Sanitair | Voltastraat 1 | 2952 AW Alblisserdam | 078-6932541 | info@huismanalblisserdam.nl

Het ruimtelijke ordenings-trilemma van de SGP: land voor woningen, boeren of natuur?"

Dr. Roelof Bisschop, lid van de SGP-fractie in de Tweede Kamer

1. Wat is volgens u op dit moment de grootste uitdaging voor Nederland op het vlak van ruimtelijke ordening?

Ruimtelijke ordening vraagt voortdurend om keuzes. Denk alleen al aan de inrichting van een tuin. De grootte van die tuin is beperkt en vraagt

dus om keuzes over de inrichting. Kies je een stenen terras of een groot gazon? Valt de keuze op een opbergschuur of een extra looppad? Logischerwijs spelen allerlei afwegingen hierbij een rol. Wat in het klein geldt, geldt des te meer in het groot. Op het vlak van de ruimtelijke orde-

ning van Nederland spelen talloze belangen mee. Van woningzoekers tot forenzen en openbaar vervoerders. Tel daar de beperkte ruimte bij op en de grootste uitdaging voor Nederland op het vlak van ruimtelijke ordening is zichtbaar: hoe zorgen we er voor dat de beperkte ruimte in Nederland zo goed mogelijk ingericht wordt, met inachtneming van alle afwegingen en belangen? Dat vraagt om fundamentele, politieke keuzes.

2. Welke kansen biedt de coronacrisis op het vlak van ruimtelijke ordening, bijvoorbeeld door veranderde gewoontes wat betreft woon-werkverkeer?

De precieze gevolgen van de coronacrisis voor de inrichting van de ruimte zijn nu nog lastig in te schatten. Maar als er inderdaad duurzaam meer thuisgewerkt zal gaan worden, zal dat zeker gevolgen hebben. Als mensen meer thuis werken, zal de filedruk afnemen en de behoefte aan zowel een prettige woonomgeving als een goede ruimte voor thuiswerk toenemen. Dat kan bijvoorbeeld impact hebben op de gewenste hoeveelheid 'groen' in woonwijken én voor meer woon- en leefruimte. Kortom, veranderende gewoontes wat betreft woon-werkverkeer zullen invloed hebben op de mate van leefbaarheid in dorpen en steden.

Een ander punt heeft betrekking op de woningmarkt. Op dat vlak kan de coronacrisis ook kansen bieden. Als er meer thuisgewerkt wordt, kan de behoefte naar kantoorruimte afnemen. De druk op de beschikbare ruimte voor nieuwe kantoorgebouwen neemt dan wellicht af, maar ook de mogelijkheden om leegstaande kantoorruimten om te bouwen tot appartementencomplexen nemen toe. Uiteraard vraagt dat om zorgvuldigheid, maar het kan bijvoorbeeld een bijdrage leveren aan het oplossen van het tekort aan studentenhuisvesting.

3. Bent u het ermee eens dat ons land voor een ruimtelijke ordeningstrilemma staat: land voor woningen, boeren of natuur? Wat moet volgens u voorrang krijgen?

Enerzijds ben ik het hiermee eens. Nederland staat inderdaad voor grote uitdagingen op het gebied van ruimtelijke ordening. Woningen, boeren en natuur vragen om ruimte én keuzes. Anderzijds is het van groot belang dat er geen onnodige tegenstellingen gecreëerd worden. Polarisatie helpt niet in het politieke debat, maar het draagt ook niet bij aan gedragen oplossingen. Stellen dat de ruimte die onze landbouw inneemt ingeperkt moet worden zodat er ruimte komt voor woningbouw, helpt de discussie niet vooruit. Zoals ik net al zei: we moeten de goede balans vinden tussen alle belangen, waarbij alle afwegingen op de juiste manier meegenomen en meegewogen worden. Voorrang voor de ene groep doet vaak geen recht aan de positie van de andere groep.

4. Wat is de inzet van de SGP als het gaat om versterking van het spoorwegennet, ook breder tussen (hoofd)steden op het Europese continent? Waarin moeten we vooral investeren?

De SGP zet zich stevig in voor een betere bereikbaarheid van de regio buiten de Randstad. Dit staat ook in ons verkiezingsprogramma. Een cruciaal onderdeel daarvan is het investeren in regionale treinverbindingen, bijvoorbeeld met de stedelijke gebieden. Enerzijds betekent dat bijvoorbeeld nieuwe treinstations, anderzijds moet ook het bestaande spoorwegennet uitgebreid en verbeterd worden. Goede verbindingen zijn enorm belangrijk in de discussie over de ruimtelijke ordening. We kunnen vol inzetten op meer woningbouw in de Achterhoek of in Zeeland, maar als de benodigde verbindingen beperkt zijn, zorgt dat voor extra problemen. Ove-

rigens laat dit ook direct de noodzaak zien van een overkoepelende aanpak van de ruimtelijke vraagstukken.

Goede (spoor)verbindingen zijn inderdaad niet alleen binnen Nederland van belang. Ook goede internationale verbindingen zijn meer en meer noodzakelijk. Het is een illusie om te denken dat Nederland, en daarmee ook de vraagstukken rond ruimtelijke ordening, bij de grens ophouden. België is voor de inwoners van de drie zuidelijke provincies meestal dichterbij dan Utrecht.

Op het gebied van het spoorwegennet zijn goede internationale treinverbindingen daarom hard nodig. Dat vraagt om stevige investeringen. Maar het vraagt ook om politieke durf. Nu is het vaak zo dat een vliegticket naar een Europese hoofdstad goedkoper is dan de kosten voor een treinreis. En dat de reisduur sterk in het nadeel is van de rit met de trein. Ook op dit vlak moeten keuzes gemaakt worden. Waarbij in het geval van internationale verbindingen bijvoorbeeld ook het belang van het milieu meespeelt: treinverkeer veroorzaakt nog altijd veel minder milieuvervuiling dan een korte vliegreis.

5. Kunt u schetsen wat voor de SGP de ideale ruimtelijke inrichting is van Nederland in, zeg, 50 jaar van nu (Deo volente)? Dan gaat het over het hele plaatje: woningen, landbouw, natuur, infrastructuur, water. Wat is er volgens u nodig om dit te bereiken?

Een inschatting van die ideale inrichting vraagt om kennis van de vraag op dat moment. De precieze invulling is lastig te geven. Maar een goede ruimtelijke inrichting van Nederland vraagt wel om slimme keuzes en slimme investeringen. Een huis bouw je niet voor vijf jaar en een natuurgebied kun je niet zomaar verplaatsen. De keuzes van nu hebben gevolgen voor de ruimtelijke inrichting in de toekomst. Hiermee kom ik eigenlijk weer terug bij het antwoord op de eerste en derde vraag. De politiek moet fundamentele keuzes maken als het gaat om de ruimtelijke ordening van Nederland, waarbij allerlei afwegingen en belangen op de juiste manier meegenomen worden. Daar is veel voor nodig, zoals een visie op de toekomst van Nederland en een juiste inschatting van de waarde van (meer) woningbouw, landbouw en de ruimte voor water. De nieuwe Kamer is net gekozen, maar die Kamer moet ook de komende jaren weer keuzes maken over de toekomstige ruimtelijke ordening van Nederland.

Prof. Peter Boelhouwer is een internationale autoriteit op het gebied van huisvestingsmanagement. Al decennia geleden waarschuwde hij voor een dreigend woningtekort. Ook voorzag hij dat na de crisis de huizenprijzen al snel waar zouden gaan stijgen. Tijd voor een gesprek over de toenemende behoefte aan ruimte voor nieuwe huizen

Door Sander Bossenbroek MSc, beleidsmedewerker SGP-fractie in de Tweede Kamer

"Het woningtekort is te lang ontkend"

Interview met prof. dr. Peter Boelhouwer

Het woningtekort in Nederland is groot. Tot 2030 moeten er zo'n 1 miljoen extra woningen gebouwd worden. Dat tekort is natuurlijk niet van de een op de andere dag ontstaan. Hebben we te lang weggekeken?

Het is vooral iets van de laatste vijf jaar en het is eigenlijk een combinatie van verschillende factoren. Allereerst zijn we in de crisistijd veel minder woningen gaan bouwen. Vanaf 2008 tot 2015 is de woningproductie bijna gehalveerd. Daarna is de productie wel weer een beetje aangetrokken.

Daarnaast is de bevolking veel sneller gegroeid in de laatste vijf á zes jaar. Dat komt vooral door immigratie. Voor die tijd zat de netto-migratie rond de 20.000 personen. In 2019 bedroeg het saldo van in- en uitgaande stromen ongeveer 118.000. Daardoor neemt het aantal huishoudens toe en dat verklaart een groot deel van het woningtekort. Overigens, als het over migratie gaat, gaat het vaak gelijk over asielzoekers en statushouders. Maar dat is maar een hele kleine groep van ongeveer 6 procent. Ten slotte spelen

ook trends als vergrijzing mee. Een aantal jaren geleden verhuisden veel ouderen naar onzelfstandige woningen en verzorgingstehuizen. Dat is allemaal weg. En we worden natuurlijk ook steeds ouder.

Gezinsverdunding en het toegenomen aantal eenpersoonshuishoudens zal ook een flink stempel op het woningtekort drukken.

Dat gaat heel geleidelijk, maar dat zie je inderdaad ook. De toegenomen migratie en de afgenomen productie per huishouden zijn vooral de afgelopen jaren te zien. Maar je ziet natuurlijk een trend dat huishoudens steeds kleiner worden, ook omdat we ouder worden. Mensen gaan minder dan vroeger in verzorgingstehuizen wonen. Ook GGZ-instellingen gaan steeds meer mensen in de wijken huisvesten. Dat is een klein aantal, maar dat speelt ook mee en heeft verder invloed op de leefbaarheid. En je ziet ook de laatste jaren, nu het economisch weer wat beter gaat, het aantal echtscheidingen wat oplopen. Daarnaast heb je eveneens een groep alleenstaanden die af en toe een relatie heeft, maar niet permanent gaat samenwonen of trouwen. Daarmee neemt de groep alleenstaanden die langdurig alleen een huishouden vormt ook toe. Maar dat zijn meer demografische trends die zich al een aantal jaren hebben ingezet. Dat is niet de verklaring dat het de laatste paar jaar op eens zo fors is opgelopen.

Moeten we de trends, de oorzaken van het woningtekort als gegeven feiten zien?

De arbeidsmigratie is deels ook keuze, maar wel een ingewikkelde. Want stel je voor dat je zegt dat je de arbeidsmigratie wilt verlagen. De helft van de migranten komt vanuit de Europese Unie, die vallen onder het vrij verkeer van personen. Daar kun je in de huidige wetgeving niet in sturen. En de andere helft komt voor een deel uit

Ik sprak laatst iemand die zij dat we qua bevolking gewoon terug moeten naar tien miljoen mensen. Dat kan natuurlijk wel, maar dan hebben we straks alleen nog maar oude mensen.

Azië, Amerika en India. Dat zijn arbeidskrachten die we heel hard nodig hebben, bijvoorbeeld in de tech-industrie. En we vergrijzen natuurlijk. Ik sprak laatst iemand die zij dat we qua bevolking gewoon terug moeten naar tien miljoen mensen. Dat kan natuurlijk wel, maar dan hebben we straks alleen nog maar oude mensen. Er is niemand die voor ze zorgt of überhaupt iets productiefs doet. We hebben gelukkig te maken met een steeds ouder wordende bevolking. Dus het arbeidsproductieve deel van onze bevolking wordt kleiner. Dan is het de keuze of je bereid bent om arbeidssectoren te verkleinen. Gaan we stoppen met de veeteelt of met de slachthuizen, daar werken veel immigranten. En gaan we tegen de universiteiten zeggen dat we de buitenlandse studenten niet meer gaan accommoderen. Dat kan natuurlijk, maar dan moet je wel beseffen dat je economisch tot de achterhoede gaat behoren. Of dat nu zo verstandig is, waag ik te betwifelen. Probleem is alleen dat we de migratie hebben geacommodeerd, maar de voorzieningen die erbij horen –in dit geval dus woningen– hebben we niet georganiseerd.

De laatste jaren wordt er fors meer ingezet op woningbouw. Daarvoor is er veel minder gebouwd. Is er toen te weinig aandacht voor het woningtekort geweest?

Heel lang is dit probleem ontkend. Ik werd af en toe niet eens serieus genomen. Dan had je figuren als de Rijksbouwmeester en het Plan-

bureau voor de Leefomgeving (die doen dat trouwens soms nog steeds), die het probleem bagatelliseren. Die vinden dat het allemaal wel meevalt en dat we het woningtekort niet moeten overdrijven. Het is eigenlijk iets van de laatste twee jaar dat het probleem echt serieus wordt genomen.

In 2035 zouden we dan weer op een acceptabel niveau kunnen zitten. Maar dan moet het aantal verstrekte bouwvergunningen dit jaar wel gaan stijgen en daar ziet het vooralsnog niet naar uit.

Nu gaat de productie wel omhoog, maar die zit nog niet op het niveau van voor de crisis. Vorig jaar is het aantal gereedgekomen woningen zelfs met 3 procent gedaald, in het laatste halfjaar zelfs met 8 procent. Ook het aantal bouwvergunningen is al twee jaar lang teruggezakt. Vorig jaar is het iets gestegen maar het is nog steeds lager dan in de periode daarvoor. In 2019 zaten we op 58.000 vergunningen en vorig jaar op 65.000. Dat is gewoon veel te weinig. Dat houdt de bevolkingsgroei niet bij. Er wordt gesproken over 100.000 woningen die men per jaar wil gaan bouwen. Dan moet je misschien wel 110.000 of 120.000 bouwvergunningen hebben. We zitten nu op ongeveer de helft, dus de komende twee jaar gaat die productie dalen. Ondanks alle ophef in de Tweede Kamer gebeurt het tegenovergestelde. De verwachting is nu dat het tekort verder gaat oplopen tot vermoedelijk 2025 of 2027, daarna zou het langzaam weer wat kunnen afnemen. In 2035 zouden we dan weer op een acceptabel niveau kunnen zitten. Maar dan moet het aantal verstrekte bouwvergunningen dit jaar wel gaan stijgen en daar ziet het vooralsnog niet naar uit.

Geldt niet hetzelfde voor de plancapaciteit? Die ligt vaak op een acceptabel niveau, maar de realisatiecijfers zijn meestal laag. Lopen we niet steeds achter de feiten aan?

Daar heb je gelijk in. Er zijn inventarisaties geweest van het ministerie en het Kadaster. Op zich zijn er veel potentiële bouwlocaties, en zachte plancapaciteit is er ook best wel veel. Daarvan kun je ruim een miljoen woningen bouwen, misschien wel meer. Maar harde plancapaciteit is er inderdaad te weinig. En zelfs op de harde plancapaciteit zit vertraging. De minister doet alsmaar voorkomen dat de productie in een opgaande lijn zit. Dat was zo, maar vorig jaar was dat niet meer het geval en nu zitten we nog steeds op een lager niveau dan voor de crisis.

In de afgelopen jaren is er veel ingezet op woningbouw in stedelijke gebieden. Is dat de juiste route, ook gezien de problemen die daarmee gepaard gaan? Of moet de regio meer aandacht krijgen?

Ik denk dat het heel goed is om veel in die steden te doen. Maar de vraag is of het niet een beetje doorslaat. Kijk, bij de Vinex (Vierde Nota Ruimtelijke Ordening Extra) zat 70 procent van de bouw aan de randen en 30 procent in de stad. Nu is 80 procent van de plannen binnenstedelijk. Dat is wel wat veel. En daarnaast bouwen we nu vooral dure koopappartementen, waar eigenlijk de minste vraag naar is. Dat kun je natuurlijk niet altijd volhouden. En ook de locaties zijn duur. Je moet grond saneren en bedrijven verplaatsen. Dat loopt op een gegeven moment toch vast. Dat zie je op een aantal plekken ook al gebeuren. En daar is de woningbouwimpuls zo goed voor, waarmee je geld krijgt om een aantal van die locaties ook daadwerkelijk los te trekken. Maar daar is wel veel geld voor nodig. En dan heb ik het nog niet eens over bezwaarschriften, want dat is natuurlijk ook een probleem.

Meer regie vanuit de nationale overheid kan helpen tegen de verrommeling van het landschap

De Raad van State moet in drie maanden uitspraak doen, maar die doen er een jaar over momenteel. Mensen procederen jaren door en houden alles tegen, dat gebeurt natuurlijk volop. 'Not in my backyard', tiert welig. Dat zijn allemaal verklaringen waarom het niet snel genoeg gaat.

Is de trek van het platteland naar de stad op z'n retour?

Nee, dat zie je nog wel. Neem bijvoorbeeld Amsterdam, die stad heeft al vijf jaar een negatief binnenlands migratiesaldo. Terwijl de stad hard gegroeid is. Dat komt door de buitenlandse migratie. Veel van die buitenlandse migranten zijn kenniswerkers. Wat je de laatste paar jaar ziet en wat vorig jaar versterkt is, is de trek vanuit de Randstad richting de regio. Bijvoorbeeld richting de *Foodvalley*, waar veel mensen uit Utrecht en Amsterdam komen wonen. En je ziet het nu ook in Zuidwest-Friesland, Zwolle, Deventer en Apeldoorn. Daar trekken steeds meer mensen uit het westen naar toe. En dat zal door corona vermoedelijk alleen nog maar versterkt worden, omdat mensen meer thuis gaan werken.

Dus er is echt een enorme ruimtelijke opgave, dat vergt natuurlijk ook gewoon Rijksplanning.

Als je meer bouwt in de regio, zal dat gevolgen hebben voor het landschap.

Klopt, er is natuurlijk een enorme slag om de ruimte gaande. Je zit met woningbouw die uitgebreid moet worden. Maar woningbouw is maar 8 procent van onze oppervlakte, inclusief straten en dergelijke. Dat valt wel mee. Je hebt natuurlijk ook bedrijvigheid, maar dan heb je het alles bij elkaar over 14 procent bebouwde oppervlakte. Landbouw beslaat twee derde, in Zuid-Holland nog steeds de helft. Het zijn ook keuzes die we met elkaar maken! Daarnaast heb je nog de energielandschappen, die ook behoorlijk wat ruimte op gaan souperen. Er wordt soms gesproken over een kwart van de oppervlakte. Zo gek zal het niet worden, maar duidelijk is wel dat daarvoor meer ruimte nodig is. We zitten nog met

waterberging en het klimaat heeft ruimte nodig. En wil je je landbouw ook meer circulair maken, dan vraagt dat ook grond. En dan heb je natuur nog, die staat zwaar onder druk. Dus er is echt een enorme ruimtelijke opgave, dat vergt natuurlijk ook gewoon Rijksplanning. Als iedere regio het alleen gaat doen, wordt het allemaal suboptimaal. Ik begrijp ook niet dat we dertig Regionale Energiestrategieën hebben, dat kun je toch veel beter op nationaal niveau insteken. Dat ga je toch niet per regio doen, dat begrijp ik echt niet. Kijk naar Utrecht, waar een enorme druk is en weinig oppervlakte. Zij moeten veel meer energie opwekken dan in Oost-Groningen. Dat is gewoon niet handig. Maar is er een enorme druk op de ruimte. Wat interessant is, is dat je met meervoudig ruimtegebruik dingen kunt optimaliseren. En je ziet dat steeds meer natuurorganisaties coalities sluiten met woningbouwers om 'rood voor groen' te realiseren. Dat je toch een stuk woningbouw realiseert en daarmee ook een stuk natuur.

Er wordt soms ook gesproken over het bouwen van een hele nieuwe stad, is dat de oplossing?

Een nieuwe stad is helemaal niet nodig. Dat kost heel veel tijd en energie. Dan moet je ook infrastructuur aanleggen. Een nieuwe stad bouwen, dat deden we vroeger met de groeikernen. Maar Lelystad heeft al aangeboden om 40.000 woningen te bouwen, in Almere-Zuid (Pampus) kunnen we nog bouwen. Een nieuwe stad is dus helemaal niet nodig.

Het Rijk moet meer regie pakken, dat vindt iedereen inmiddels wel. Hoe ziet dat er concreet uit?

Daar is wel wat op aan te merken. Dat moet natuurlijk wel, maar dan moet het Rijk ook wel doorzettingsmacht hebben. En ze moeten geld krijgen, want dat is het grote probleem. Het Ac-

tieplan Wonen dat 34 partijen recent gepresenteerd hebben, vraagt om 5 miljard euro per jaar. Als je dan ziet dat sommige partijen 200 miljoen beschikbaar stellen, is dat wel heel ver af van wat er nodig is. Ik zei net al, we gaan het nu steeds moeilijker maken, we gaan op dure locaties bouwen, er moeten veel ontsluitingen plaatsvinden. Een paar honderd miljoen is dan niet realistisch. Dus ik ben benieuwd waar het kabinet mee gaat komen. Want als er een minister komt die dit dan zogenaamd moet gaan oplossen maar geen middelen en geen doorzettingsmacht krijgt, wordt het toch een lastige figuur.

Er wordt veel gesproken over regie. Dat kan verschillende dingen betekenen. Je kan natuurlijk stellen dat het Rijk moet gaan bepalen waar gebouwd gaat worden. Maar dat is niet zo handig meer. Het kan natuurlijk veel beter zoals nu al gebeurt met de verstedelijkingsafspraken. Gewoon landsdekkend afspraken maken. En als het niet lukt, dan zal het Rijk een keer moeten gaan aanwijzen of met geld komen. En vervolgens moet je dat beoordelen op de realisatiegraad: kan het of niet? En als het niet kan, moet je geld bijplussen. Dat zien de meesten als de meest optimale methode.

Stel er komt een minister van Wonen, hoe zou het takenpakket er in de eerste paar weken moeten uitzien?

Het moet sowieso een combinatie worden met ruimtelijke ordening. Er is een nieuwe inrichting van Nederland nodig. Het gaat wel even duren voordat je daar uit bent. Dan is het een kwestie van de verstedelijkingsafspraken verder uitwerken naar landsniveau en zorgen dat het op gang komt. Maar het is best wel ingewikkeld. Bouwplannen kosten tien tot vijftien jaar. Er zit natuurlijk veel in de pijplijn, daar kan je wel mee verder.

Verplaatsbare woningen, bron: Volkskrant <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/duizenden-verplaatsbare-woningen-ingezet-in-strijd-tegen-woningtekort~b98e16d6/>

Een minister van Wonen wordt de eerste twee jaar gelijk geconfronteerd met een dalende productie, wat hij of zij ook doet. De komende twee jaar gaan we gewoon minder woningen opleveren. Dan ben je al half op weg met je kabinet. En het zou natuurlijk best kunnen dat het dit jaar ook niet een heel best jaar gaat worden, omdat een hoop gemeenten vertraging hebben opgelopen vanwege corona. Amsterdam neemt dit jaar zelfs geen nieuwe plannen meer in behandeling door gebrek aan ambtelijke capaciteit en financiële middelen. We moeten het nog maar zien allemaal. De bouwvergunningen schommelen al tweeënhalf jaar rond hetzelfde niveau, zo rond de 15.000 vergunningen per kwartaal. In het laatste kwartaal zit altijd een soort uitschieter. Dan ruimen ze het bureau op en wordt alles nog even ingediend. De andere kwartalen zit je soms aan 13.000 tot 14.000 vergunningen. Je komt per jaar niet veel verder dan 65.000. Ik zie het niet gebeuren.

Vergunningstrajecten duren vaak erg lang. Kun je daar nog in inkorten?

Je kan wat doen met inspraak. Misschien moet je twee regimes maken. En dan één regime voor kansloze bezwaarschriften. Iedereen probeert natuurlijk zo veel mogelijk te trainen. Je zou een soort schifting moeten maken. De Omgevingswet probeert ook het traject van inspraak wat te versnellen. Daar kan je iets halen. Maar we leven wel in een democratisch land, dus je moet de burger wel zijn rechten geven. Verder moet je ook bouwrijp maken. Dat kost gewoon tijd, tien jaar heb je zo te pakken. Dat kan iets sneller als er al infrastructuur ligt. Met kleine plannen kan het allemaal ook wat sneller. Maar als je een lightrail moet aanpassen ben je wel even bezig. En in Zuid-Holland bijvoorbeeld, daar willen ze het spoor tussen Dordrecht en Leiden, de Oude Lijn, verdubbelen. Dat levert woningbouw op, maar dan ben je gewoon tien jaar verder voordat je daar kan bouwen.

Ik hoor het al: het landschap gaat flink op de schop.

Ja, dat gaat natuurlijk wel op de schop. Kijk, Noord-Holland heeft heel veel gebieden als 'Bijzonder Provinciaal Landschap' aangemerkt. Zij hebben bijna alles dichtgezet. Je moet natuurlijk ook niet in het wilde weg gaan bouwen, dat is duidelijk. Maar aan de andere kant, de OESO (Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling) roept al twintig jaar dat we gewoon het Groene Hart moeten volbouwen. Daar ben ik absoluut niet voor, maar dat is hoe de markt ertegenaan kijkt als je het echt wil oplossen. Want wat je nu doet is toch gewoon schaarse creëren.

We hebben het ook gewoon laten lopen in de crisis. Dan kun je niet verwachten dat het zo op-

gelost is. Nieuwbouw is dan vooral voor de middellange termijn. Op korte termijn heb je ook andere opties. Zo kun je de voorraad beter inzetten. Of meer woningen voor ouderen ontwikkelen, denk aan geclusterde woonvormen en aan Knarrenhofjes. Dan kun je hele ketens vrijmaken. En je kan ook denken aan bijvoorbeeld meerdere alleenstaanden in één huis, dat is in het buitenland heel gebruikelijk. Dan moet je wel huurcontracten en hypotheek hebben die dat mogelijk maken. Op korte termijn kunnen ook verplaatsbare en tijdelijke woningen helpen. Je kan voor vijftien jaar een circulaire Nul op de Meter-woning neerzetten en die vervolgens weer verplaatsen. Daarmee kun je snel resultaat bereiken.

Peter Boelhouwer werkt sinds 1988 bij de TU Delft en is sinds 2001 hoogleraar huisvestingssysteem. In de periode 2003-2013 wetenschappelijk directeur van het Onderzoeksinstituut OTB en sinds juni 2013 afdelingsvoorzitter van de afdeling OTB onderzoek voor de gebouwde omgeving van de faculteit Bouwkunde. In de periode 2004-2010 maakte Boelhouwer deel uit van de VROMraad en sinds 2008 is hij voorzitter van het European Network for Housing Research. Ook is Boelhouwer editor-in-chief van het door Springer uitgegeven Journal of Housing and the Built Environment en voorzitter van het Kenniscentrum Aanpak Funderingsherstel (KCAF).

Rentmeesterschap en landschap

Veel Nederlanders hebben in coronatijd de natuur en het buitengebied in de eigen omgeving herontdekt als plaats voor ontspanning, recreatie, beweging en sport. Studenten van Hogeschool Van Hall Larenstein onderzochten tijdens de eerste lockdownperiode de relatie tussen natuur en gezondheid. De resultaten zijn gepubliceerd in Vakblad Groen (maart 2021). Conclusies: het verblijf in een groene omgeving heeft een positieve invloed op onze gezondheid, vooral vanwege stressreductie, en draagt bij aan gezondheid en welzijn. Deze waarde heeft de Schepper ons gegeven in de natuur en het landschap.

DIVERSITEIT

Vraag iemand wat hij of zij waardeert in de eigen woonomgeving. Vaak zullen dan bijvoorbeeld de weidsheid van het gebied buiten de stad of het dorp of juist de kleinschaligheid van dat gebied, de diversiteit van het buitengebied en de aanwezigheid van natuur genoemd worden. Ons natuurlandschap kent een grote diversiteit en heeft nog steeds bijzondere kwaliteiten.

ONDER DRUK

Volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek verliezen we echter elke dag 8,5 hectare aan open ruimte, onder andere door verstedelijking, nieuwe infrastructuur en nieuwe bedrijvigheid. Daarnaast vermindert de beleving van het cultuurlandschap omdat de agrarische sector jarenlang noodgedwongen meeging in de beweging om steeds efficiënter te produceren. Landschapselementen, als houtwallen, bomenrijen, natuurlijke perceelsbegrenzingsen en sloten, zijn daardoor verdwenen, met alle gevolgen voor flora en fauna.

Ruimte voor honderdduizenden nieuwe woningen, de energietransitie, logistieke

hotspots en nieuwe infrastructuur zetten de kwaliteit en kwantiteit van de open ruimte de komende jaren nog verder onder druk. Terwijl extensivering van de landbouw en de natuurontwikkeling ook de nodige ruimte vragen.

RENTMEESTER GODS

Fait is dat onze huidige manier van leven veel vergt van onze leefomgeving en natuur. Het negeren daarvan benadeelt onszelf en het past ook niet in onze opdracht om de aarde te bouwen en te bewaren. Bij de uitleg van Genesis 2:15 (de opdracht om 'te bouwen en te bewaren') introduceert Calvijn de rentmeester. *'Die een akker bezit, moet dus de jaarlijkse vrucht trekken, en toezien dat hij de grond door zorgeloosheid niet laat uitgeput worden, maar hij moet zich er op toeleggen, om hem aan de nakomelingen over te leveren, zoals hij hem heeft ontvangen, of nog beter bebouwd. (...) dan moet elk bedenken, dat hij over alles wat hij bezit, de rentmeester Gods is.'*

HERWAARDERING

We hebben dus de opdracht van God en de verantwoordelijkheid om rentmeester te zijn. Ik pleit daarom voor een herwaardering van de waarde van het natuurlijke landschap. Ook al is dat geen algemeen gewaardeerde boodschap. Rentmeesterschap bij ruimtelijke keuzes, als tegenhanger van de brede focus op 'bouwen'.

COMBINATIE

Hoe zou dat vorm kunnen krijgen? Hierbij alvast een eerste uitwerking. Geen uitbreiding van bebouwd gebied als dat ten koste gaat van ruimtelijke kwantiteit en/of kwaliteit. Gevolg daarvan is dat leegstaande panden of incurante delen van bedrijventerreinen weer in beeld komen voor herontwikkeling. Als bepaalde ontwikkelingen absoluut niet mogelijk zijn binnen bestaand stedelijk gebied, moeten we alleen realisatie toestaan als meerdere maatschappelijke opgaven gecombineerd worden. Een voorbeeld, al besef ik dat dit niet op ieders instemming kan rekenen. Combineer de opwekking van windenergie met aanleg van bossen, die vervolgens ook een bijdrage kunnen leveren aan bijvoorbeeld waterberging, verbetering biodiversiteit en recreatie. Is deze combinatie niet mogelijk, dan kunnen we alleen noodzakelijke ruimtelijke ontwikkelingen toestaan als door compenserende maatregelen de invloed op de kwaliteit van het landschap en de natuur ruimschoots verbetert. Een initiatiefnemer financiert dan bijvoorbeeld de aanleg van landschapselementen op agrarische gronden en het onderhoud daarvan gedurende lange tijd, maar de financiering zou ook kunnen gelden voor de realisatie van nieuwe weidevogelgebieden. Deze aanpak draagt bij aan een nieuw toekomstgericht verdienmodel voor agrarisch ondernemers, verbetert de kwaliteit van het landschap, bevordert de biodiversiteit en helpt om het water vast te houden in het gebied. Dat is meer dan een gewone win-winsituatie!

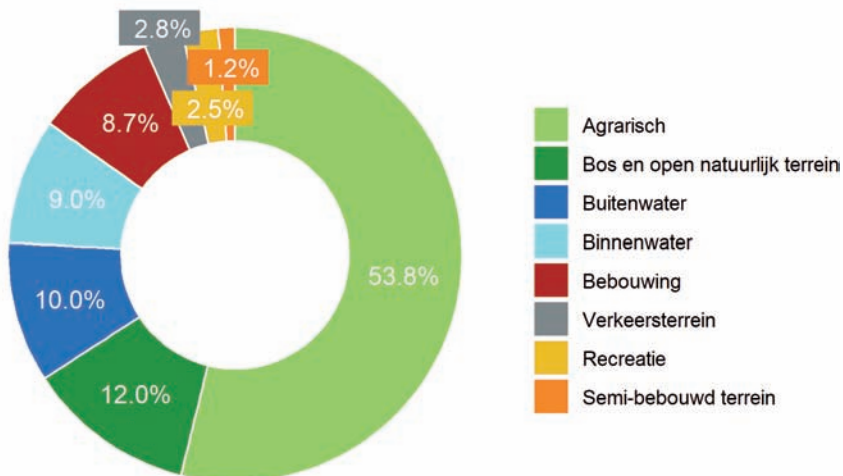
Ir. Gert Harm ten Bolscher, namens de SGP lid van de Gedeputeerde Staten in Overijssel voor Landbouw en Natuur.

Hoe wordt de oppervlakte van Nederland gebruikt? En hoe zou het landgebruik zich kunnen ontwikkelen in de toekomst? Onderstaand een overzicht van de ontwikkelingen sinds de eeuwwende, aangevuld met een prognose voor de korte termijn en een visie voor de lange termijn.

Dr. Aart van der Linden, docent Agricultural Resource Management Wageningen University

Landgebruik in Nederland, 2000-2040

Landgebruik Nederland in 2015

Data: CBS StatLine (2021)

De oppervlakte van Nederland is 41543 vierkante kilometer, oftewel 4,15 miljoen hectare. Meer dan de helft van dit oppervlak heeft een agrarische bestemming. Bijna één vijfde van de oppervlakte is water. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen buitenwater, zoals de Oosterschelde, Westerschelde, en de Waddenzee, en binnenwater, zoals het IJsselmeer, rivieren, en meren. Parken, plantsoenen, sportterreinen, en volkstuinten vallen onder recreatieve terreinen. Stortplaatsen, opslagplaatsen, begraafplaatsen en bouwterreinen worden gerekend onder semi-bebouwd terrein.

Het grootste percentage van het agrarische land bestaat uit grasland en groenvoedergewassen. Het meest geteelde groenvoedergewas is snijmaïs, wat goed was voor 224.000 hectare in 2015. Binnen de akkerbouw (500.000 hectare) wordt het grootste areaal gebruikt voor de teelt

van granen, zoals tarwe, gerst, en korrelmaïs. Andere grote gewassen zijn aardappelen en suikerbieten. Ongeveer 56.000 hectare wordt benut voor teelt van groenten, zoals kolen, erwten, rode bieten, spinazie, bonen en wortels. Het tuinbouwareaal op open grond draagt ook bij aan de productie van groenten. Verder vindt hier de productie van fruit, bomen, bloemen, bloembollen en -knollen plaats. In Nederland is beslaat de glastuinbouw een kleine 10.000 hectare, wat is aangegeven met de blauwe rechthoek in de onderstaande figuur.

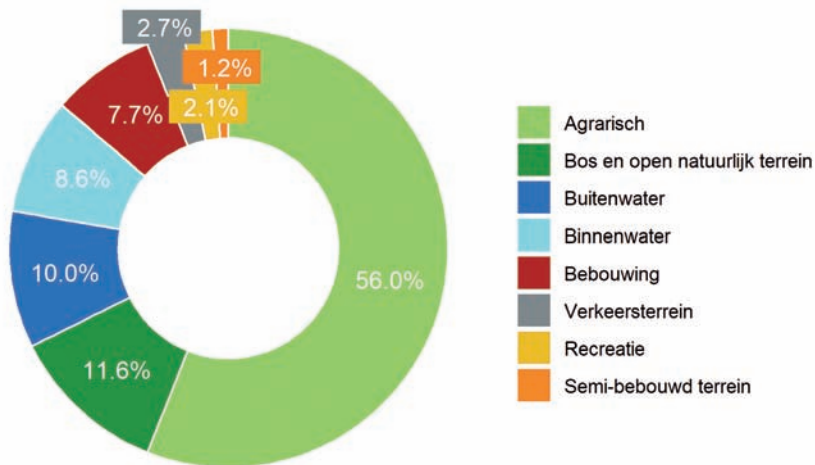
In het landgebruik zijn gestage trends waar te nemen. Tussen het jaar 2000 en 2015 is het landbouwareaal netto afgenomen met bijna 90.000 hectare. Deze afname wordt verklaard door een netto toename in de oppervlakte voor bebouwing, recreatie, binnenwater, en bos en open natuurlijk terrein.

Agrarisch landgebruik in 2015

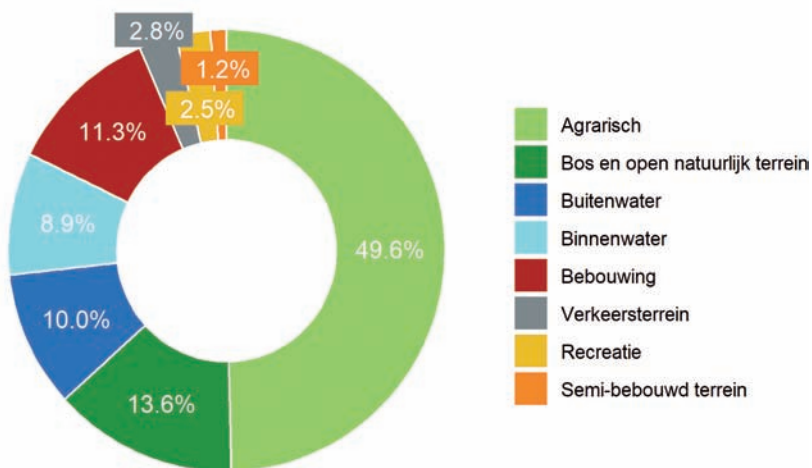
Data: CBS StatLine (2021)

Landgebruik Nederland in 2000

Data: CBS StatLine (2021)

Landgebruik Nederland in 2040

Data: CBS StatLine (2021)

Volgens prognoses van het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) zal de oppervlakte voor agrarische doeleinden blijven afnemen in de komende decennia, tot ongeveer de helft van de

totale oppervlakte in 2040. Met name de oppervlakte voor bebouwing en natuur zal naar verwachting toenemen, evenals de hoeveelheid agrarisch land onder natuurbeheer.

GESCHAT LANDGEBRUIK OP BASIS VAN CBS STATLINE (2021) EN PBL (2010)

Naast prognoses worden er ook plannen gemaakt voor toekomstig landgebruik vanuit een bepaalde visie. Een team van onderzoekers van Wageningen University & Research ging bijvoorbeeld uit van een scenario met natuur-inclusieve landschapontwikkeling over een periode van 100 jaar. Het team ontwierp vervolgens een kaart van Nederland voor het jaar 2120. De oppervlakte voor bos en natuurlijk terrein neemt toe, en er is meer ruimte voor water en energievoorziening. Dergelijke kaarten dragen bij aan het maatschappelijke en politieke debat over landgebruik en landschapsinrichting, waarin verschillende belanghebbenden in gesprek gaan over wat zij belangrijk vinden in het toekomstige landschap.

Bronnen

Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) StatLine, 2021. Bodemgebruik; uitgebreide gebruiksvorm, per gemeente <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/70262ned/table?fromstatweb>.

Netherlands Environmental Assessment Agency (PBL), 2010. The Netherlands in the future, <https://www.pbl.nl/sites/default/files/downloads/500074008.pdf>.

Wageningen University & Research (WUR), 2019. Een natuurrijkere toekomst voor Nederland in 2120, <https://www.wur.nl/nl/Dossiers/dossier/Nederland-in-2120.htm>.

We hadden afgesproken op zijn kantoor in Amsterdam. Maar hij had besloten langer op de Jisper veenwijken, een half uur buiten de stad, te verblijven. Of we daar ons gesprek konden voeren. Ook al gezien het onderwerp – de effecten van de Energietransitie op het landschap in Nederland – leek me dat passend. Vooralsnog lijkt het landschap met haar ontelbare weidevogels onaangedaan. Maar dat zal niet zo heel lang meer duren, zo bleek later uit ons gesprek.

Dr. Hans van de Breevaart, redactielid

"Industrialisering van ons landschap is eigen keuze"

Interview met Syp Wynia

WAT IS EIGENLIJK DIE ENERGIETRANSITIE?

In ieder geval dit: net zoals begrippen als duurzaamheid en diversiteit, is het iets waar we allemaal voor moeten zijn tegenwoordig. Ongeacht de vraag wat we daaronder precies moeten verstaan en hoe het concreet handen en voeten krijgt. Maar zonder daarop nu al direct in te gaan, wordt ermee bedoeld dat de verderfelijke beschouwde fossiele brandstoffen door

niet-brandstoffen worden vervangen. Het algemene idee erachter is dat het verstoken van brandstoffen CO₂ oplevert. En CO₂ behoort tot de broeikasgassen die temperatuurstijging en klimaatverandering teweeg brengen. Over dat idee heb ik me nooit kritisch uitgelaten. Evenmin over de gedachte dat de verwachte klimaatverandering de schuld is van de mens. Ik mis daarvoor ten enenmale de benodigde experti-

se. Waar ik me op focus is de samenhang en de consistentie van het Nederlandse klimaatbeleid. En daar heb ik eerlijk gezegd mijn handen aan vol.

Je hoeft niet de doelstellingen van het klimaatbeleid te bestrijden om de onzin van het klimaatbeleid aan te tonen. In dat laatste heb ik de afgelopen jaren veel tijd gestoken. En in het begin werd ik daar nog vreemd voor aangekeken. Want klimaatbeleid is zo evident goed dat wanneer je iets in twijfel trekt dat gedreven wordt door zulke goede bedoelingen als het tegen gaan van klimaatverandering om daarmee deze planeet leefbaar te houden, dan heb je het in een land als Nederland gewoon heel lastig...

MAAR DAN MOET JE OOK WEL HEEL SLECHT ZIJN!

Dan heb je inderdaad niet alleen slechte bedoelingen, maar dan deugt je karakter ook gewoon niet! Ik heb wel het voordeel dat ik wel eens vaker tegen iets ben aangelopen en ik ben niet bang om de salon te worden uitgegooid...

IS ER VOOR U GEEN INNERLIJKE NOODZAAK OM TE PROVOCEREN?

Nee, volgens mij kun je er gewoon niet omheen dat het Nederlandse klimaatbeleid niet deugt. Daarvoor is het te opzichtig. Je hoeft niet eens aan te tonen dat het niet deugt, simpelweg omdat het inconsistent is. Als je na kunt gaan dat de beloften niet matchen met het gevoerde beleid, en dat de gevolgde redeneringen niet kloppen, dan is dat voor mij al voldoende om kritisch te zijn. Het gaat mij bij het klimaatbeleid niet om klimaatwetenschap of weerkunde, het gaat hier voor mij om logica.

Maar even voor de helderheid: het doel van de Energietransitie is dus de reductie van CO₂-uitstoot? Ja, CO₂. Dat is ook de reden dat bijvoorbeeld Duitsland haar kolen inruilt voor aardgas.

En aardgas bestaat weliswaar grotendeels uit methaan, maar wanneer ook dat verstoekt wordt, is het schoner dan kolen. Maar het is nu juist het effect op het Groningse bodemgesteldheid en landschap dat aardgas onder ons een slechte naam heeft gegeven. Milieudefensie en andere actiegroepen hebben dat uitgebuit.

WAT ZIJN DE OPTIES OM CO₂-REDUCTIE TE REALISEREN?

Als je inderdaad van mening bent dat CO₂-reductie een belangrijke bijdrage levert aan het streven opwarming van de aarde tegen te gaan, dan is het van belang om te kijken: Hoe kan ik mijn geld zo goed mogelijk besteden om het gestelde doel te bereiken? Waarbij je moet bedenken dat je ongewenste bijeffecten voor een betrokken samenleving zo veel mogelijk moet voorkomen. Je kunt kosteneffectief klimaatbeleid voeren op een wijze die schadelijk is voor landschap en milieu en daarnaast mogelijk leidt tot een bedreiging voor de continuïteit van de energievoorziening. Dat kan niet de bedoeling zijn.

MAAR HAAST IS GEBODEN...

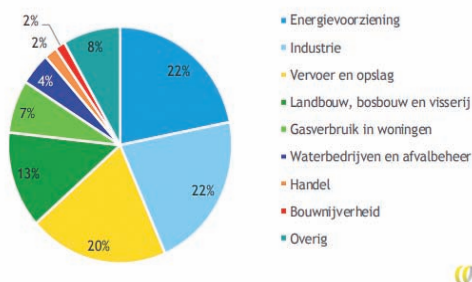
Voor Nederland is het nog maar de vraag of we wel echt gevaar lopen. We hebben namelijk al sinds 2008 een Adaptatieplan, waarin is voorzien in forse dijkverhogingen. Dus voor Nederland is bijvoorbeeld die stijgende zeespiegel vooralsnog helemaal niet zo'n probleem. En dat we hier op termijn het weer krijgen zoals ze dat pakweg in Bordeaux hebben, dat willen we toch allemaal wel. Dan hoeven we met zijn allen niet meer naar Frankrijk op vakantie.

En als we ons dan toch nog iets geven om de rest van de wereld, dan zouden we ons moeten afvragen welke sector in onze economie voor de meeste CO₂-uitstoot zorgt?

PER INWONER SCOORT NEDERLAND TOCH VRIJ HOOG IN DE INTERNATIONALE RANGORDE VAN VERVUILERS...

Dat klopt. Maar dat heeft niet zozeer met onze huishoudens te maken als wel met het feit dat wij nogal wat zware industrie hebben. Rutte-III heeft dat wel goed zichtbaar gemaakt via een lijstje van taakstellingen voor wat betreft de reductie van CO₂-uitstoot per sector. Het overgrote deel komt voor rekening van industrie, elektriciteitssector en mobiliteit. Als Nederland een relatief grote uitstoter is, dan komt het daarvan.

Aandeel broeikasgasuitstoot hoofdsectoren Nederlandse economie

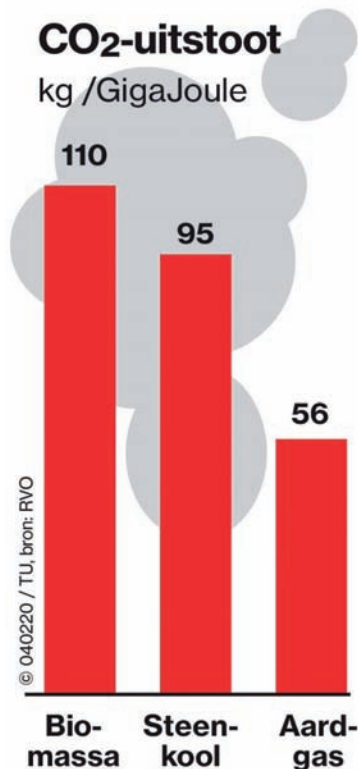

Bron: CE Delft, Uitstoot broeikasgassen in Nederland. Een analyse van de sectoren en bedrijven met de meeste uitstoot (Delft 2019).

MAAR JUIST IN DIE SECTOREN IS TOCH WEL HET EEN EN ANDER GEDAAN DE LAATSTE JAREN...

Inderdaad, de industrie heeft wel het een en ander gedaan. En in de elektriciteitssector wordt tegenwoordig in plaats van kolen veel aan biomassa verstoekt. Meer dan de helft van de duurzame energieopwekking in Nederland gebeurt inmiddels via houtstook. Er wordt gedaan of het hierbij om restafval gaat. Maar dat is aantoonbaar onjuist. Het komt voor het overgrote deel ook niet uit Nederland. Het wordt van elders ter wereld aangevoerd – deels uit de Baltische staten, deels uit Noord-Amerika, waarbij hele wou-

den worden gekapt, en de leefomgeving van dorpsgemeenschappen en ook de lokale biodiversiteit op grote schaal worden aangetast. En die schepen worden, zacht gezegd, ook niet aangedreven door zonnepanelen. Dat alles omdat het verstoken van hout omwille van het klimaat kennelijk belangrijker wordt gevonden. Bovendien zorgt houtstook voor meer luchtverontreiniging in de vorm van stikstof en fijnstof dan kolencentrales. Het milieu is hier duidelijk ondergeschikt aan de klimaatdoelstellingen. Maar het ergste is nog wel dat inmiddels ook duidelijk is dat per saldo zelfs 15% (inclusief ver-

Op basis van gegevens uit: J. Koppejan & F. de Bree, Kennisdocument Houtstook in Nederland. Rapport in opdracht van RVO (Enschede 2018).

voer zelfs 20%) meer CO₂ wordt uitgestoten dan met steenkool. Men bereikt dus het tegenovergestelde van wat beoogd werd.

MAAR ALS MEN DAT WEET...

Het typerende van het klimaatbeleid in ons land is dat er voor meerdere jaren vergunningen worden afgegeven en bijbehorende subsidiestromen worden vastgelegd. Voor de komende vijftien jaar of daaromtrent. Dat gold niet alleen voor de gaswinning. Na 2005 besloten we kolencentrales te bouwen om de hoge stroomprijs voor onze industrieën te drukken. Allerlei bedrijven, zoals RWE, zijn met overheidssteun daarvoor hierheen gehaald.

Een paar jaar later, toen we wat meer in de ban van het klimaatbeleid raakten, moest er iets anders bedacht worden voor die kolencentrales, want vergunningen ervoor zouden nog jaren lopen. Dus werden ze gedwongen alsnog te sluiten of hout te gaan stoken. Vervolgens werden de rechten voor biomassa weer voor jaren gegeven, inclusief de bijbehorende subsidiestromen. Nu blijkt dat biomassa niet alleen niet bevorderlijk is voor het milieu en maar evenmin helpt bij het terugdringen van de CO₂-uitstoot, zitten we er de komende tijd gewoon weer aan vast. En er gaan veel grotere bedragen in om dan ooit tevoren. Zo dreigt Vattenfall, de Zweedse staatsfirma die investeert in de centrale in Diemen, met gigantische schadeclaims wanneer onze overheid de subsidie die was toegezegd in het kader van houtstook zou stopzetten.

Al deze meerjarenplannen lijken op die van Stalin uit de periode van het Sovjet-communisme. Er gaan bakken met geld in zitten, en voordat de termijnen zijn verstreken, is men weer op andere gedachten gekomen, maar zit je er nog jaren aan vast. En de doelen die ermee worden nagestreefd zijn steeds dermate heilig, dat je er geen vragen bij mag stellen.

WE STAAN TOCH BEKEND ALS EEN UITERST KRITISCH VOLKJE...

Voor Nederland geldt dat hier de koopman en de dominee de handen ineen geslagen hebben. Het is de dominee, met allerlei milieuclubjes als Milieudefensie die voor een belangrijk deel door de overheid gefinancierd worden en het monopolie claimen op de *moral high ground*...

VAN EEN SCHEIDING TUSSEN DE ZOGENAAMDE 'LINKSE KERK' EN DE STAAT IS GEEN SPRAKE...

Nee, Milieudefensie heeft jaarlijks bijna € 20 miljoen te besteden, waarvan veruit het grootste deel uit subsidie dan wel de PostcodeLoterij komt. En het zijn vervolgens slimme ondernemers die van de beschikbare vergunningen en subsidiegelden profiteren door het opzetten van initiatieven die na een aantal jaar achterhaald blijken, zonder daar zakelijk of persoonlijk ook maar een enkele risico bij te lopen.

MAAR DE EFFECTEN ERVAN OP HET LANDSCHAP...

Die zijn desastreus voor grote gebieden in de VS en de Baltische staten. Maar ook hier in Nederland. Staatsbosbeheer verdient met de levering van hout aan de grootste houtstookcentrale, hier vlakbij, in Purmerend. Een dergelijk verdienmodel stimuleert natuurlijk om meer te kappen dan voor het behoud van je bossen op de lange termijn noodzakelijk zou zijn. En normaal zou het als meubel- of timmerhout meer geld opleveren, maar subsidies maken dat verschil meer dan goed.

Het verdwijnen van bossen heeft ook nog eens een negatief effect op de biodiversiteit. Hoe ouder en bos, hoe groter die diversiteit. Door overmatige kap wordt ook daar afbreuk aan gedaan.

DAN TOCH MAAR MEER WINDMOLENS...?

Je bedoelt de politiek die is ingezet door Rutte-II. Want windmolens worden natuurlijk al sinds mensenheugenis gebouwd. De gesubsidieerde windmolens vond je aanvankelijk op het erf van sommige boeren. Later diende de bouw ervan te worden gebundeld. Daarop besloten boeren windmolencoöperaties te beginnen. En daar hebben ze veel geld mee verdiend. De klassieke situatie die als gevolg daarvan is ontstaan, zie je bij Urk. Daar hebben de boeren uit de Noord-oostpolder de handen ineen geslagen en voor de deur bij de Urkers een groot windmolenpark neergezet.

De grote klapper voor de windmolenbusiness kwam echter pas met Rutte-II, met het Energieakkoord dat in 2012 tot stand kwam. Het draagvlak daaronder ontstond, naar goed Hollands gebruik, toen alle belanghebbenden bij elkaar aan tafel werden gezet voor het bereiken van een akkoord waarvan de rekening vervolgens naar de overheid kon worden gestuurd. En zo is het ook met het Klimaatakkoord van Rutte-III in 2019 gegaan. Altijd is Ed Nijpels wel in de buurt om dat te regelen. Naast de windparken op land, zal volgens plan een derde van de Nederlandse Noordzee worden vol gezet met windmolens.

Qua landschap is er bijna niemand die zich bekommerd om de Noordzee, behalve de vissers. De mensen die op land een windmolen in de achtertuin krijgen, zijn daar om begrijpelijke redenen op tegen. En daarom ligt het meer voor de hand om ze op zee te zetten, waar ze bovendien natuurlijk ook nog eens meer wind vangen. En aangezien de vissers ook bij het Klimaatakkoord niet aan tafel hebben gezeten, is er niemand die zich daar ooit zorgen over maakte.

Natuurlijk vormen windmolenparken mogelijkheden om diersoorten die daar voorheen niet voorkwamen een nieuwe kans te geven. Maar hoe weeg je deze kansen tegen het verlies van

het bestaande ecosysteem? Om nog net te spreken over het verlies dat vissers leiden door aanzienlijke beperking van hun visgronden.

MAAR GOED, WE KUNNEN NIET ZONDER DIE WINDMOLENS, TOCH...?

Dat is wel het frame waarmee het wordt verkocht, inderdaad. Je begint met jezelf als politiek doelen te stellen. Die doelen zijn heilig. Die krijgen een vorm van onaantastbaarheid die religieuze trekken heeft. En alles wat daaraan bijdraagt is goed. Maar als je aanneemt dat we teveel CO₂ in de lucht hebben en je wilt daaraan iets doen tegen zo laag mogelijke kosten en zo min mogelijk ongewenste neveneffecten, dan is het sterk de vraag of die windmolens wel zo zinvol zijn. Het zijn, om te beginnen, zeer vervuilen de dingen als zodanig. Van grote delen kom me niet meer af, omdat de wieken niet recyclebaar zijn. En de productie van windmolens is ook niet bepaald CO₂-neutraal. Bovendien, en dat geldt ook voor zonnepanelen, je bent afhankelijk van het weer. Het waait niet altijd, en de zon schijnt ook niet altijd. Je zult dus altijd voldoende opslag moeten hebben. En die is ook niet klimaatneutraal, duurzaam of milieuvriendelijk. Of je richt je op back-up in de vorm van biomassa of... kernenergie. Kortom: het landschap vol zetten met windmolens is een keus.

ONZE NATIONALE TRANSITIE-EXPERT JAN ROTMANS STELDE IN 2018: EERST ZONNEPANELEN OP DAKEN, ALS JE NIET WILT DAT HET LANDSCHAP VERANDERT IN ZONNEWEIDEN...

Ja, dat is nu een typisch voorbeeld van de manier waarop de discussie gevoerd wordt. Het hele transitieverhaal is doortrokken van ondemocratische en dwingende maatregelen. En waarbij dan echt bedenkelijke argumenten worden gebruikt. En klimaatactivisten doen daar

ook niet geheimzinnig over. "Het klimaat is te belangrijk om aan de democratie over te laten!" Het Klimaatakkoord zou, zo was het plan, moeten voorzien in zogenaamde binnentredingsrecht. Gemeentelijke overheden krijgen daarbij van de Rijksoverheid het recht om burgers tegen hun wil van het gas af te sluiten. Dat is er voorsnog niet van gekomen, maar de dreiging hangt nog steeds in de lucht. Het feit dat men aan zoiets denkt, zegt veel over de denkwereld van onze transitie-idealisten. Ze vertonen weinig sympathie voor concepten als vrij burgerschap, democratische rechtsstaat....

DUS DIE ZONNEWEIDEN GAAN ER GEWOON KOMEN?

Tot dusver is er geen enkele traject ingezet dat de burgers van Nederland en het landschap kan behoeden voor deze nieuwe industrie. Maar dat is niets nieuws. Het landschap is altijd al ondergeschikt gemaakt aan industriële dan wel economische belangen. Het landschap zoals wij dat kennen is natuurlijk in belangrijke mate gevormd door de belangen van de landbouw. Met name sinds de Tweede Wereldoorlog zijn grote delen van Nederland via ruilverkaveling rechtgetrokken. Of kromgetrokken als je een fan was van het historisch gegroeide cultuurlandschap. Ik heb zelf gezien hoe in het landschap van mijn jeugd, ook toen al tot mijn negatieve verrassing, een eeuwenoud cultuurlandschap om zeep werd geholpen. Enerzijds werden er delen van het landschap overgegeven aan de natuur zonder dat daartoe enige aanleiding bestond. En anderzijds werd landschap geofferd aan de gevoelde noodzaak tot efficiëntie in de landbouw. De bestaande biodiversiteit werd vernietigd, bomen verdwenen, percelen werden verviervoudigd, alle sloten werden rechtgetrokken. Het aantasten van het landschap is ook het aantasten van je eigen omgeving in historische zin.

Daar weten de Groningers inmiddels ook op een andere manier iets van te zeggen, omdat veel terpen en maren en niet in de laatste plaats veel middeleeuwse kerkjes en historisch hofsteden het niet overleefden. En dat met het oog op de aardgaswinning. Dus het landschap wordt niet alleen door het klimaatbeleid, maar veel eerder al door allerlei andere vormen van beleid aangepast.

EN DAT ZAL DUS ONVERMIJDELIJK BETEKENEN DAT VEEL MEER LANDBOUWGROND DAN NU VOL GEZET ZAL GAAN WORDEN MET NIEUWE VORMEN VAN ENERGIEOPWEKKING...

Ja, en je ziet daarin elkaar steeds opvolgende bewegingen. Was de landbouw tot voor kort een bedrijfstak met onaantastbare rechten, zo zie je nu ineens allerlei nieuwe vormen van energiewinning een onaantastbaar karakter krijgen waaraan de landbouw moeiteloos wordt geofferd. En belangrijk in dit verband is het feit dat wij een voornamelijk urbane cultuur hebben. Dus toen de voorganger van Sigrid Kaag, Rob Jetten, nog maar net fractievoorzitter van D66 was, zei hij bij de Algemene Beschouwingen dat Nederland het 'Berlijn aan de Rijn' moest worden. Een plek waar overal flats en appartementencomplexen uit de grond worden gestampt en overal windmolens draaien. Dat gaf een uniek kijkje in de belevingswereld van de mensen binnen zo'n partij. En dat is zeker in D66- en ook GroenLinks-kringen niet zo gek omdat hun stemmers stedelingen zijn. Het landschap wordt gereduceerd tot hún recreatiegebied en het gebied dat voorziet in hún energiebehoefte. Dat daar ook mensen wonen, hun geld verdienen en hun eigen leefwereld hebben, daar kunnen ze zich helemaal niets bij voorstellen.

Denken in termen van duurzaamheid –hetzelfde geldt voor diversiteit– heeft de laatste jaren echt

Protest van IJburgers tegen de komst van het geplande windmolenpark in hun achtertuin.

bezit genomen van de urbane cultuur. Zolang zij er maar niet zelf de prijs voor hoeven te betalen. Het soort hypocrisie dat je in IJburg tegenkomt, waar mensen tot voor kort massaal GroenLinks stemden. Tot ze erachter kwamen dat ze een biomassacentrale in hun achtertuin kregen, en ook nog windmolens toe. Toen gingen ze D66 stemmen. Tot ze erachter komen dat die op dit punt geen ander beleid voorstaan.

Protest van IJburgers tegen de komst van het geplande windmolenpark in hun achtertuin.

U BEN NIET OVERTUIGD VAN DE MORELE ZUIVERHEID VAN LINKS?

Nee, en achter dit idee van morele zuiverheid gaat de pretentie van onbaatzuchtigheid schuil. Want in Nederland lopen we niet zoveel risico's als het gaat om klimaatverandering. We zijn als land hier uitstekend op voorbereid. Maar we doen het met zijn allen voor de planeet en gene-

raties die na ons komen. Maar zodra men zelf een windmolen in de achtertuin krijgt zien we hoe flinterdun die morele zuiverheid is.

MAAR WAT IS HET ALTERNATIEF ALS WE HET LANDSCHAP NIET VERDER WILLEN INDUSTRIALISEREN? WANT DE DOELEN VAN HET KLIMAATAKKOORD GAAN ZO NIET GEREALISEERD WORDEN...

Je hebt tegenwoordig kleine en relatief efficiënte kerncentrales. Die nemen niet meer ruimte in beslag dan een klassieke energiecentrale. Met twee of drie van die centrales zou je in 20% van de Nederlandse elektriciteitsbehoefte kunnen voorzien. Ik snap werkelijk niet waarom je, wanneer je zo begaan bent met het klimaat, de CO₂-uitstoot op korte termijn grootschalig wilt terugdringen en je wilt ook nog eens een keer niet het risico lopen om 's winters in de kou te zitten, je niet over kerncentrales wilt nadenken. Maar goed, voordat die dingen er staan ben je

Veenweide bij Jisp

wel tien jaar verder. En tot die tijd blijven we zitten met onze biomassacentrales en uitbreiding van het aantal windparken en zonneweiden. Zoals eerder opgemerkt, op dit moment zijn er plannen om een derde van de Noordzee vol te zetten met windmolens. Daarnaast is het de bedoeling om, verspreid over Nederland, een oppervlak ter grootte van de provincie Utrecht vol te leggen met zonnepanelen. En dan hebben we het nog niet over de windmolens op land.

Als we het over kernenergie hebben, worden vaak het kostenplaatje en kernafval genoemd, maar als het over zonnepanelen en windmolens gaat, dan tellen de kosten, het afval, de gezondheidsrisico's bij winning van de benodigde delfstoffen ineens niet. Ook daarin schuilt veel hypocrisie. Terwijl bovendien de effecten op het landschap ingrijpender en veel grootschaliger zijn dan ooit tevoren.

GRAZENDE KOEÏEN ERVAAR IK INDERDAAD NIET ALS EEN INBREUK OP HET LANDSCHAP...

Maar ook als er geen windmolens of zonneweiden worden gerealiseerd, is het nog steeds zo dat het regeerakkoord voorziet in 100-120.000 hectare aan veenweidegrond die aan de veeteelt en landbouw onttrokken dienen te worden. Dat geldt bijvoorbeeld ook voor het gebied dat je hier vanuit het raam kunt zien: de Jisper en Wormer veenweiden. Typisch Hollands landschap, net als bijvoorbeeld het Groene Hart. Het leefgebied van de grutto en al die andere weidevogels. Maar aangezien dit type landschap de neiging heeft CO₂ uit te stoten. Om dat te voorkomen dient de waterstand verhoogd te worden. Het neveneffect is dat er geen koe meer kan lopen en dat ook de weidevogel verdwijnt. Het omgekeerde is ook waar. Nu wordt het water vaak zozeer verlaagd dat de trekker gemakkelijk door het land kan rijden en de boer al

vroeg in het jaar bij het maaien massaal grutto-kuikens afslacht. Dat is een feit. Maar de nieuwe situatie heeft tot gevolg dat de grutto überhaupt geen plek meer heeft. Het gaat hier om een van de minst bekende elementen van het Nederlandse klimaatbeleid. Met grote effecten op de traditionele biodiversiteit in de weide-omgeving. Nog niet eens met de bedoeling er windmolenparken of zonneweiden op aan te leggen.

EN ALS WE NU ALLEMAAL VERANTWOORDELIJKHEID NAMEN EN GEWOON ZONNEPANELEN OP ONZE DAKEN GINGEN LEGGEN...

Iconen van goede doelen! Maar wanneer het gaat om de bijdrage daarvan aan onze energievoorziening praat je op dit moment over enkele promilles. En ook wanneer we alle daken ermee zouden volleggen, gaat het nog steeds maar om een minimale bijdrage aan onze totale energiebehoefte als samenleving. En als we het over landschapsvervuiling hebben: zonnepanelen op daken maken de wereld er ook niet mooier op – zeker niet op de bestaande bouw.

DUS VOOR U GEEN ZONNEPANELEN?

Ik ben er niet op tegen! Maar het grootste deel van onze privé-energiebehoefte zit in verwarming – verantwoordelijk voor 7% van de totale uitstoot van broeikasgassen in Nederland. En we hebben bij onze transitie-expert Jan Rotmans gezien dat hij niet in staat was om zonder gas 's winters zijn huis ook maar een klein beetje op temperatuur te houden. Een warmtepomp is niet voor iedere bestaande woning geschikt. Bovendien moet je een groot dak hebben om de benodigde zonnepanelen voor een fatsoenlijke warmtepomp te kunnen plaatsen. Dus het is nog niet zo eenvoudig om die transitie ook via de daken van woningen te laten verlopen. Nog

los van het feit dat het een investering vereist die lang niet iedereen zich kan en wil permitteren.

MAAR VERANTWOORDELIJKHEID BEGINT TOCH THUIS...

Zo worden ook windmolenparken en zonneweiden gepresenteerd. Ze kunnen zoveel huishoudens van de benodigde energie voorzien. Daarmee bovendien suggererend dat wij als huishoudens de grootste energievreters zijn. Het is misleidend om op deze wijze de toemende industrialisering van het landschap te verkopen. En als dat allemaal niet afdoende zou zijn, dan is er altijd nog een dreigend gasverbod. Waarmee we dan ook tegelijk onze schuld richting Groningen kunnen afbetalen....

Het huishouden als eenheid van duurzaamheid presenteren is misleidend. Natuurlijk sluit het aan op onze oer-Calvinistische neiging om ons schuldig te voelen over zaken die wij fout doen. En het sluit weer aan op het onder ons rijkelijk aanwezige ondernemerstalent om aan dat schuldgevoel veel geld te verdienen. Maar het helpt niet om doelmatig over de Energietransitie na te denken.

Wat volstrekt nieuw is aan de huidige Energietransitie is toch vooral dat het huidige klimaatbeleid niet langer gestoeld is op welbegrepen eigenbelang. Zowel economisch, landschappelijk als in de manier van leven is dit beleid diepgrijpend. Je zou haast zeggen: daar kan het oude bolsjewisme met haar dadendrang niet tegenop.

MAAR HET VOORTBESTAAN VAN DE PLAANEET, EN DAARMEE ONS NAGESLACHT, IS IN HET GEDING. NOOIT WAS HET BELANG VAN VERANDERING GROTER DAN NU...

Ja, dat maakt het verhaal van degenen die de Energietransitie in gang hebben gezet ook zo sterk. Je hebt verder vrijwel geen argumenten

HELP ONS HELPEN

Met uw steun kunnen we een steentje bijdragen ten behoeve van deze bijzondere kinderen.

Het beschermen van de heiligheid van het leven is de grootste waarde van alles.

PPCU project 2021-2022

We letten op de geestelijke behoefte van het kind. Veel van deze kinderen weten dat zij zullen sterven. Vooral als ze hun laatste dagen bereiken, is ons doel om te zorgen voor een goede thuiszorg situatie (Home Hospice).

“Ouders mag nooit worden verteld dat hun kind moet sterven in het ziekenhuis. Waar mogelijk creëren we een thuissituatie waar sterven mogelijk is.” Dit brengt extra kosten met zich mee (de vergoeding van zorgverzekeraars zijn begrensd) en maakt palliatieve zorg tot een ‘zorgenkindje’.

T 0184-612632
M 06-51236636 (b.g.g)
E info@shaarezedeek.nl

NL51 INGB 0004 2954 26
NL74 ABNA 0436 4270 60
t.n.v. Stichting Shaare Zedek

DONEER ONLINE: WWW.SHAAREZEDEK.NL

Nederland is zo'n beetje het slechtst denkbare voorbeeld van een land dat zonder veel negatieve neveneffecten in staat moet worden geacht klimaatkoploper in de wereld te zijn.

meer nodig om je beleid te rechtvaardigen. En het is opvallend dat dit verhaal zoveel ingang vindt in een land dat ogenschijnlijk tot het meest geseculariseerde in de wereld behoort. Ook in Scandinavië doen ze veel aan verduurzaming. Maar daar gaat de Energietransitie gepaard met veel lagere kosten door de beschikbaarheid van enorme hoeveelheden natuurlijke

hulpbronnen. Maar Nederland is zo'n beetje het slechtst denkbare voorbeeld van een land dat zonder veel negatieve neveneffecten in staat moet worden geacht klimaatkoploper in de wereld te zijn. En toch wordt daar vol op ingezet. En als je dat dan toch zou willen zijn, dan moet je dat niet doen zoals we het nu doen. Geen meerjarenplannen met experimentele vormen van hernieuwbare energie, maar eerst eens op kleine schaal uitproberen en zien of de effecten werkelijk zo mooi zijn als ze worden voorgespiegeld.

Nu lijkt helaas de neiging niet te willen weten wat eventuele negatieve effecten van het huidige klimaatbeleid zijn sterker dan de zoektocht naar werkbare oplossingen zonder de nevenschade voor milieu en ons traditionele cultuurlandschap.

Syp Wynia werd in 1953 geboren in een gezin van overtuigde CHU-ers. Meer dan twintig jaar lang was hij redacteur, commentator en columnist van Elsevier's Weekblad, voordat hij twee jaar geleden zijn eigen digitale Wynia's Week begon. Al langer laat hij zich kritisch uit over de wijze waarop in Nederland de zogenaamde Energietransitie vorm krijgt. De kritische stukken die hij daarover schreef gaf hij onlangs zelf uit bij zijn eigen Uitgeverij Blauwburgwal, gevestigd in Amsterdam.

Er is in Nederland dringend behoefte aan meer woningen. Maar wat voor woningen bouw je? En waar? Vragen die architect en stedenbouwkundige dr. Hans Teerds al lange tijd bezighouden.

Dr. Hans Teerds, architect en stedenbouwkundige te Amsterdam en als wetenschappelijk onderzoeker verbonden aan de ETH in Zürich.

De slag om de ruimte

Nederland staat voor een ongekende uitdaging. Binnen tien jaar moeten er een miljoen woningen bijgebouwd worden. Over deze opgave zijn bijna alle politieke partijen het wel eens. De woningmarkt is overduidelijk oververhit, zodanig dat het voor starters bijna onmogelijk is een woning te bemachtigen. Maar wat voor woningen bouw je, en waar? Daarover verschillen de politieke meningen: binnen of buiten de stad; eengezinswoningen of starterwoningen? De woningmarkt is echter niet de enige uitdaging die de nodige ruimte vraagt: de landbouw vraagt aandacht, het veranderende klimaat heeft impact, de mobiliteit verandert, net als de energievoorziening. Over al deze onderwerpen zijn politieke partijen verdeeld. Moeten we meer ruimte geven aan de natuur? Licht de toekomst van het boerenbedrijf in kleinschalige landbouw? Waar plaatsen we de nieuwe windmolens en zonne-

parken? Wat voor infrastructuur moeten we bijbouwen? Ondanks de verdeeldheid is het daarom niet vreemd dat bijna alle partijen weer een 'ministerie van ruimte' willen optuigen. De opgaven waar we in ons land voor staan hebben een enorme impact op de inrichting van ons land. Ze gaan duidelijk voorbij aan gemeente- en provinciegrenzen en vragen daarom om een landelijke visie.

TWEE TOEKOMSTVISIES

Het afgelopen jaar verschenen er twee interessante perspectieven op de toekomst van Nederland. Als eerste presenteerde een onderzoeksgroep van de Universiteit Wageningen een kaart van *Nederland in 2120*. Deze kaart schetst een beeld van Nederland over 100 jaar. Nu is het bij dergelijke lange termijn toekomstvoorspellingen altijd gissen hoe de stand van de techniek

zich ontwikkelt, en welke invloed dit heeft op het gebruik van de ruimte. Daarom benadrukken de onderzoekers dat het geen blauwdruk is. De kaart is dan ook niet voor niets grof getekend: het is een denkrichting. Meer precies: het is een visualisering van de huidige mogelijkheden van de techniek op het gebied van landbouw en natuurontwikkeling tegen de achtergrond van de problemen rond klimaatadaptatie, voedselproductie, biodiversiteit en energietransitie. De kaart die de wetenschappers publiceerden laat het land, geheel in lijn met de nieuwste ingenieursinzichten, 'met de natuur mee' verder ontwikkelen: het toekomstbeeld is bepaald op basis van bodemgesteldheid, waterhuishouding, hoogteverschillen, wat natuurlijke processen te bieden hebben, en hoe deze versterkt kunnen worden. De basis van het landschap bestaat uit kleinschalige boerenbedrijven. De rivieren krijgen meer ruimte om te meanderen. Nieuwe bossen zorgen voor de productie van hout, waarmee de nieuwe steden worden gebouwd, die op de zandgronden worden gebouwd. Nieuwe moerassen helpen in de randstand het water vast te houden en op te vangen. De duinenrij wordt breder, om het land te beschermen tegen de gevolgen van het stijgen van de zeespiegel. Ook de zee verandert mee: een groot deel van de opwekking van energie vindt er plaats, en er wordt ruimte gemaakt voor de opslag van CO₂. De kaart blijft bij de leest van de Wageningse onderzoekers, en doet geen uitspraak over de toekomst van de infrastructuur, nieuwe werkomgevingen, Schiphol, en de Rotterdamse haven.

Het tweede toekomstperspectief dat ik wil noemen schetst een richting voor de relatief korte termijn. Onder de noemer *Wat wij willen is nog nooit gedaan* presenteerde de Bouwagenda op 1 april een pleidooi voor integraal bouwen, tegelijk met een kaart waarin aangegeven wordt

De Bouwagenda schuift de woningbouwopgave naar voren als de sleutelopgave – hoe we die aanpakken, heeft ook grote invloed op de andere uitdagingen.

waar de miljoen huizen die tot 2030 nodig zijn gebouwd zouden moeten worden. De Bouwagenda werd in 2016 geïnitieerd door de toenmalige ministers Kamp (Economische Zaken), Blok (Wonen) en Schultz Van Haegen (Infrastructuur). In de Bouwagenda werkten verschillende partijen samen aan een toekomstvisie van de uitdagingen op het gebied van vergrijzing, verstedelijking, digitalisering, klimaatadaptatie en verduurzaming. Het perspectief dat deze werkgroep nu naar voren schuift gaat er vanuit dat we deze uitdagingen alleen met een integrale aanpak het hoofd kunnen bieden. Of om het anders te zeggen: een antwoord op de vergrijzing moet ook meteen een antwoord bieden op de klimaatadaptatie en de verstedelijking, daarbij gebruik makend van slimme ICT en datatoepassingen. Integraal bouwen lukt alleen als iedereen meedoet en als de verschillende partijen werken vanuit een gezamenlijk in plaats van uit een particulier belang. De Bouwagenda schuift de woningbouwopgave naar voren als de sleutelopgave – hoe we die aanpakken, heeft ook grote invloed op de andere uitdagingen. Terecht. Immers, toen Nederland in de jaren negentig voor een vergelijkbare grote bouwopgave stond, zijn de VINEX-wijken ontwikkeld. Dit waren grootschalige nieuwe woonwijken, gebouwd in de nabijheid van steden en dorpen. Over het succes van deze wijken – denk aan Ypenburg bij Den Haag, of Leidsche Rijn bij Utrecht –, zijn de meningen verdeeld. Ondanks de architectoni-

sche en stedenbouwkundige diversiteit van deze wijken, zijn het in essentie uitgestrekte woonbuurten met voornamelijk relatief dure eengezinswoningen, en hier en daar wat voorzieningen als winkelcentra. De Bouwagenda maakt duidelijk dat deze manier van bouwen niet toekomstbestendig is. Het kost niet alleen teveel ruimte, het is ook niet efficiënt, roept nieuwe mobiliteit op, en vereist bovendien grootschalige investeringen in nieuwe infrastructuur. Toch staan veel ontwikkelaars klaar en hebben sommige politieke partijen er geen moeite mee om de woningbouwopgave opnieuw op deze manier te beantwoorden. Bouwen in het weiland is immers makkelijk, en dus goedkoper, dan binnen de bebouwde kom. Terrecht stelt de Bouwagenda dan ook enkele criteria op voor de locatie waar de nieuwe woningen gebouwd zouden moeten worden: binnen de stad, dicht bij intercity stations en andere voorzieningen, zodanig dat de 'carbon footprint' zo minimaal mogelijk blijft.

Het ligt voor de hand om de toekomst in de overlap van beide visies te zoeken, al ligt er natuurlijk een duidelijk verschil tussen het voorstel uit Wageningen om niet meer in de Randstad te bouwen, terwijl de Bouwagenda (voor de korte termijn) vooral in de Randstad de woningbouwopgave wil oplossen. Vanuit Wagenings perspectief is het logisch: het lage land van de Randstad zal alleen maar meer problemen met water (en droogte – wat eveneens niet goed is voor de lage veengronden) krijgen als de zeespiegel stijgt en we meer last krijgen van extreme weersomstandigheden. Het cruciale verschil is hier natuurlijk dat de Bouwagenda voor de korte termijn aangeeft wat verstandig, praktisch, en ook economisch haalbaar is, terwijl het plan uit Wageningen een perspectief biedt voor de veel langere termijn, zonder aan te geven

hoe we op korte termijn de uitdagingen van vandaag het hoofd kunnen bieden. Ik denk bijvoorbeeld aan wat de 'verdozing' van het landschap wordt genoemd. Langs rijkswegen door het hele land worden in snel tempo enorm grote, gesloten distributiecentra gebouwd om onze thuis-winkel-woede (en de behoefte om de producten snel geleverd te krijgen) te bevredigen. De impact van deze bouwwerken op het landschap is desastreus. Kwetsbare landschappen gaan op de schop, terwijl daarvoor in de plaats grijze hallen komen en toenemende bewegingen van vrachtauto's. Dergelijke distributiecomplexen zijn monofunctioneel, en daarmee uiteraard het tegenovergestelde van wat door de Bouwagenda 'integraal bouwen' werd genoemd (ondanks dat de daken natuurlijk vol gelegd kunnen worden met zonnepanelen). Een integrale visie zou zoeken naar mogelijkheden om de distributiecentra in de steden te integreren. Dat is niet eenvoudig, als je bedenkt hoe groot deze distributiecentra zijn. Maar waarom moet elk bedrijf een eigen centrum hebben? Kunnen ze niet gekoppeld worden? Kunnen ze niet opgeknipt worden, en dichterbij de stad en woonbuurten gebracht worden, zodat de distributie vandaar met elektrische bakfietsen gedaan kan worden? En kunnen de kleinere units, waarbij meerdere bedrijven samenwerken in de distributie van hun goederen, op buurniveau, dan niet binnen bouwblokken geïntegreerd worden, en kunnen er dan misschien andere voorzieningen bovenop gebouwd worden? Het is wel duidelijk dat dit om samenwerking vraagt, en om het vermogen om voorbij het eigen belang te kunnen denken en handelen. Wie zou daarvoor het initiatief kunnen nemen? Maar voor de toekomst van het landschap en de leefbaarheid van de stad zou experimenteren met de distributie van goederen wel een grote stap voorwaarts zijn.

De 'verdozing' van het Nederlands landschap. Bron: <https://www.logistiek.nl/warehousing/nieuws/2019/10/advies-strengere-regels-nodig-tegen-verdozing-van-het-landschap-101170114>

HOE WILLEN WE WONEN?

Het belang van dergelijke kaarten kan niet onderschat worden. Zeker sinds in Nederland het ministerie van VROM is opgedoekt, is er geen nationale regie meer over de inrichting van het land, terwijl wel duidelijk is dat er zoveel tegenstrijdige belangen, zoveel tegenstrijdige ruimteclaims zijn, dat dit wel op nationaal niveau van enige richting moet worden voorzien. Het tekenen van kaarten, of om het met de Wageningse onderzoekers te zeggen, het verbeelden van denkrichtingen (een kaart wordt immers ook al snel gezien als een blauwdruk) is essentieel om de tegenstrijdige belangen in beeld te krijgen, en je af te vragen welke kant het op moet met het land. Terecht wordt in het rapport van de Bouwagenda gesteld dat de discussie over de toekomst

uiteindelijk begint met de eenvoudige en voor de hand liggende vraag: hoe willen we wonen? Wat vinden we belangrijk in onze woonomgeving?

De coronapandemie laat natuurlijk ook zien dat onze huizen zullen moeten veranderen.

Met de Bouwagenda ben ik het eens dat we de woningbouwopgave op de korte termijn binnen de al bestaande steden moeten oplossen. Het lijkt er misschien op dat door de corona-crisis de stad aan aantrekkingskracht heeft ingeboet. Er is een lichte uittocht uit de stad waarneembaar. Immers, als we minder naar kantoor zullen gaan,

kunnen we ook verder van het werk af wonen. En, als we vaker in lockdown moeten, is het wel fijn om ruimte rondom het huis te hebben. Toch vermoed ik dat steden onverminderd populair blijven. Het blijkt hoe langer hoe meer hoe belangrijk informele contacten eigenlijk zijn, niet alleen voor het werkplezier, maar ook stimulerend voor de creativiteit. Dat we, na de crisis, weer naar kantoor zullen gaan, lijkt mij uiteindelijk evident, al was het maar om collega's weer te ontmoeten. De coronapandemie laat natuurlijk ook zien dat onze huizen zullen moeten veranderen. Niet alleen hebben we meer ruimte nodig voor een werkplek, ook zal er meer aandacht moeten zijn voor kwalitatieve buitenruimtes als tuinen, terrassen, balkons, maar ook voor gedeelde buitenruimtes als collectieve hofjes, openbare pleinen, natuurlijke parken. Bovendien blijkt hoe belangrijk het is dat je met de fiets snel de stad uit kan fietsen om er echt even 'uit' te zijn. Nu zijn we in Nederland gezegend met relatief kleine steden, waarbij binnen- en buiten de stad nooit echt ver weg zijn (ook al is dit in Amsterdam beter geregeld dan in Rotterdam). Juist door de stad te verdichten, kunnen we het historisch landschap open en nabij houden. Deze wens om de steden verder te verdichten vraagt natuurlijk wel om een visie op een rechtvaardige en vitale stad. Ik noem daarvoor tenslotte vier uitdagingen:

Juist als we de steden efficiënter willen inrichten moeten we ook ruimte laten voor min of meer inefficiënte invullingen van restruimten.

1. Het is niet voldoende om de overgebleven ruimte simpelweg vol te bouwen met (kleine) appartementen en lofts. Soms is die zogenoemde 'overgebleven ruimte' essentieel als goedkope

atelierruimte voor kunstenaars, voor de maakindustrie, voor innovatieve startups, voor betaalbare woningen of simpelweg voor moestuinen. Met andere woorden: niet alle 'restruimtes' moeten worden aangeharkt, herbestemd, herontwikkeld. Juist als we de steden efficiënter willen inrichten moeten we ook ruimte laten voor min of meer inefficiënte invullingen van restruimten. Dat vraagt om een afgewogen beleid, waarbij niet de potentiële grondprijzen de drager zijn, maar een heldere visie op het leven in de stad, en welke elementen bijdragen aan een gezond openbaar leven en daarmee aan een vitale stad.

2. Binnen de steden – van Utrecht tot Eindhoven – worden momenteel veelal appartementen gebouwd, terwijl daarbuiten voornamelijk eengezinswoningen op de rol staan. Slechts sporadisch wordt geëxperimenteerd met andere woonvormen: lofts, vriendenwoningen, kleine appartementen in gebouwen met verder luxe voorzieningen, enzovoort. Dergelijke experimenten zijn belangrijk. Lange tijd gingen ontwikkelaars en bouwers er standaard van uit dat mensen simpelweg een rijtjeshuis wilden. Het aanbod bepaalde de vraag. Maar mensen die bewust voor de stad kiezen, en voor een duurzame *lifestyle*, hebben andere wensen voor hun woning. Juist de stad zou diverse woningen en woonomgevingen te bieden moeten hebben. Dit geldt in het bijzonder voor gezinnen. Veel experimenten in de stad richten zich nu op ouderen of jongeren, maar er mag wel wat meer aandacht komen voor nieuwe woontypen voor gezinnen – ik denk aan appartementen met grote terrassen, gestapelde gezinswoningen in buurten met brede stoepen en tal van speeltuinen, enzovoort.

3. Volgens de logica van het marktmechanisme zullen de (huur)prijzen van woningen in de stad dalen als er meer aanbod komt. Het is echter de

Mededeling over donaties en abonnementen 2021

Aan alle Guido-donateurs en Zicht-abonnees is eind maart het verzoek verzonden om de toegezegde donatie of het abonnement op het tijdschrift Zicht voor 2021 te betalen. Indien bij ons een e-mailadres bekend is, is het verzoek digitaal verzonden, maar anders per post.

Heeft u al betaald, hartelijk dank daarvoor! Indien u de factuur *) nog niet betaald heeft, zien wij uw betaling graag tegemoet. Voor een juiste administratieve verwerking verzoeken wij u nadrukkelijk om bij uw betaling het factuurnummer te vermelden, omdat het anders veel uitzoekwerk oplevert om na te gaan van wie de betaling afkomstig is (de banken geven namelijk niet meer uw NAW-gegevens mee). Volgens de Wet financiering politieke partijen mogen wij anonieme giften niet accepteren. In het geval van een iDealbetaling is het meegeven van het factuurnummer niet mogelijk, maar ook niet nodig: uw betaling wordt dan automatisch op de juiste manier verwerkt. Het is mogelijk om een overbetaling te doen, ook bij betaling via iDeal. En zoals u weet, stellen wij die zeer op prijs!

Voor eventuele vragen mailt u naar wi@sgp.nl;
u kunt ook bellen naar tel. (010) 7200 785.

Simone Paul,
administrateur.

**) Om administratieve redenen ontvangen de donateurs ook een factuur; maar uiteraard is daardoor de fiscale aftrekbaarheid van uw gift bij inkomstenbelasting niet in het geding. De Guido de Brès-Stichting heeft immers een ANBI-status.*

vraag of dit principe wel toepasbaar is op de woningmarkt in de stad. De verhouding tussen aanbod en vraag is momenteel zo scheef, dat bijbouwen voorlopig geen garantie biedt dat de stad op korte termijn toegankelijk is en blijft voor sociale huur en de middenklasse. Herontwikkeling van woongebouwen en de toevoeging van nieuwe woningen leidt nu vaak tot een proces van gentrificatie, waarbij de bestaande bewoners verhuizen moeten om plaats te maken voor meer kapitaalkrachtige woningbezitters. Er is enerzijds politieke wil nodig om dit te voorkomen, en anderzijds innovatie vanuit de bouw om woningen te maken die bereikbaar zijn voor mensen met een kleine portemonnee.

Een van de uitdagende aspecten van de stad is de balans tussen anonimiteit en nabijheid. Juist in de stedelijke omgeving, waarbij veel mensen heel dicht bij elkaar wonen, is een zekere afstandelijkheid en anonimiteit noodzakelijk. Tegelijkertijd is het hedendaagse probleem van een-

zaamheid nergens zo groot als in de stad, zowel onder jongeren als ouderen. Nog altijd kan ik geen betere visie voor het wonen in de stad vinden als het visioen van het nieuwe Jeruzalem uit Zacharia, waar staat geschreven dat deze stad 'dorpsgewijs bewoond' zal worden (Zacharia 2:4). Het visioen van de dorpsgewijze bewoning doorbreekt deze eenzaamheid: het organiseert de stad in kleine én diverse (sociale) verbanden, waarbij verschillende bewoners van diverse achtergronden, leeftijden en posities elkaar als vanzelfsprekend tegenkomen. Dit is geen onbereikbaar ideaal: sommige woongemeenschappen bieden dit, maar ook recente initiatieven als het bij elkaar brengen van ouderen en studenten, of starters en asielzoekers in een enkel gebouw, of initiatieven als stadslandbouw of buurtzorg. Dit vraagt om inzet van de bewoners zelf: ze moeten uit hun eigen comfort zone en bubbel stappen, om daadwerkelijk deel te nemen aan een lokaal gemeenschapsleven.

Hans Teerds is architect en stedenbouwkundige te Amsterdam en is als wetenschappelijk onderzoeker verbonden aan de ETH in Zürich. Zijn proefschrift *At Home in the World* (2017) handelde over de publieke en politieke aspecten van architectuur zoals die ontleend kunnen worden aan het werk van de filosoof Hannah Arendt. Samen met Tom Avermaete en Klaske Havik publiceerde hij *Architectural Positions, Architecture, Modernity and the Public Sphere* (2009) en samen met Johan van der Zwart *Levend Landschap, Manifest voor stad en land* (2012). Hij schrijft regelmatig over architectuur, stedenbouw, landschap en cultuur in diverse media en is lid van de redactie van architectuurtijdschrift OASE.

Al langer leeft de gedachte in bestuurlijke kringen dat het landschap vanachter een bureau via planning opnieuw zou kunnen worden ontworpen en ingevuld. De omgeving wordt onderworpen aan ideeën en idealen die geen oog hebben voor de realiteit van het alledaagse leven. Waar het te vaak aan ontbreekt is liefde voor het historisch gegroeide cultuurlandschap. Echter, alleen vandaaruit is verantwoorde omgang met onze leefomgeving mogelijk, aldus de Engelse filosoof Roger Scruton.

Hans van de Breevaart, redactielid

Scrutopia: moreel verantwoorde omgang met onze eigen leefomgeving

Een bekend werk is de *Utopia* (1516), geschreven door de grote Engelse Renaissance-intellectueel Sir Thomas More (1478-1535). Daarin werd een ideale samenleving verbeeld zonder alle kwalen waaraan niet alleen Engeland, maar ook Europa als geheel in die dagen leed. Deze samenleving werd geleid door volstrekt rationele inzichten, van de oude standen en klassen was niet langer sprake, hebzucht en privé-eigendom waren afgeschaft, dankzij verhoogde

productiviteit van boeren leed niemand meer aan honger of armoede, verschil van godsdienstige overtuiging werd gerespecteerd, en de tijd van oorlog, geweld en misdaad zou spoedig voorbij zijn. We herkennen in dit utopisch ideaal de ideologie van de hedendaagse progressieve elites. More was zijn tijd dus ver vooruit. En hij wordt in sommige kringen ook vereerd als een held, temeer aangezien hij zijn idealen met de dood moest bekopen.

Scruton's landgoed in Wiltshire, Zuid-West Engeland

Hoe dat ook zij, er is tegenwoordig sprake van een beginnende tegenbeweging. Deze werd tot voor kort geleid door een andere Engelse publieke intellectueel, de vorig jaar overleden Sir Roger Scruton (1944-2020). Zijn *Scrutopia* vormde, uiteraard met een knipoog naar More's Utopia, een levend voorbeeld.

Scrutopia was de zomerschool die Scruton jaarlijks organiseerde op zijn landgoed in Wiltshire, Zuid-West Engeland, tussen Bristol, Oxford en Southampton, nabij Salisbury. Buiten de grote stad en buiten de gevestigde academie, liet hij zien wat hij dacht. Hij doceerde, niet alleen via theoretische verhandelingen (iets waar hij heel erg goed in was), maar ook door zich te wijden aan zorg voor architectuur en het omliggende cultuurlandschap (waaraan hij zeer gehecht was) en, voor sommigen, door deelname aan de vossenjacht (waarvan hij zelf een fanatiek beoefenaar was).

De zomerschool gold als een uitnodiging deel te hebben aan het Scrutopiaanse levensgevoel: jezelf identificeren met en zorg dragen voor een

thuis. Daarmee doelde hij niet zozeer op de ongecultiveerde natuur als zodanig, als wel de plek waar wij ons thuis voelen door de manier waarop wij een zekere orde hebben gecreëerd in de chaos waartoe het mensenleven altijd geneigd is. Het ging hem niet alleen om het landschap, maar ook om de gebouwde omgeving, niet alleen die op het platteland, maar ook die in de stad.

In *The Aesthetics of Architecture* (1979) stelde Scruton dat zorg voor de omgeving een morele plicht was. Hij had een diepe afkeer van de gedachte zoals die door de beroemde Amerikaanse architect Louis Sullivan – *form follows function* – werd gepropageerd. De vorm van het landschap of een gebouw zou veel meer moeten zijn dan dat. Dat 'meer' duidde Scruton aan met het begrip 'schoonheid' – *beauty*. En dat laatste was niet alleen maar een kwestie van smaak, maar in de eerste plaats een kwestie van moraal, zo herhaalde hij het zij gelijknamige *Beauty* (2009).

Naast de moderne nadruk op functionaliteit had Scruton een afkeer van de even moderne neiging tot abstractie. Daarbij was 'design' volgens hem het ultieme criterium – de symbolische uitdruk-

king van zowel de breuk van de mens met als wel diens macht over de natuurlijke en historisch gegroeide omgeving. De neiging tot design leidde volgens Scruton noodzakelijkerwijs tot vervreemding van het alledaagse leven, waarin moraal nog wel een belangrijke rol speelt. Daartegenover achtte hij design een uiting van individualisme en principieel a-moreel, terwijl het propageren van een dergelijke opvatting over vormgeving volgens hem als immoreel van de hand diende te worden gewezen.

Moreel verantwoorde architectuur en landschapsvormen drukten volgens Scruton in *The Classical Vernacular* (1994) iets blijvends uit, zonder dat ze zich daarmee onttrekken het bijzonder karakter van de omgeving en de alledaagse levenservaring. Als zodanig zijn ze in staat een 'thuisgevoel' te creëren – a sense of place.

Wat Scruton daarmee bedoelde kan worden geïllustreerd aan de hand van een recente reclame van Lotto.¹ Daarin wordt een poging gedaan om de radicale verandering die het winnen van de loterij in het leven van mensen teweeg brengt te temperen door de winner a) een huis te laten bouwen voor zijn ouders en daarmee de verbinding met de generaties te handhaven en b) nadrukkelijk niet te kiezen voor een abstract ontwerp en heel veel design, maar 'heel gewoon' voor iets dat 'gezellig' is en zijn ouders, inderdaad, een thuisgevoel zou kunnen geven.

Scruton zou – terecht – gruwen van het feit dat deze reclame wordt gebruikt om zoiets als deelname aan een loterij aan te prijzen. Het was naar zijn overtuiging sowieso niet raadzaam om radicale verandering van de eigen leefsituatie na te streven, gezien de negatieve bijverschijnselen die dat doorgaans voor betrokken oplevert. Denk ook aan de vervreemding die we volgens hem ei-

Scruton 'thuis' in Wiltshire

gen is aan de globaliserende wereld van vandaag.

Wanneer zich echter onbedoeld een radicale verandering in ons leven voordoet, dan is het van het allergrootste belang om daardoor niet totaal ontworteld te raken, maar op zoek te gaan naar een nieuw evenwicht tussen verandering en een nieuw thuisgevoel. Dat was ook de reden waarom Scruton zich afkeerde van de academische wereld van zijn dagen en ervoor koos zich terug te trekken op het platteland. Alleen wanneer een radicale verandering zelf in zekere zin een kwestie is van thuiskomen (bijvoorbeeld het ontvluchten van volstrekt dystopische situaties als hongersnood en oorlogsgeweld) was ze verantwoord. Natuurlijk kan de omgeving waarin wij ons thuis voelen verschillen van die van anderen. De een voelt zich op het platteland meer thuis, de ander meer in de stad. Dat verschil tussen mensen onderling was juist een van de dingen die de wereld zo mooi maakte. Maar dat betekende volgens Scruton niet dat mensen daardoor ook niets met elkaar gemeen zouden hebben. Zo waren er ook bepaalde esthetische wetmatigheden die universeel zijn. Zo kunnen extreme vormen van abstractie en contrast weliswaar een zeker levensgevoel aanduiden, maar ze ontberen de schoonheid die eigen is aan harmonische vormen en kleurcombinaties.

¹ <https://reclamearchief.com/videos/lotto-winnaars-blijven-heel-gewoon-huis-voor-hun-ouders>.

Windmolens bij Kinderdijk

Een windmolenpark zoals ze overal verspreid over Nederland verrijzen

Volgens de daaraan ontleende logica kunnen we het er met zijn allen over eens zijn dat moderne windmolenparken afbreuk doen aan het traditionele cultuurlandschap. En dat het Witte Huis aan de Oude Haven in Rotterdam een veel natuurlijker relatie heeft met de eeuwenoude historie van onze bouwkunst dan de stadhuistorens van architect Rem Koolhaas aan de Nieuwe Maas. En er moeten echt heel goede argumenten zijn om voor moderne windmolenparken en postmoderne blokkendozen te kiezen.

Maar gaat het hier werkelijk om meer dan een nostalgische hang naar het verleden? Of gaat het met een dergelijke opvatting van 'schoonheid' om iets meer?

Als we Scruton volgen in zijn argumentatie, dan dient opgemerkt dat de oude windmolen, zoals we die bij Kinderdijk veelvuldig tegenkomen en die tot Werelderfgoed gerekend worden, een duidelijke relatie hebben met haar omgeving. En niet alleen qua functie, maar ook qua vormgeving en materiaalkeuze. Of het nu om watermanagement gaat of het malen van grondstoffen voor ons voedsel, de relatie met de leefomgeving was nadrukkelijk aanwezig. Bovendien, het materiaal

waarvan ze zijn gemaakt en de kleuren die daarbij werden gebruikt, hebben nadrukkelijk nog een relatie met het omringende cultuurlandschap.

Dat alles is bij de windmolens die bedoeld zijn voor energieopwekking veel minder of zelfs helemaal niet het geval. Hier wordt het landschap geëxploiteerd voor andere doeleinden. En qua vormgeving en materiaalgebruik vormen ze nadrukkelijk een breuk met de natuurlijke omgeving. Alles bij elkaar wordt hierbij niet voor niets gesproken van een industrialisering van het landschap – met daarbij de suggestie dat nadrukkelijk geen rekening wordt gehouden met de moreel-esthetische eisen van de omgeving zelf.

Iets vergelijkbaars zien we bij de stadstorens. Terwijl het Witte Huis aan de Oude Haven zich oorspronkelijk ver verheef boven de omliggende gebouwde omgeving, vormde haar architectuur als zodanig geen breuk met de omgeving. Daarnaast geeft de wijze waarop de toren zelf is vormgegeven haar een zekere waardigheid. Net als de eerste generatie wolkenkrabbers in New York – waarnaar Scruton veelvuldig verwijst in zijn werk – is de oude toren architectonisch gefundeerd en

Het Witte Huis aan de Oude Haven Rotterdam

sluit op het begane grondniveau ook aan bij het bestaande straatbeeld. Ze toont daarnaast een verfijnde vormgeving die doet herinneren aan elementen die ook de oudere architectuur in Nederland kenmerkte in haar streven naar schoonheid.

De torens aan de Nieuwe Maas daarentegen staan nadrukkelijk in de (post)moderne traditie die volgens Scruton bedoeld is een radicale breuk met het verleden te realiseren. Ze wortelen niet in de bodem, maar staan los op een sokkel, ver boven het alledaagse straatgewoel verheven. De vormgeving is abstract en halverwege zijn de torens gebroken en verplaatst de top zich ten opzichte van de onderste torendelen. Op geen enkele manier wordt hier de indruk gewekt dat de architect de bedoeling had het stadsbeeld te verfrazen. Integendeel: hier zien we een stadhuis dat niet alleen verwijst naar een zekere hiërarchie in de samenleving – zoals het oude Stadhuis in

De stadhuistorens van Rem Koolhaas aan de Nieuwe Maas

het centrum nog wel dit volgens Scruton essentiële element vertegenwoordigde – maar met dit gebouw verheft het stadsbestuur zich tot een instantie die zich niets gelegen lijkt te laat liggen aan de gewone mensenwereld die zij geroepen is te dienen.

SCRUTON 'THUIS' OP WILTSHIRE

Dat mag uitermate moraliserend klinken. Maar dat is precies waar Scruton in zijn werk de ogen voor wil openen. Ook architectuur heeft een moraal – ook als ze ten diepste immoreel of nihilistisch is. Het gaat er hem daarbij niet om dat wij te midden van alle veranderingen en nieuwe uitdagingen onszelf wanhopig vastklampen aan het verleden. Eerder pleit hij ervoor om die nieuwe uitdagingen aan te gaan. Maar dan zonder daarbij ontheemd te raken, het gevoel van thuis-zijn kwijt te raken en de liefde voor onze omgeving – iets dat Scruton aanduidt met de term oikophilia – kwijt te raken.

DUIDELIJK

Van der Spek
Financiële Diensten

Gratis Intake gesprek
**Gratis aankoop-
begeleiding**
**Scherpe rente bij
Nederlandse en
Duitse banken**

Herenweg 42 * Postbus 54 * 2750 AB * Moerkapelle
tel: 079-5931241
e-mail: info@spekadvies.nl * www.spekadvies.nl

Anders dan in More's *Utopia*, gaat het in het levensgevoel van *Scrutopia* niet om een totale omverwerping van de bestaande maatschappelijke orde. Terwijl in *Utopia* ieders 'thuis' wordt ingeruild voor een wereld waarin alles van iedereen is, met daarbij de illusie dat dit op wereldschaal economische vooruitgang zou betekenen, pleit Scruton voor een diep verworteld zijn of raken in een omgeving die wij lief hebben. In zijn *Green Philosophy* (2012) zegt hij het zo:

De moeilijkheid is hoe die liefde voor onze omgeving ook daadwerkelijk handen en voeten te geven. Voor een leven in beschaving zijn we namelijk ook aangewezen op onze naasten. We moeten ons tweemaal stellen tegen de neiging onszelf op ons eigen eilandje terug te trekken en ons niets van onze omgeving aan te trekken. We moeten ons evenzeer tweemaal stellen tegen dictaten van bovenaf waarbij ons landschap volledig

buiten ons om wordt ingevuld zonder dat daarbij nog iets van liefde voor onze omgeving aanwezig is. Nodig is dat dat we een vorm van nabuurschap krijgen waarin oog is voor onze omgeving met de intentie die op een verantwoorde manier door te geven aan ons nageslacht. Niet alleen voor wat betreft het landschap, maar ook onze stedelijke omgeving. En waarbij we ons zodanig verantwoordelijk tonen door de inzet van onze kennis, onze vaardigheden en ons gedrag ter verbetering van onze leefomgeving, dat wij daarmee ons nageslacht goed rentmeesterschap voorleven.

Dat vereist hard werken, veel geduld en een volhardend streven naar matigheid van onze kant. Maar "beter is een gerecht van groen moes, waar ook liefde is, dan een gemeste os, en haat daarbij," zo eindigt Scruton met het aanhalen van de Spreukendichter (15:17).

Roger Scruton (1944-2020) was een Brits conservatief filosoof en schrijver. Na een academische loopbaan in Groot-Brittannië en de Verenigde Staten van Amerika trok hij zich terug op het Engelse platteland. Hij schreef een dertigtal boeken over filosofie, kunst, cultuur en politiek. Daarnaast publiceerde hij talloze artikels in allerlei tijdschriften. In 2016 werd hij in de adelstand verheven. Gedurende de laatste jaren van zijn leven was hij voorzitter van de commissie die de overheid adviseerde op het gebied van woningbouw. Scruton overleed vorig jaar na een ziekbed van een half jaar aan kanker en liet zijn jongere vrouw en twee kinderen achter.

De druk op de woningmarkt is groot, zeker in stedelijk gebied. Zo ook in Houten, onder de rook van Utrecht. Een dorp met stadse trekken, of een stad met dorpse trekken, zo u wilt. Net de grens van 50.000 inwoners gepasseerd. Hoe gaat Houten om met de roep om meer woningen?

Wouter van den Berg MSc, SGP-Gemeenteraadslid in Houten

Draagvlak en menselijke maat: Houten op een ruimtelijk kruispunt

Kenmerkend voor Houten is een typische stedenbouwkundige opzet. Een fietsvriendelijke gemeente binnen een Rondweg, omringd door een fors agrarisch buitengebied met drie 'kleine kernen': Tull en 't Waal, Schalkwijk en 't Goy.

Dat we te maken hebben met woningnood ontgaat niemand in Houten. De huizenprijzen zijn vorig jaar met maar liefst 16,1% gestegen. Woningen die te koop staan worden met fikse overbiedingen verkocht, en het is voor starters nau-

welijks nog mogelijk om een betaalbaar plekje te vinden. De wachttijd voor een sociale huurwoning bedraagt meer dan tien jaar, tot begrijpelijke teleurstelling van de (jonge) woningzoeker.

Het is dan ook terecht dat Gemeenteraad en College van Houten hebben besloten om een forse bijdrage te leveren aan het terugdringen van de lokale en regionale woningnood, middels het bouwen van maar liefst 5000 woningen. Op dit moment kent Houten zo'n 20.000 woningen.

Er komt dus een 'kwart Houten' bij. Dat gaat niet in één keer, de zogeheten Ruimtelijke Koers loopt tot 2040.

In de afgelopen 30 jaar groeide Houten van 5.000 naar 50.000 inwoners. Die groei ging steeds volgens hetzelfde principes. Weilanden werden op een dorpse manier bebouwd met 'uitlegwijken'. Geen hoogbouw, veel groen, de fiets en trein centraal. De auto is veelal te gast. Zo werd *new town Houten* een modelstad die nog altijd internationale belangstelling trekt. Dit gezinsvriendelijke dorp, omringd door een prachtig buitengebied, is erg in trek.

De Ruimtelijke Koers is opgesteld door een andere stedenbouwkundige dan degene die de eerste twee grote groeitaken van Houten heeft begeleid. En dat is ook te merken aan de geest die het nieuwe plan ademt. Plots gaat het over stedelijke verdichting, hoogbouw en 'compact bouwen'. Vanuit de Provincie Utrecht wordt bovendien aangestuurd op bouwen bij ov-knooppunten, daar past de stadse verdichting wel bij. Toch herkennen veel Houtenaren zich niet in de stadse koers met hoogbouw. Veel meer herkenning en enthousiasme is er over een alternatief plan van een groep inwoners, aan de oostkant van Houten. De weilanden in dus. Daarbij richt het plan zich op het verder uitbouwen van de kwaliteiten van Houten, op een groene en duurzame manier, met extra aandacht voor betaalbaarheid. Deze ontwikkeling richting het oosten was al voorzien door de ontwerper van het huidige Houten, stedenbouwkundige Robert Derks. Het is om die reden dat de gemeente en projectontwikkelaars al jaren grondposities hebben ten oosten van Houten.

De onvrede over de stadse Ruimtelijke Koers heeft uiteindelijk geresulteerd in een referen-

dum over een raadsvoorstel waar een ruime meerderheid van de raad vóór is, met uitzondering van onder meer de SGP. Nu zijn we als SGP niet zo van de referenda, maar als peiling van wat er leeft in de samenleving konden we er wel mee leven. De uitslag van het referendum was duidelijk, een grote meerderheid van 66% stemde op 17 maart tegen het raadsbesluit over de Ruimtelijke Koers.

En dus moet er een plan voor woningbouw komen dat beter aansluit bij wat is gaan heten het 'Houtens DNA'. Er is hierin geen eenvoudige uitweg. Iedere keuze kent ook nadelen, en de druk op de schaarse openbare ruimte is groot. Ook is er een mix van tegengestelde belangen. Aan de hand van een aantal thema's ga ik verder in op de thematiek van woningbouw ten tijde van een verhitte woningmarkt, beperkte ruimte en een combinatie van vraagstukken.

Om onze samenleving goed vorm te geven is het van belang oog te houden voor aansluiting tussen de burgers en hun overheid. Overheden op alle niveaus dienen bij het maken van beslissingen te zoeken naar zoveel mogelijk draagvlak. Zoals dat hoort in een democratie. Dat is overigens nog iets anders dan de dictatuur van de meerderheid. Juist voor minderheden moet oog en ruimte zijn.

Een woningbouwplan dat schuurt met het Houtens DNA en de samenleving op haar achterste benen doet staan is dan ook niet mijn pan. Het kan beter.

Soms zijn goede keuzes niet de meest populaire keuzes. Toch is mijn drijfveer als politicus steeds voeling te houden met wat er leeft, en de kloof

tussen politiek en samenleving zo klein mogelijk te laten zijn. Zeker ook in de lokale politiek, waar de afstand tussen volk en volksvertegenwoordiging letterlijk veel kleiner is. Een woningbouwplan dat schuurt met het Houtens DNA en de samenleving op haar achterste benen doet staan is dan ook niet mijn pan. Het kan beter.

De gemiddelde inwoner is in feite heel redelijk. Die snapt heel goed dat er gebouwd moet worden. Maar het is niet meer dan logisch dat gepleit wordt voor bouw die aansluit bij bestaande bebouwing, en dat er gevraagd wordt om vroegtijdige participatie. Mochten gemeenten en regio's er niet uitkomen, dan is het goed dat een minister van Volkshuisvesting ook nog kan ingrijpen. Maar alleen in die volgorde. Lokaal wat kan, nationaal wat moet.

Ik trek niet in twijfel dat er gebouwd moet worden. Daarvoor is de woningnood te hoog. Daar vragen de landelijke SGP-jongeren en de SGP ook met recht aandacht voor. Voor jong, oud, en zeker ook sociale huur. Daarnaast moet worden ingezet op doorstroming. Met name ouderen die wonen in een ruime gezinswoning zouden verleid moeten worden een stapje terug te doen, en kleiner te gaan wonen, zodat er een verhuisketen op gang komt.

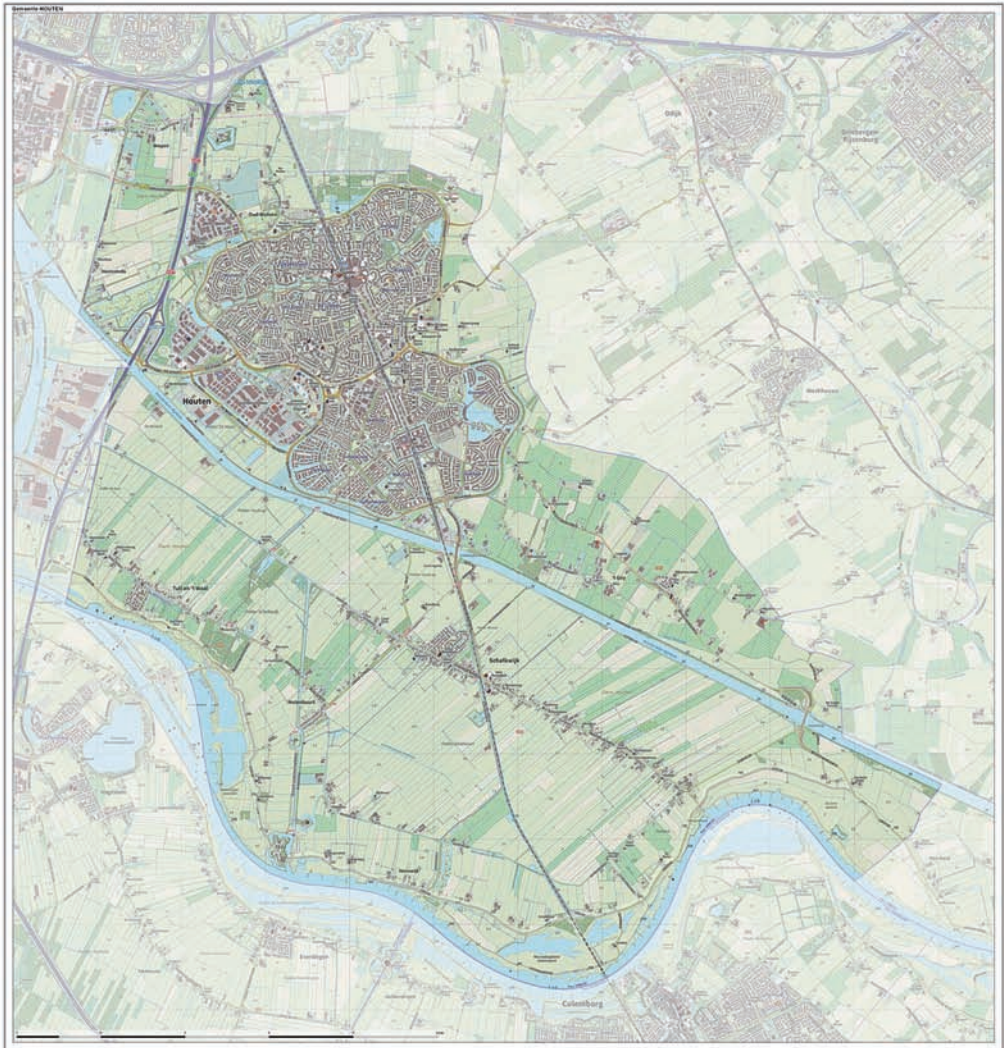
Maar dat alles betekent niet dat hoogbouw de enige optie zou zijn voor een groot dorp als Houten. Hoe mooi hoogbouw anno 2021 ook vormgegeven kan worden, het leidt toch tot een verticale samenleving. Elkaar kennen, zien en ontmoeten op straatniveau is waardevol, schept overzicht en verbondenheid. Het gaat om de menselijke maat. Dat kan op grote hoogte wel, maar het is echt anders. Bovendien is het logischer om hoogbouw te concentreren in steden waar men al veel langer de keuze heeft gemaakt de hoogte in te gaan.

Politici moeten daarom voorzichtig zijn met het beloven van goedkope woningen in deze tijden. Projectontwikkelaars dienen maximaal uitgedaagd te worden betaalbare woningen te bouwen.

Met de enorme druk op het beperkte aanbod van woningen is betaalbaarheid een groot probleem in grote delen van Nederland. Ook hiervoor bestaan geen eenvoudige oplossingen. Het is goed dat wordt ingezet op het ombouwen van leegstaande kantoorpanden. Ook tijdelijke flexwoningen zijn behulpzaam. En natuurlijk ook het bouwen van appartementen. Hoewel de ervaring leert dat deze verhoudingsgewijs niet persé veel goedkoper zijn dan grondgebonden woningen. Politici moeten daarom voorzichtig zijn met het beloven van goedkope woningen in deze tijden. Projectontwikkelaars dienen maximaal uitgedaagd te worden betaalbare woningen te bouwen.

Terecht stelt de SGP dat kernenergie onmisbaar is in deze energietransitie. Om meerdere redenen, maar óók omdat het wat ademruimte geeft in de strijd om het landschap.

Als woningbouw de enige ruimtelijke opgave was die een claim legt op de schaarse openbare kwamen we nog wel een aardig eind. Maar wat te denken van het energievraagstuk. Omdat er massaal ingezet wordt op windmolens en zonnenvelden gaat dit ook in een rap tempo ten koste van de beschikbare ruimte. Terecht stelt de SGP dat kernenergie onmisbaar is in deze energie-

Kaart van de gemeente Houten bron: Door Janwillemvanaalst - Eigen werk, CC BY-SA 4.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=36050165>

transitie. Om meerdere redenen, maar óók omdat het wat ademruimte geeft in de strijd om het landschap. Naast het voorzien in de energiebehoefte willen de inwoners van steden ook nog recreëren in de buitengebieden die ons land

biedt. Daardoor is er ook behoefte aan nog meer natuurontwikkeling.

Dit alles zet de positie van de boeren flink onder druk. Op hun agrarische gronden wordt vaak een beroep gedaan. De SGP in Houten staat be-

kend als voorvechter van ons mooie buitengebied, de dorpse leefbaarheid en een sterke positie voor de agrarische ondernemers. Bij de alternatieve plannen voor de Ruimtelijke Koers van Houten zullen we hier dan ook veel aandacht voor vragen. Ook als Houten kiest voor het betere alternatief, uitbreiden richting het oosten.

Als we uitzoomen van de Houtense queeste, zien we dat deze kwestie zich op grotere schaal in de Randstad en omgeving voordoet. De mens heeft kennelijk een natuurlijke neiging naar de stad te trekken, al geldt dat misschien wat minder voor de Biblebelt-mens. Gecombineerd met de toename van het aantal scheidingen en single huishoudens legt dit alles een grote druk op de woningmarkt. Wat verder weg, de regio in,

zien we een andere dynamiek. Diverse gebieden, bijvoorbeeld in Oost-Groningen staan bekend als krimpgebieden. De laatste winkels en scholen verdwijnen uit de dorpen. Dat is dus een tegenovergestelde beweging dan die in de Randstad en omgeving. Daarom moet Nederland ook blijven investeren in de aantrekkelijkheid, werkgelegenheid en bereikbaarheid van krimpgebieden. Dan maakt dat het wonen op die plekken ook weer aantrekkelijker.

Ik gaf u een inkijkje in de lokale Houtense dynamiek rond woningbouw, en welke dilemma's daarbij een rol spelen. Mijn pleidooi: kies voor een woningbouwaanpak die uitgaat van draagvlak, beleid maken van onderop, oog voor de menselijke maat, hoogbouw alleen op plekken waar dat passend is, en spreiding in Nederland.

In dit Zicht-nummer hebben we het met Syp Wynia over de impact van de Energietransitie op het landschap nationaal. Het is interessant om te zien hoe daar op provinciaal niveau tegenaan gekeken wordt door de SGP. Daarnaast zal in dit gesprek ook worden ingegaan op de druk om meer woningen te bouwen.

Door Dr. Hans van de Breevaart, redactielid

"Je zult moeten accepteren dat je zo af en toe een windmolen of een zonnepark tegenkomt"

Dubbelinterview met SGP-Statenleden Evert Mulder en Gerard van de Breevaart

Evert Mulder (1962) en Gerard van de Breevaart (1983) zijn respectievelijk lid van de Staten van Gelderland en Zuid-Holland. Evert begon zijn politieke carrière als lid van de Apeldoornse Gemeenteraad op het dossier Ruimtelijke Ordening en is nu sinds zes jaar Statenlid.

WELKE ROL HEEFT SGP IN DE STATEN VAN GELDERLAND?

Evert: Ondanks het feit dat we geen Gedeputeerde mochten leveren, hebben we wel meegeschreven aan het coalitieakkoord. Ze hadden ons getalsmatig niet nodig, maar we werden wel uit-

genodigd aan de coalitietafel en schuiven aan bij coalitieoverleg. Dat heeft ook voordelen: je bent niet direct verantwoordelijk voor beleid, maar je kunt wel invloed uitoefenen. Ook op de dossiers Ruimtelijke Ontwikkeling en Energie en Klimaat.

HOE WERKT DAT IN ZUID-HOLLAND?

Gerard: In de Staten van Zuid-Holland is de fractie ChristenUnie/SGP wel met een Gedeputeerde vertegenwoordigd. Ik zit nu sinds de laatste verkiezingen in de Staten. Door mijn achtergrond als bouwkundige en projectontwikkelaar kwamen Ruimtelijke Ontwikkeling en Wonen bij mij terecht. En toen de ChristenUnie aangaf geen interesse te hebben voor het dossier Energie heb ik dat erbij gekregen. Maar de combinatie van al deze dossiers blijkt in de praktijk wel heel gunstig te zijn, omdat ze op allerlei punten nauw met elkaar samenhangen.

HOE VERLOOPT DAT, EEN SGP'ER OP EEN DOSSIER WAAROP DE CHRISTENUNIE LANDELIJK IN IEDER GEVAL UITGESPROKEN STANDPUNTEN HEEFT?

Gerard: Dat is af en toe best spannend, want ik stel regelmatig kritische vragen bij de Regionale Energie Strategie (RES). Bij de collega's van de ChristenUnie wordt dat met nauwlettend gevolgd. Zeker omdat het een dossier is dat, zoals nu blijkt, nogal eens de pers haalt. Daarbij staan we ook nog wel eens iets anders in de discussie.

ALS HET GAAT OM DIE RES, HOE ZIEN JULLIE DE ROL VAN DE PROVINCIE DAARIN, TUSSEN LANDELIJK EN LOKAAL NIVEAU?

Evert: Wij zien die rol in de Staten vooral als regisserend en coördinerend. We hebben in Gelderland zes regio's die allemaal hun eigen RES vast stellen. En we willen die verantwoordelijkheid ook bij voorkeur op lokaal niveau laten liggen. Het organiseren van de ruimte, het creëren

van draagvlak voor veranderingen en het stimuleren van participatie zien wij echt als taak voor partijen op plaatselijk niveau. We zien wel aankomen dat er binnenkort een rol voor ons gaat komen als onverhoopt zou blijken dat de voorgestelde strategieën niet voldoen aan de eisen die in het kader van de landelijke klimaatdoelstellingen zijn geformuleerd. Op de Veluwe zitten we namelijk met het feit dat met het oog op de bescherming van vogels er in het kader van de Vogel- en Habitatrichtlijn in het Natura 2000-gebied geen windmolens mogen worden geplaatst. De regio's rond de Veluwe zijn ook niet van plan om alle landbouwgrond vol te gaan leggen met zonnepanelen. En daarmee ben ik het eens. Dus ik ben wel benieuwd welke reacties wij samen met de regio's straks gaan krijgen van het Rijk.

IS DAT IN ZUID-HOLLAND ANDERS?

Gerard: In het coalitieakkoord hebben we afgesproken dat er geen windmolens komen in het Groene Hart (overigens geldt dit ook voor Hoekse Waard en Midden-Delfland). In theorie zou het kunnen, zo is door de Provinciale Adviescommissie Ruimtelijke Kwaliteit vastgesteld, maar wij vinden dat deze vorm van energieopwekking niet past bij het natuurlijke karakter van dit gebied. Om te voorkomen dat daarmee regionaal de landelijke doelstellingen niet worden gehaald, hebben we, samen met onder andere de VVD, de betrokken regio's aangespoord om met andere regio's of zelfs andere provincies, waar dit soort plannen minder impact zullen hebben om tafel te gaan en te kijken hoe zij tegen een bepaalde vergoeding een deel van de duurzame opwekking zouden kunnen overnemen. We willen daarmee hoe dan ook voorkomen dat straks het Rijk de regie overneemt. Als Zuid-Holland zitten we gewoon met een uitdaging, omdat we zo dichtbevolkt zijn. We willen als SGP niet zomaar concessies doen aan ons landschap of het aantal

geplande woningen, maar tegelijk wel aan de landelijke doelstellingen voldoen.

GAAT DAT LUKKEN?

Gerard: Enkele regio's hebben te maken met gemeenten die er onderling nog niet uit zijn wie welke verantwoordelijkheid neemt. Maar zeker Midden-Holland, met haar Groene Hart, is echt wel aan het kijken hoe ze er met andere provincies uit kan komen. Bijvoorbeeld met Rotterdam om te zien of er op de Maasvlakte een paar extra windmolens bij kunnen. Tegelijk blijft die regio erop hopen dat wij provinciaal nog eens op het coalitieakkoord terugkomen, en zullen toestaan dat ze langs snelwegen toch nog zelf molens kunnen plaatsen. En wat het voor hen ook lastig maakt, is onze eis dat windmolens minimaal op een afstand van tien maal de tiphoogte (bij een molen van 150 meter is dat anderhalve kilometer) bij een woning vandaan moeten staan...

DAT IS RUIMER DAN ELDERS ALS MARGE WORDT AANGEHOUDEN...

Gerard: Ja, maar dat is niet zonder reden. Wat wij merken is dat bewoners werkelijk horendol worden van molens die op vierhonderd meter weg staan. Daar hebben we van geleerd. We willen uit voorzorg nu echt heel ruime marges creëren rond woningbouw. Er is wat ons betreft ook nog heel veel echt onduidelijk als het gaat om de impact van windmolens op mensen en op natuur.

VINDEN JULLIE NIET DAT DE OVERHEID TEVEEL VRAAGT VAN LOKALE EN PROVINCIALE OVERHEDEN ALS HET GAAT OM VERDUURZAMING VAN ENERGIEOPWEKKING? ZIJN DE DOELEN DIE ZIJ STELT WEL REALISTISCH?

Evert: Als SGP-fractie vinden wij die doelen inderdaad realistisch. Wij vinden dat wij in staat moeten zijn qua energievoorziening onze eigen broek op te houden. Wij hebben in Gelderland

zelfs het beleidsdoel ondersteund om per 2030 55% reductie CO₂-uitstoot te realiseren in plaats van de landelijk voorgeschreven 49%. We liepen zelfs voor op Frans Timmermans. We zijn geen volgers wat dat betreft. We hebben de regio's gevraagd daar ook in hun RES op voor te sorteren en wat extra's te doen bovenop de landelijke eisen. En daar staan we als fractie ook helemaal achter. Daarbij is wel van belang dat we een goede mix maken van zon- en windenergie. Die vullen elkaar namelijk goed aan: als de zon schijnt waait het vaak niet, en als het hard waait dan schijnt doorgaans de zon niet. Dat levert eigenlijk continue een goede basisenergievoorziening.

Gerard: Voor mij is het merkwaardig om te zien dat de RES, die oorspronkelijk CO₂-reductie boogde, vertaald wordt naar een hoeveelheid van landelijk 35 TWh opgewekte energie. Met die opwekking zouden we wel voldoen aan de opgelegde CO₂-reductie. Maar feitelijk gereduceerde hoeveelheden CO₂ zijn mogelijk lager, omdat in de oorspronkelijke berekeningen vaak onvoldoende rekening gehouden wordt met de uitstoot over de totale levensduur, inclusief productie en afbraak wanneer windmolens en zonnepanelen het einde van hun levenscyclus hebben bereikt. Ook als we de doelen volgens onze administratie gerealiseerd hebben, is het nog maar de vraag of dat ook werkelijk het geval is wanneer we een CO₂-meter in de lucht zouden steken en de daadwerkelijke uitstoot in 2030 zouden meten. Ondanks herhaalde vragen over de manier waarop feitelijke resultaten van beleid gaan worden gemonitord, heb ik daarop tot nu toe nog geen antwoord gekregen. Onze intentie is uiteraard niet om alleen administratief onze doelen te behalen en in de praktijk niet. Die twee mogen niet los van elkaar komen te staan. En daarover moet je eerlijk en transparant zijn, zodat ook inzichtelijk is hoe het zit met betaalbaar-

Gerard van de Breevaart

Biomassacentrale in Ede, waar naast pallets ook groenafval wordt verstoekt voor verwarming van omliggende woonwijken.

heid, betrouwbaarheid en doelgerichtheid.

Evert: Dan doen we er misschien een paar jaar langer over om daadwerkelijk de gestelde doelen te bereiken, maar we moeten oppassen dat we ons niet laten leiden door het soort retoriek waaraan PVV en FvD zich schuldig maken. Die stellen dat de effecten van het beleid dusdanig gering zullen zijn dat we er mondiaal gezien net zo goed niet aan kunnen beginnen. En daarmee brengen we de oplossing natuurlijk geen stap dichterbij.

MAAR ALS NU AL DUIDELIJK IS DAT DE REGIO'S ER MET HUN PLANNEN NIET GAAN KOMEN, IS HET DAN OOK GEEN ZAAK OM TE KIJKEN NAAR ANDERE OPTIES? BOUW VAN EEN KERNCENTRALE BIJVOORBEELD?

Evert: Dat is voor de SGP-fractie in Gelderland zeker niet onbespreekbaar. Zeker niet als we bedenken dat het er nu naar uitziet dat de doelen voor energiebesparingen waarvan in de berekeningen wordt uitgegaan, waarschijnlijk niet gehaald gaan worden. Dan zouden we in theorie nog meer windmolens en zonnepanelen nodig

hebben om de gestelde doelen te halen. Om dan daarnaast ook te denken aan kernenergie is helemaal geen slechte optie. Ik hoor daarover ook positieve geluiden vanuit FvD en de VVD. Binnenkort hebben we vanuit de Staten een rondetafelgesprek om te kijken wat de ruimtelijke mogelijkheden zijn in Gelderland. Maar wij hebben als provincie natuurlijk niet de financiële middelen om zoiets zelf te realiseren.

Gerard: Ik ben het met je eens dat we, wanneer de komende maanden blijkt dat alles bij elkaar de RES landelijk niet tot de gewenste CO₂-reducties komt, dat we dan ook al direct moeten gaan nadenken over aanvullende opties, liefst interprovinciaal.

EN BIOMASSA? STIMULEREN JULLIE PROVINCIAAL NOG DE UITBREIDING VAN DE BENODIGDE CENTRALES?

Evert: Daar staan wij in Gelderland genuanceerd in. Wij vinden dat wat je, zeg, in een straal van vijftig tot honderd kilometer aan resthout en snoeiafval kunt vinden voor verwerking in centrales ook zoveel mogelijk moet benutten.

We zullen zeker de komende tijd nog biomassa-centrales nodig hebben, vooral om warmtenetten van de nodige energie te voorzien. Maar inmiddels is wel gezegd dat we daar geen subsidie meer voor verlenen.

Gerard: De discussie rond biomassa is ook wel een beetje vervuild vind ik, want feitelijk is biomassa iets heel nuttigs. Ons huisvuil valt onder biomassa. Het resultaat van ons welvaartsniveau is brandstof voor de biomassacentrales. De eigenlijke discussie gaat over houtstook, die maar een beperkt deel van de totale biomassa vormt. Die zorgt weliswaar voor meer uitstoot van CO₂, stikstof en fijnstof. Maar in plaats van te stoppen met bijvoorbeeld het verstoken van snoeihout, zou ik veel liever zien dat we op zoek gaan naar mogelijkheden om die uitstoot met filters tegen te gaan. Die mogelijkheden zijn er.

Evert: Onze fractie is ook van mening dat er niets mis is met het verstoken van houtsnippers, zolang je maar niet inteert op de houtstand in de bossen, zowel provinciaal als wereldwijd. Wanneer er voldoende nieuwe bomen groeien of zelfs worden bij geplant, dan is er wat ons betreft geen enkel probleem.

NU HEBBEN WE TOT NU TOE GEHAD OVER DE DILEMMA'S DIE HET KLIMAATBELEID OP-ROEPT VOOR WAT BETREFT HET LANDSCHAP. DAARNAAST IS ER HIER-EN-DAAR SPRAKE VAN WONINGNOOD. IN HOEVERRE SPEELT DAT BIJ JULLIE IN DE PROVINCIE?

Evert: In Gelderland is er inderdaad sprake van woningnood, vooral in de grote steden, maar ook in de dorpen. Er zijn extra woningen nodig voor de autonome groei van de eigen bevolking, maar ook voor bijvoorbeeld arbeidsmigranten die in de provincie werken. De laatste jaren komt daar nog de trek vanuit de Randstad naar Gelderland bij.

Gerard: In Zuid-Holland is duidelijk sprake van

een grote bevolkingsdichtheid. Daar bovenop komt nog eens de grote vraag naar meer woonruimte. Daardoor neemt de druk op landelijke gebieden toe. Mede onder druk van de huizenprijzen.

HOE PROBEREN JULLIE TE BORGEN DAT UITBREIDING VAN HET WONINGBOUWAREAAL NIET, OF ANDERS ZO MIN MOGELIJK, TEN KOSTE GAAT VAN HET LANDSCHAP?

Evert: Dat is inderdaad een lastige opgave. We constateren dat er veel verschillende claims worden gelegd op de schaarse ruimte die er is. Gelukkig hebben we in Gelderland wel nog vrij veel ruimte. Maar een groot deel daarvan wordt ingenomen door Natura 2000-gebieden, waar al helemaal niet gebouwd mag worden. Nu kan er in de steden veelal nog wel een verdere verdichting worden gerealiseerd, maar we ontkomen niet aan uitbreiding van woninggebieden in agrarisch gebied rondom steden en dorpen. Overigens moeten we er wel alert op blijven dat er in die steden en dorpen voldoende groen overblijft voor klimaatadaptatie en de opvang van regenwater. Ook om hittestress te voorkomen. Momenteel wordt er voor wat verstedelijking in Gelderland voor de komende 10-20 jaar vooral gekeken naar Arnhem-Nijmegen en de Foodvalley. Het gaat daarbij om zo'n 100.000 woningen.

Gerard: Het is onvermijdelijk om hier en daar op gepaste wijze buitenstedelijk gebouwd gaat worden. De leefbaarheid in de woonkernen staat onder druk. Als we niet oppassen, verdwijnen daar de speeltuinen en het groen ten gunste van woningbouw. Juist de coronacrisis heeft ons geleerd hoe belangrijk het is om op korte afstand iets te hebben, waar we op een nuttige manier buiten kunnen zijn. Om de druk iets te verlichten wordt wel nagedacht over meerlaagse

Evert Mulder

Een voorbeeld van een 'klimaatadaptief' project in Den Haag: woningbouw die zoveel mogelijk is geïntegreerd in de natuurlijke omgeving.

woningbouw. Maar voor studenten is dat misschien een oplossing, maar voor gezinnen en senioren vaak niet. Daarnaast is niet alles buiten de bebouwde kom per se landschap dat als zodanig beschermd zou moeten worden. Zo is er in Zuid-Holland een dorp dat de vorm van een U heeft en met de beide benen aan het water ligt. De tussenliggende open ruimte daartussen is uitstekend te gebruiken voor de bouw van woningen. Bovendien zijn er voorbeelden van zogenaamd 'klimaatadaptief bouwen' die uitstekend aansluiten op het omliggende landschap. Anderzijds willen we landschap met een landbouw- of recreatiebestemming liefst niet offeren aan woningbouw.

WAT IS JULLIE INSPIRATIE ALS SGP'ERS OM JE MET DEZE PROBLEMATIEK BEZIG TE HOUDEN?

Evert: Wat mij betreft past dit volledig in het beeld dat ik heb van Bijbels rentmeesterschap: het bouwen en bewaren van de aarde. Daarbij komen we met de Energietransitie wat mij betreft nog dicht bij de kern van dat rentmeesterschap dan met de Ruimtelijke Ontwikkeling als zodanig. Dat laatste is in belangrijke mate

een technisch verhaal. Maar duurzame energievoorziening en het klimaat, daar sta ik duidelijk principiëler in. Ik vind dat we de verplichting hebben om ons daarvoor in te zetten. Als SGP zouden we daarin ook meer voorop moeten lopen. En we dienen onze achterban daarin ook nadrukkelijker op te voeden dan nu vaak gebeurt. Dan wordt mij weleens verweten dat ik van GroenLinks lijk, maar dan zeg ik: dat valt wel mee; ik voel me meer groen rechts.

MAG WAT JOU BETREFT DAN OOK LANDSCHAP GEOFFERD WORDEN AAN DE KLIMAATDOELSTELLINGEN?

Evert: Dat is maar net hoe je zoiets waardeert. Je moet uiteraard zorgvuldig met het landschap omgaan, maar het is natuurlijk niet zo dat dat er altijd al hetzelfde heeft uitgezien. Het landschap is aan verandering onderhevig. En nu we er naar toe moeten dat we zelf in onze energiebehoefte voorzien, zullen we ook moeten accepteren dat we af en toe tegen een windmolen aankijken of een zonnepark tegenkomen.

Gerard: Voor een deel kan ik daarin meevoelen. Maar rentmeesterschap beperkt zich wat ons

betreft niet tot het klimaat. Zo worden voor windmolens stoffen gedolven in China. Bij dat delven overlijden jaarlijks veel mensen. En ik denk dat we ook daar oog voor moeten hebben. Het is wel zaak dat we voorkomen dat we ons stukje goed doen, en dat alles wat daarbuiten gebeurt niet ons pakkie-an is. We weten bovendien nog onvoldoende wat de impact van windmolens is op mensen, dieren en natuur in de directe omgeving. We weten nog onvoldoende wat de gevolgen zijn voor de visstand en de vissers ter plekke. We weten ook nog niet wat voor effecten het heeft op de bestaande biodiversiteit.

Mensen moeten daarnaast ook wonen. Als het negatieve gevolgen heeft voor menselijke gezondheid, dan levert dat beperkingen op voor de ruimte die overblijft voor windmolens in bepaalde regio's. Bovendien vind ik dat woongebieden voldoende ruim opgezet dienen te worden, inclusief groenvoorzieningen, zodat een gezond leefklimaat ontstaat.

Er zijn in Nederland teveel dak- en thuislozen op dit moment – ook gezinnen. Zij verdienen fatsoenlijke huisvesting. En dat betekent onvermijdelijk dat hier en daar ook landschap zal moeten worden geofferd. Dan is het nog maar de vraag of het klimaat voorrang dient te krijgen op uitbreiding van het woningbouwareaal. Dat soort afwegingen moeten soms gemaakt worden. Ook dat is onze verantwoordelijkheid.

We moeten wel zicht houden op het totaalplaatje. En ik merk daar bij de verantwoordelijke Ge-deputeerden in Zuid-Holland, die nota bene van de PvdA (Ruimte) en GroenLinks (Energie) zijn, toch weinig gevoel van urgentie. Ze zijn wel heel erg voor het klimaat. Maar voor wetenschappelijk onderzoek naar de gevolgen van klimaatbeleid voor het landschap, het milieu en de menselijke leefomgeving bestaat niet of nauwelijks interesse. Maar als SGP blijven we daar wel steeds aandacht voor vragen.

Evert: Daar sluit ik me van harte bij aan!

Op 28 juni 2019 publiceerde het kabinet het Klimaatakkoord: de Nederlandse uitwerking van de internationale klimaatafspraken van Parijs (2015). We gaan met elkaar de CO₂-uitstoot sterk verminderen: in 2030 met de helft ten opzichte van 1990. Eén van de afspraken is dat 30 energieregio's in Nederland onderzoeken waar en hoe het best duurzame elektriciteit op land (wind en zon) opgewekt kan worden. Tegelijk wordt onderzocht welke warmtebronnen kunnen worden gebruikt zodat wijken en gebouwen van het aardgas af kunnen. Waar is ruimte en hoeveel? Zijn de plekken maatschappelijk gezien acceptabel en financieel haalbaar? In een Regionale Energiestrategie (RES) beschrijft elke energieregio zijn eigen keuzes.

In Nederland is ruimte een relatief schaars goed. De ruimtelijke opgaven zijn daarentegen legio. Met vraagstukken als het woningtekort en de energietransitie neemt de claim op de ruimte toe. Tel daar het grote aantal belanghebbenden bij op en de puzzel is compleet. De vraag is echter waar het primaat voor het oplossen van deze puzzel ligt. In toenemende mate wordt hierbij gewezen naar het Rijk. De veelgehoorde leuze 'decentraal waar het kan, centraal waar het moet' is op het gebied van de ruimtelijke ordening actueler dan ooit.

Len-Marie Boele, Mathan Lokerse en Tjeerd Visser, leden commissie Duurzame Ontwikkeling en Landbouw SGP-jongeren

Ruimtelijke uitdagingen in Nederland

VRAAGSTUKKEN

In dit artikel zullen er een aantal vraagstukken beschreven worden aan de hand van hun invloed op landbouwgrond. Vanzelfsprekend is dit geen uitputtende beschrijving van deze vraagstukken en evenmin wordt hiermee een andere benadering uitgesloten. Vervolgens zal er ingegaan worden op de beleidscontext van de ruimtelijke ordening. Tot slot zullen er een aantal aanwijzingen worden aangedragen waarmee een mogelijke denkrichting wordt aangegeven.

Het grootste gedeelte van Nederland, ongeveer

80 procent, bestaat uit landbouw en natuur. Het landbouwgebied beslaat in 2015 ongeveer tweederde van het totaal oppervlak van Nederland. Daarmee is natuur, en in het bijzonder de landbouw, een grote ruimtebron en ruimtegebruiker. Als het gaat om de landbouw is dit een aandeel dat goed te verdedigen is met oog op de noodzakelijkheid van de voedselproductie. Daarnaast heeft de landbouw ook een groot economisch belang. Alle activiteiten rondom de landbouw dragen in 2018 voor 6,4 procent bij aan het bruto binnenlands product. Daarnaast is

de werkgelegenheid in de landbouwsector goed voor 7,9 procent van de nationale werkgelegenheid¹. De landbouw is dus niet alleen van groot belang voor voldoende en gezond voedsel, maar ook voor de Nederlandse economie.

Landbouwgrond kan ook relatief eenvoudig een andere functie dienen. De meest gebruikte methode om ruimte te creëren is dan ook het uitkopen van landbouwgrond. Wetenschappers verwachten dat over een eeuw zelfs de helft van deze grond voor een ander doel zal worden gebruikt². Daarnaast wordt er echter ook gepleit voor extensivering van de landbouw, wat juist weer meer ruimte kost. Verder heeft Nederland hele vruchtbare landbouwgrond, wat een belangrijk gegeven is gezien de snelgroeiende wereldbevolking.

Binnen de ruimtelijke ordening zijn er grofweg drie grote thema's die om ruimte vragen. Met het oog op huidige ruimtelijke ordening van Nederland is de kans groot dat deze ruimteaanpakken betrekking gaan hebben op de natuur en de landbouwgrond.

Ten eerste blijft de Nederlandse bevolking groeien. Naar verwachting is het aantal inwoners in 2026 18 miljoen en in 2038 19 miljoen.³ De verdeling van deze groei over de verschillende gebieden is echter niet evenredig. Vooral in de grote steden zal er sprake zijn van groei, terwijl gemeenten aan de randen van Nederland zullen krimpen. Verder zal het aantal eenpersoonshuishoudens sneller toenemen dan de bevolking. Naar verwachting woont in 2035 bijna 20 procent van de bevolking alleen.⁴ De vraag naar woningen blijft daardoor groot, vooral in de al dichtbevolkte Randstad en de gebieden daaromheen.

De tweede ruimtegebruiker met invloed op de landbouw is de energiesector. Volgens het Klimaatakkoord moet in 2030 70 procent van de elektriciteit geproduceerd worden met her-

nieuwbare energie.⁵ Daarbij is bepaald dat deze productie vooral uit wind- en zonne-energie moet komen, op land of op water. Voor boeren is het aanleggen van zonneweides vaak een winstgevendende activiteit. Aan de andere kant stuit het aanleggen van deze weides, evenals de aanleg van windparken, vaak op weerstand bij de lokale bevolking en belangengroepen. Daarnaast is er veel ruimte voor nodig.

Ten derde zijn er de natuurgebieden, waarvoor ook ruimte nodig is. De staat van de natuur, vaak gemeten aan de hand van de biodiversiteit, staat onder druk.⁶ Naar de huidige natuurwetgeving moeten de Natura 2000-gebieden beschermd worden tegen achteruitgang. Hiervoor worden strenge maatregelen genomen die activiteiten in de buurt van deze gebieden beperken en soms zelfs onmogelijk maken. Om deze gebieden te versterken en de biodiversiteit te bevorderen, kunnen er een soort bufferzones aangelegd worden. Dit gaat uiteraard ten koste van de landbouwgronden, die vaak grenzen aan natuurgebieden.

BESLUITVORMING BINNEN DE RUIMTELIJKE ORDENING

Ook in het beleidsproces is de complexiteit van de overvloed aan ruimtelijke ambities tegenover het gebrek aan beschikbare grond terug te zien. In het verleden werd er binnen de ruimtelijke ordening vanuit het Rijk gestuurd middels rijksnota's waarin men het ruimtelijk beleid bindend vastlegde. Dit maakte grote, en soms ook controversiële, ruimtelijke ingrepen van 'bovenaf' mogelijk. Deze manier van werken werd in 2001 losgelaten, waardoor het ruimtelijk beleid vrijwel geheel werd gedecentraliseerd.⁷

Deze decentralisatie ging gelijk op met de toenemende aandacht voor de overheid als voorwaardenscheppende staat. Binnen dit model realiseert de overheid de voorwaarden voor het

maatschappelijke leven. Eerder was er meer sprake van een sturend instituut, dat ook wel de verzorgingsstaat werd genoemd.⁸ Er ontstonden door de aandacht voor de voorwaarden-scheppende staat nieuwe netwerken waarin publieke en private actoren actief samenwerken.

Heden ten dage vindt de besluitvorming binnen de ruimtelijke ordening dan ook in deze context plaats. Vaak moet er intensief worden samengewerkt. De betrokken partijen dienen allen verschillende belangen. Globaal gaat het om economische, sociale, culturele en ecologische belangen. Binnen de samenwerkingsverbanden wordt er gezocht naar overeenstemming op deze punten. Vooral ook de financiële kostbaarheid van de projecten is van belang.⁹ Partijen die een groot financieel aandeel hebben in de projecten hebben zo vaak ook grotere zeggenschap. Dit kan leiden tot onevenwichtige keuzes.

Een ander gevolg van de decentralisatie is dat de samenwerking tussen publieke en private partijen in toenemende mate een horizontaal karakter krijgt. Er is geen sturing van bovenaf, maar de verschillende partijen zijn meer gelijk. Bij de projecten zijn ook vaak veel actoren betrokken met verschillende belangen. Het gebrek aan centrale sturing en het veelvoud aan actoren maken het beleidsproces tot een ware uitdaging.¹⁰

In de praktijk blijkt dat samenwerking tussen veel verschillende partijen lang niet altijd effectief en efficiënt is. Er is vaak geen duidelijke eindverantwoordelijke. Partijen richten zich ook sterk op hun eigen belangen en ontkopen hun verantwoordelijkheid.¹¹ De ruimtelijke besluitvorming wordt zo in veel gevallen gekenmerkt door improvisatie. Dit terwijl het in veel gevallen gaat om ingrijpende, kostbare projecten die niet zomaar ongedaan gemaakt kunnen worden.

De laatste tijd klinkt onder meer om deze redenen in toenemende mate de roep om een meer

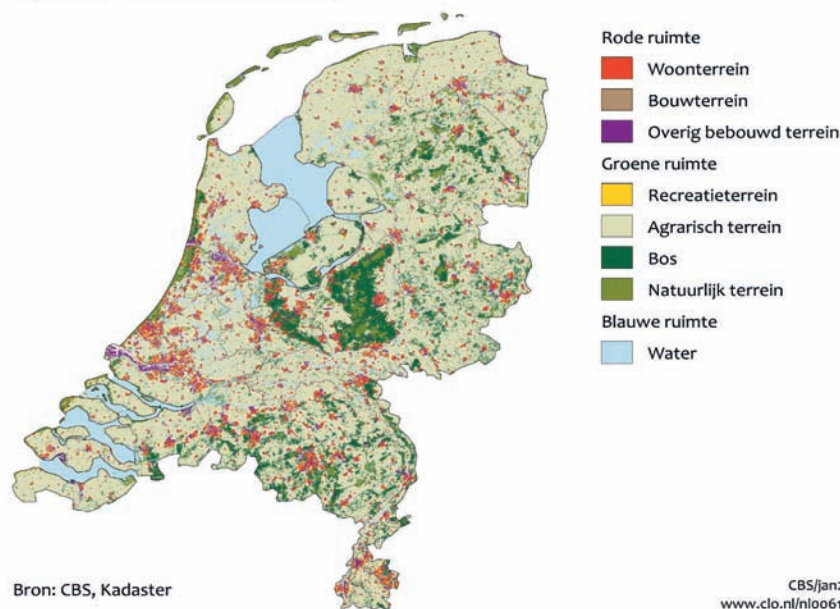
centrale sturing op het gebied van de ruimtelijke ordening. Daarbij wordt niet zelden verwezen naar het vroegere ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (VROM). Deze roep is niet vreemd, als we concluderen dat bovengeschetste ruimtelijke opgaven een nationale uitstraling hebben. Om deze effectief, efficiënt en meer integraal het hoofd te bieden is een meer centrale regie wenselijk. Het schetsen van kaders en doelstellingen op Rijksniveau, zoals voorgestaan binnen het ideaal van de voorwaardenscheppende staat, biedt vervolgens handvatten voor de uitvoering op Provinciaal of lokaal niveau. Binnen deze kaders wordt dan tevens flexibiliteit geboden voor dit decentraal bestuur. Zo kan ook het broodnodige draagvlak voor ruimtelijke ingrepen worden behouden.

AANWIJZINGEN

Aan dit meer centrale bestuur zal ook concreet invulling moeten worden gegeven. Eerder zagen we dat veel van de Nederlandse grond bestaat uit natuur en landbouwgrond. Het verminderen van deze grond ten bate van andere doelen kan gevolgen hebben voor de voedselproductie en de economie. Als het gaat om het verkleinen van het landbouwareaal, is een zekere terughoudendheid hierom niet misplaatst. Er moet ook gekeken worden naar een alternatieve ruimtelijke ordening om ruimte te maken voor de drie grote thema's: bevolkingsgroei, energievoorziening en natuurgebieden.

Ruimte voor de groeiende bevolking kan gerealiseerd worden door inbreiding toe te passen, waarbij de ruimte in stedelijk gebied efficiënter gebruikt wordt en onder andere leegstand wordt aangepakt. Daarnaast is het bijna onvermijdelijk om uitbreiding toe te passen, om de grote vraag naar woningruimte aan te kunnen. Dit moet echter gezien worden als het laatste redmiddel.

Bodemgebruik in Nederland, 2015

Zoals benoemd wordt de energievoorziening op korte termijn verduurzaamd met wind- en zonne-energie. Om zo efficiënt mogelijk ruimte te maken voor wind- en zonneparken is het belangrijk eerst in te zetten op energiebesparing. Vervolgens moet de al beschikbare ruimte volledig gebruikt worden. Dit betreft het plaatsen van zonnepanelen op daken en lege stukken grond, als wegbermen en dijken. Als laatste moet er pas gebruik gemaakt worden van landbouwgrond en dan nog vooral land van lage kwaliteit, dat minder geschikt is als landbouwgrond. Na 2030 moet de elektriciteitsproductie nog verder verduurzaamd worden. Daarvoor moet ingezet worden op een brede mix van energiebronnen, waarbij het belangrijk is om te kiezen voor bronnen die relatief weinig ruimte innemen, zoals een kerncentrale.

Kwetsbare natuurgebieden kunnen beschermd worden door het toepassen van bufferzones, wat echter een negatief effect heeft op de landbouwgrond. Dit effect kan verminderd worden

door in de eerste plaats te proberen boeren uit te kopen die vrijwillig willen stoppen. Daarnaast kunnen agrarische bedrijven in de buurt van natuurgebieden verplaatst worden naar een andere locatie, bijvoorbeeld naar het bedrijf van een stoppende boer. Op die manier wordt de negatieve invloed van de natuurbeschermende maatregelen op de agrarische sector beperkt.

In dit artikel is ten eerste ingegaan op een aantal vraagstukken die zich voordoen bij de ruimtelijke ordening in Nederland. Om wat context te geven aan de bestuurskundige kant hiervan, is vervolgens geschetst hoe de besluitvorming in Nederland vorm krijgt. Tot slot zijn er een aantal aanwijzingen gegeven hoe om te gaan met de vraagstukken die voorliggen. Het zijn geenszins sluitende oplossingen, maar slechts mogelijke denkrichtingen. Het blijkt dat van de leuze 'decentraal waar het kan, centraal waar het moet' vooral het tweede gedeelte van groot belang is voor dit onderwerp.

NOTEN

1. Afrian, Van der Wal en Hoeksma, 2020.
2. Baptist et al., 2019
3. CBS, 2020
4. CBS, 2019.
5. Klimaatakkoord, 2019.
6. CLO, 2016.
7. Veerman et al., 2021.
8. Kwakkelstein, Van Dam, & Ravenzwaaij, 2006.
9. Van Buuren, 2006.
10. Van Buuren, 2006.
11. Noort, Groeneveld, Van der Hoek, Schalk & Van der Voet, 2018.

LITERATUUR

- Afrian, K., Van der Wal, R., Hoeksma, L. (2020, april). De landbouw in de Nederlandse economie. Geraadpleegd van: <https://edepot.wur.nl/521404>
- Baptist, M., Van Hattum, T., Reinhard, S., Van Buuren, M., De Rooij, B., Hu, X., ... Selnes, T. (2019). Een natuurlijker toekomst voor Nederland in 2120. Geraadpleegd op 1 maart 2021, van <https://edepot.wur.nl/512240>
- CBS. (2019, 10 september). Sterke groei in steden en randgemeenten verwacht. Geraadpleegd op 1 maart 2021, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/37/sterke-groei-in-steden-en-randgemeenten-verwacht>
- CBS. (2020, 16 december). Prognose: Bevolking blijft komende 50 jaar groeien. Geraadpleegd op 1 maart 2021, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/51/prognose-bevolking-blijft-komende-50-jaar-groeien>
- Compendium voor de Loofomgeving (CLO). (2016, 10 juni). Indicator: Verlies natuurlijkheid in Nederland, Europa en de wereld. Geraadpleegd op 8 april 2021, van <https://www.clo.nl/indicatoren/nl1440-ontwikkeling-biodiversiteit-msa>
- Dinther, M. (2021, 14 januari). Nederland heeft een masterplan nodig, vindt 'mister Vinex' – en snel ook. Geraadpleegd op 1 maart 2021, van <https://www.volkskrant.nl/cs-baf373b7>
- Klimaatakkoord. (2019, 28 juni). Geraadpleegd op 1 maart 2021, van <https://www.klimaatakkoord.nl/documenten/publicaties/2019/06/28/klimaatakkoord>
- Kwakkelstein, T., Van Dam, A., & Ravenzwaaij, A. (Reds.). (2012). Essayreeks - Van verzorgingsstaat naar waarborgstaat (1ste editie). Boom Lemma.
- Noort, W., Groeneveld, S., van der Hoek, M., Schalk, J., & van der Voet, J. (2018). Publiek management (1ste editie). Coutinho.
- Van Buuren, M. W. (2006, 1 december). Ruimtelijke ontwikkeling als brandpunt van uitdagingen. Geraadpleegd op 1 maart 2021, van https://www.digibron.nl/viewer/collectie/Digibron/offset/5/zoekwoord/ruimtelijke+ordening/id/tag:Zicht,20061201:newsm-_463f585855fc0c148a079122c10a53d1
- Veerman, C., Geuze, A., & Sijbesma, C. (2021, 3 maart). Til ruimtelijke ordening weer naar het rijk in één ministerie. Geraadpleegd op 8 april 2021, van <https://www.nrc.nl/nieuws/2021/03/03/til-ruimtelijke-ordening-weer-naar-het-rijk-in-een-ministerie-a4034064>

De starter op de woningmarkt verdient in politiek en beleid bijzondere aandacht. Daarover zijn Leo Timmer, raadslid voor de ChristenUnie in de Gemeente Molenlanden, en Jan Lock, Daar bestaat wat mij betreft geen enkele twijfel over. De grote uitdaging is om die aandacht te vertalen in keuzes, maatregelen en instrumenten die er écht toe doen. Is een starterslening in dat verband een goed idee? De voors en tegens op een rij.v

Leo Timmer, Raadslid ChristenUnie te Molenlanden

Vóór een ondersteuningsregeling voor starters

In de eerste plaats wil ik stellen dat je liever geen regelingen nodig zou moeten hebben; al zijn er vanaf 1893 altijd al geweest om het eigen woningbezit te bevorderen. Denk aan vele fiscale regelingen als hypotheekrente-aftrek, huurwaarde forfait. De premie A,B en C subsidies; erfpacht; en de Startersregeling in de tijd dat de rente erg hoog was.

Door diverse oorzaken zijn starters op de oververhitte woningmarkt nu de dupe om een betaalbare woning in relatie met hun inkomen te

Met name degenen met een laag inkomen komen vrijwel (letterlijk en figuurlijk) 'niet aan bod'.

vinden. Op dit moment moet er zelfs voor een eenvoudige koopwoning **meestal fors hoger geboden worden**. (In 2020 was dit gemiddeld 9.3 % volgens het CBS; en in 2021 ligt dit nog hoger.)

Met name degenen met een laag inkomen komen vrijwel (letterlijk en figuurlijk) 'niet aan bod'.

Vanuit christelijk sociaal oogpunt vind ik dat we moeten opgekomen voor allen in verdrukking; dus ook voor een woning. Daarnaast wil je dat er 'leefbare dorpen' blijven waar voldoende jongeren blijven wonen voor een evenwichtige samenstelling van de bevolking om voorzieningen; zoals scholen, zorg, winkels in stand te houden. Veel politieke partijen roepen: We moeten iets doen voor starters.

Maar helaas... betaalbare woningbouw (en koopgarant-woningen) komt niet snel genoeg van de grond. Zelfs pilots als Tiny- en Small-houses gaan moeizaam. De Starterslening is dan

ook een veilige manier welke door gemeenten ingesteld kunnen worden. Deze is via de SVn (Stimuleringsfonds Volkshuisvesting Nederland) af te sluiten. Het is de eerste 3 jaar een gegarandeerde renteloze lening en daarna voor 15 jaar een vast percentage. Ook zijn er tussentijds inkomenstoetsen.

De gemeente kan zelf bepalen welke koop-prijs-grens eraan verbonden wordt in relatie met de plaatselijke woningmarkt. Deze prijs mag niet hoger zijn dan de Nationale Hypotheek Garantiegrens (NHG) zijn (momenteel € 325.000). De aflossing wordt gestort in een revolverend fonds; dus toekomstige aanvragers kunnen ook geholpen blijven worden. De gemeente kan ook bepalen welk budget ervoor beschikbaar wil stellen. Zo ook de leeftijd van jongeren en of je ingezetene bent of terugkeerder binnen een bepaalde tijd na bijvoorbeeld studie en/of (vaste)baan. Overigens loopt de gemeente met dit fonds geen risico en wordt de administratie door de SVn gedaan.

Voor meer informatie en overige voorwaarden zie: <https://www.svn.nl/starterslening>

Tot slot: Het is net dat 'duwtje in de rug' om mee te kunnen doen bij het bieden.

NB: In de gemeente Molenlanden is gekozen voor een leenbedrag van € 30.000,00 bij een maximale koopprijs van € 275.000,00. Deze is ingezetenen en terugkeerders uit de gemeente Molenlanden afkomstige personen, welke op het moment van aanvraag maximaal 40 jaar oud zijn; en minimaal 7 jaar aaneengesloten in de gemeente Molenlanden volgens het GBA hebben gewoond, gedurende 15 jaar voor de aanvraag.

Jan Lock, Raadslid SGP te Molenlanden

Herstructureer de woningmarkt!

De starter op de woningmarkt verdient in politiek en beleid bijzondere aandacht. Daar bestaat wat mij betreft geen enkele twijfel over. De grote uitdaging is om die aandacht te vertalen in keuzes, maatregelen en instrumenten die er écht toe doen. De starterslening valt daar wat mij betreft niet onder. Daar heb ik een aantal redenen voor. Zonder volledig te zijn, noem ik er een paar:

- De lening doet niets met de aanbodkant. Bij ongewijzigde markt is de lening niet meer dan een doekje voor het bloeden. Het echte probleem, de woningmarkt anders structureren, blijft onaangeroerd
- De lening verstoort nog meer de huizenmarkt aan de onderkant, omdat de financieringsmogelijkheden toenemen.

- De starter, zit meer dan een doorstromer, in een emotionele situatie. Hij of zij zet de eerste stap op de woningmarkt. En dan heeft het krijgen van een huis een zwaardere emotionele lading. Die lading beïnvloedt zijn of haar keuze bij financieringsvormen: het krijgen van dat eerste huis is belangrijker dan het goed nadenken over het nemen van een verantwoorde financiële last. Dat trekt een wissel op de financiële toekomst.
- Aansluitend wijst de toezichhouder Autoriteit Financiële Markten er in haar trendzicht 2021 op dat starters om die reden schulden en andere lasten verzwijgen. Daardoor stijgt de hypotheeklast onverantwoord. Dat kan op termijn tot problemen voor de huidige starters leiden.

Wat dan wel?

Herstructureer de woningmarkt. Zonder compleet te zijn:

- Neem maatregelen die voorkomen dat de onderkant van de woningmarkt een lucratief investeringsobject is
- Stimuleer doorstroming
- Maak bij woningbouwproject als gemeente afspraken met projectontwikkelaars over woningen voor starters

Dan is de starterslening helemaal niet nodig, ontspant het segment waar de starter zoekt en kan hij of zij zonder overheersen van emoties de juiste financiële keuzes maken. Het zou de SGP sieren daar in het debat in Den Haag scherp op te zijn.

Zicht voor visie en verdieping

- Christelijke kijk op politiek en samenleving
- Uitleg bij actuele ontwikkelingen
- Inzicht in politieke praktijk

Maak nu kennis!
 Profiteer van ons studententarief:
€ 15,- (4 nummers)
 Surf naar: wi.sgp.nl/lidworden of bel: 010 7200 785

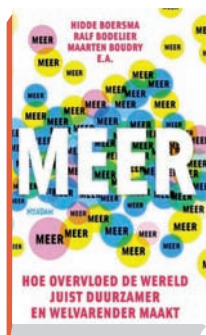
 Guido de Brès-Stichting
 Wetenschappelijk Instituut SGP

www.wi.sgp.nl

Niet alleen in Nederland, maar wereldwijd staat het landschap onder druk. En met het landschap ook onze leefwereld. Wat moet er gebeuren om dreigend onheil af te wenden? Vertrouwen op technologische oplossingen, een ander soort kapitalisme of een mentaliteitsverandering? Of misschien van allemaal iets? Onderstaand een aantal titels die elk een ander aspect van de mogelijke oplossing in overweging geven.

Door dr. Aart van der Linden en dr. Hans van de Breevaart

Meer, minder of juist anders?

Meer
Hoe overvloed de wereld
juist duurzamer en
welvarender maakt
**Hidde Boersma,
Ralf Bodelier, Maarten
Boudry e.a.**

Nieuw Amsterdam te
Amsterdam; 256 blz.;
€ 24,99.

Groenen, rechts-conservatieven en populistten vinden elkaar in de stelling dat modernisering en vooruitgang zijn doorgeschoten. De wereld is te materialistisch, te globalistisch en te decadent geworden. De door hen aangedragen remedie tegen de doorgeschoten vooruitgang is een terugkeer naar eenvoud en saamhorigheid (12). De auteurs van *Meer* betogen echter dat een betere wereld niet ligt in een somber genoeg nemen met minder, maar dat er juist gestreefd moet worden naar meer.

Het boek is opgedeeld in de thema's milieu en duurzaamheid, groei en ontwikkeling, landbouw en natuur,

en leven en vrijheid. Diverse auteurs betogen dat er meer technologische vooruitgang nodig is om het milieu te beschermen en de kwaliteit van leven te verhogen. De overheid zou een grotere en leidende rol moeten nemen om technologische innovatie te bevorderen. Door meer technologische innovatie neemt de efficiëntie van productieprocessen toe, terwijl het grondstofverbruik en de ecologische voetafdruk per inwoner afnemen. Hierdoor worden economische groei en de impact ervan op het milieu ontkoppeld.

Tegen de groenen in wordt gesteld dat een grotere wereldbevolking meer ideeën voortbrengt en combineert, zodat technologische ontwikkelingen sneller gaan en de impact van een groeiende bevolking op het milieu afneemt. Door meer en goedkope energie kan de levensstandaard toenemen, met name in ontwikkelingslanden. De opstelling van de groenen wordt gezien als te beperkend voor technologieën die bijdragen aan een schoner milieu en meer natuur, zoals kernenergie en genetische modificatie.

Landbouw moet niet kleinschalig, extensief en biologisch plaatsvinden, maar moet juist intensiveren door gebruik te maken van nieuwe technologieën. Met gen-technologie kunnen gewassen verbeterd worden. In *vertical farms* kunnen groenten en fruit onder kunstlicht gekweekt worden op een substraat dat water en voedingsstoffen levert. De rol van de veehouderij wordt minder. Melkeiwitten worden in de toekomst geproduceerd met behulp van bepaalde schimmels (163). Kweekvlees wordt geproduceerd in reactors met behulp van stamcellen (164). Op een klein oppervlak wordt met deze technologieën voldoende voedsel geproduceerd, waardoor er meer land beschikbaar komt voor natuur.

Al met al krijgt de lezer, in grote lijnen, een goed overzicht van de standpunten die de nieuwe optimisten voorleggen. Vele daarvan zijn lovenswaardig, zoals het verlenen van meer ontwikkelingshulp, en geven blijk van realisme. Ook biedt dit vlot en toegankelijk geschreven boek volop tegenwicht aan de klassieke milieubeweging

die de mens in vergaande mate ziet als een wezen dat via mindering weer een harmonisch onderdeel van de natuur moet worden. Er is volop oog voor de positieve kanten van technologische innovaties die in het publieke debat onderbelicht kunnen blijven. Verder stimuleert de inhoud om bestaande opvattingen tegen het licht te houden.

De standpunten in dit boek overlappen grotendeels met die van het ecomodernisme, een stroming van milieubeschermers die inzet op technologische ontwikkeling om de economische ontwikkeling en milieu impact te ontkoppelen. De auteurs nemen sterk afstand van de klassieke milieubeschermers, die meerdere keren karikaturaal worden neergezet. De betogen voor meer doen in sommige hoofdstukken wat selectief en eenzijdig aan, omdat belangrijke tegenargumenten en technologische uitdagingen onbesproken blijven.

Meer bevat mijns inziens ook verontrustende en betreurenswaardige elementen. Het voorzorgsprincipe wordt gezien als een sta-in-de-weg voor toepassing van nieuwe technologieën. Bij evaluatie van technologieën wordt vooral doelethiek toegepast, wat ten koste gaat van de middelenethiek. Bovendien wordt er hard afgerekend met godsdienst, omdat die belemmerd zou werken voor technologische ontwikkeling. Genesis is slechts een mythe (20, 158), en de autonome mens moet als God zijn (30). De nieuwe optimisten mogen menen zichzelf bevrijd te hebben van de klassiek-groene, conservatieve en religieuze dogma's en extremen. Het afzetten daartegen wekt echter de indruk dat men de toevlucht heeft genomen tot een ander, niet minder dogmatisch uiterste: een vooruitgangsgeloof waarin tijdige redding wordt verwacht van wetenschap en technologie.

AvdL

Een nieuw kapitalisme voor een wereld in verwarring

Rebecca Henderson

Uitgeverij Business
Contact, 2020, 350 blz.,
€ 29,99

“Wat is kapitalisme? Een van de grootste uitvindingen van de mensheid en de grootste bron van welvaart die de wereld ooit heeft meegemaakt? Een dreiging die op het punt staat de aarde te vernietigen en de samenleving te destabiliseren? Of een combinatie van die twee, die opnieuw moet worden uitgevonden?”

Dat is de centrale vraag waarover Rebecca Henderson, als hoogleraar *Reimagining Capitalism* verbonden aan het Amerikaanse Harvard University, zich lange tijd het hoofd heeft gebroken. En gezien de vraagstelling zal het niet verbazen dat haar antwoord is dat we een nieuw soort kapitalisme nodig hebben.

Vergeleken met de critici die, volgens bekend marxistisch recept, vinden dat het kapitalisme zichzelf heeft overleefd, en dient te worden afgeschaft, is het boek een verademing. Ze kent de wereld van het ondernemerschap van binnenuit. Want naast haar hoogleraarschap is ze als commissaris verbonden aan multinationals als Procter & Gamble en Unilever. En ze is er heilig van overtuigd dat ondernemers in staat zijn noodzakelijke veranderingen te realiseren. Gewoon, omdat het daarbij gaat om mensen die in staat zijn om ogenschijnlijk onoverkomelijke uitdagingen te overwinnen, klanten te overtuigen van het nut ervan, en daarmee vervolgens winst te maken. En dat laatste is helemaal niet erg, zolang die winst positieve maatschappelijke neveneffecten creëert, aldus Henderson.

Om toe lichten wat ze met het bovenstaande bedoelt, vertelt Henderson een verhaal. Een kennis van haar, Erik Osmundsen werd in 2012 CEO van het grootste afvalbe-

drijf van Noorwegen, Norsk Gjenvinning (NG). Erik was ervan overtuigd dat afval in bepaalde delen van de wereld, waaronder zijn eigen land, een zware belasting betekent voor het milieu en de directe leefomgeving van mensen. En hij vond dat zijn bedrijf moest inzetten op hergebruik van afval.

Tot dan toe werden er door NG grootschalig milieuregels overtreden. Met als argument dat het bedrijf anders niet winstgevend zou zijn. Medisch afval werd op grote schaal bij regulier afval gestort. En giftige stoffen werden in de omgeving van Oslo in zee gedumpt. Erik besloot aan die praktijken een eind te maken, en de hogere kosten die destijds gepaard gingen met afvalscheiding, door te berekenen aan zijn klanten.

Dat Erik met weerstand te maken kreeg, spreekt vanzelf. Er zijn weinig organisaties die blij worden van klokkenluiders. Bovendien voorspelden veel managers dat het bedrijf binnen de kortste keren in de rode cijfers zou belanden.

Toch waren er ook veel medewerkers in het bedrijf die blij waren dat iemand eindelijk zijn nek uitstak, en zaken aan de kaak stelde waarvan zij altijd al het idee hadden dat die niet door de beugel konden. Erik wist een groot deel van de aandeelhouders en bestaande klanten ervan te overtuigen dat de oude manier van werken niet verantwoord kon worden, en dat een nieuwe richting op termijn zelfs een concurrentievoordeel zou kunnen opleveren. De nieuwe, milieubewuste richting zorgde voor nieuwe enthousiasme binnen de organisatie. En dat nieuwe enthousiasme zorgde op haar beurt voor een creativiteit waarmee vervolgens nieuwe manieren gevonden werden om op een verantwoorde manier kosten te besparen. De veranderingen binnen NG zorgden voor zoveel publiciteit, dat de Noorse toezichthouder zich actiever begon te keren tegen misstanden. Klanten wilden ook niet langer geassocieerd worden met ‘vuile’ bedrijven en maakten de overstap naar NG. Concurrenten die niet op tijd in staat waren voldoende te innoveren en te veranderen, verloren de slag en gingen failliet of werden door NG overgenomen. De onderneming heeft zo voor een revolutie in de afvalindustrie in heel Scandinavië gezorgd en

is van plan ook de overstap naar de rest van Europa te maken.

So far so good! Als dat inderdaad is hoe Hendersons nieuwe kapitalisme eruit ziet, dan denk ik dat we daar met zijn allen wel enthousiast van kunnen worden. Zelf spreekt ze de hoop uit dat ondernemers de handen ineen zullen slaan om langs deze weg allerlei maatschappelijke veranderingen ten goede teweeg te brengen.

Maar wat is er eigenlijk nieuw aan deze vorm van kapitalisme? Volgens Henderson is de dominante, neoliberale variant van het kapitalisme slechts gericht op winstmaximalisatie. En dat is logisch binnen een ondernemingsvorm die geregeerd wordt door de kortetermijnvisie van aandeelhouders. Die laatsten willen nu eenmaal snel rendement om zo snel hun zakken te vullen. Deze vorm van kapitalisme acht Henderson verantwoordelijk voor zo'n beetje alle grote maatschappelijke problemen die op dit moment de agenda van wereldleiders bepalen: klimaatverandering, toenemende ongelijkheid, afnemend vertrouwen in de democratische rechtsstaat, en de almaar verslechterende situatie in het onderwijs en de gezondheidszorg. Continue prijsstijgingen leiden tot groeiende armoede onder grote delen van de bevolking. Toenemende kansongelijkheid leidt tot een tweedeling in de samenleving. En kleinere ondernemers kunnen nauwelijks nog opboksen tegen de grote jongens, zo ziet Henderson.

De vraag is echter of dat allemaal de schuld is van het kapitalisme. Natuurlijk is er door grote bedrijven globalisering voor goedkope energie in de vorm van gas en kolen centrales. Maar dat was in een tijd dat de markt zich nog niet bewust was van de mate waarin vooral de laatste vorm van energiewinning het klimaat zou kunnen beïnvloeden. En overheden hebben destijds de bouw van kolencentrales massaal gesubsidieerd. Toenemende ongelijkheid is vooral een probleem wanneer de algemene welvaart onvoldoende stijgt en bepaalde groepen geen enkele kans hebben op lotsverbetering. Het kapitalisme zal, mits er sprake is van vrije concurrentie, uit zichzelf niet leiden tot prijsstijgingen. Doorgaans is van dat laat-

ste vooral sprake wanneer overheidsregulering die vrije concurrentie hindert. Het zijn juist de welvarende landen waar de overheid grote delen van onderwijs en gezondheidszorg tot haar exclusieve verantwoordelijkheid rekent, die op die terreinen het slechts scoren. Het is niet het kapitalisme dat het vertrouwen in de democratische rechtsstaat ondergraaft. Veel voor de hand liggender is de stelling dat de overheid daar zelf voor verantwoordelijk is doordat ze telkens beloftes doet die ze niet kan waarmaken.

Volgens Henderson dient de markt gestimuleerd te worden het goede te doen. En als ze dat niet uit zichzelf doet, dan dient ze daartoe gedwongen te worden. Want uiteindelijk kan volgens haar alleen de overheid iets doen aan de structurele oorzaken van grote problemen als maatschappelijke ongelijkheid en klimaatverandering.

Is dat werkelijk haar nieuwe vorm van kapitalisme? Terwijl ze zo veelbelovend begon met dat prachtige verhaal over de Scandinavische afvalsector, eindigt het met een visie die doet denken aan de jaren 1960-1970, toen de overheid de markt ook al tot een uitvoeringsinstantie van haar eigen beleid probeerde te maken. Dat experiment leidde tot allerlei uitkomsten die in de praktijk onbetaalbaar en daarmee per definitie onhoudbaar bleken.

Veel beter is het om te blijven bij het voorbeeld van Erik Osmundsen. Het werd pas echt wat met de afvalbranche, niet toen de overheid begon met allerlei milieuregels te bedenken, maar toen een ondernemende topmanager besloot dat het anders moest. Het kan weliswaar even duren voordat er dan een oplossing voorhanden is die werkelijk verschil maakt en ook nog eens minder kost. Maar als die oplossing er eenmaal is, dan gaan veranderingen ook veel harder dan in een politiek systeem waarin de overheid allerlei zaken van hogerhand probeert af te dwingen.

Werkelijk verschil ontstaat pas wanneer onder brede lagen van de bevolking het bewustzijn gaat leven dat er iets moet gebeuren. En wanneer er bovendien oplossingen voorhanden zijn die betaalbaar zijn binnen het budget waarover individuele burgers beschikken. En helaas kan de overheid daarin niet voorzien – zeker niet alleen.

Er zit dan ook niets anders op dan enig vertrouwen te houden in het innovatieve vermogen van ondernemers om te komen met de noodzakelijke oplossingen voor een aantal grote uitdagingen waarvoor wij ook in Nederland gesteld zijn. Dat die oplossingen het huidige voor-

stellingsvermogen van de overheid en universiteitsprofessoren te boven gaan, heeft de geschiedenis inmiddels overvloedig aangetoond. En alleen al daarom zijn de verhalen die Henderson daarover gelukkig ook verteld, de moeite van het lezen meer dan waard.

De tirannie van verdienste.
Over de toekomst van de democratie
Michael J. Sandel

Uitgeverij Ten Have, 2020,
365 blz., 24,99

“Als we de gepolariseerde hedendaagse politiek achter ons willen laten, dienen we op de tast onze weg te zoeken en goed na te denken over wat mensen toekomt.”

Michael Sandel, hoogleraar politieke wetenschappen aan Harvard University, begint zijn schets van de problemen waarmee westerse samenlevingen zich geconfronteerd zien, met de situatie tijdens het presidentschap van Donald Trump. Meer dan ooit zijn de VS verworpen tot een land van schijnbaar onverzoenlijke tegenstellingen.

Merkwaardig is daarbij dat Sandel de aandacht vooral vestigt op tegenstellingen die toch vooral sociaaleconomisch van aard zijn. Tussen degenen die het hebben gemaakt in het leven, en zij die veroordeeld lijken tot een ‘rancuneus’ bestaan in de marge van de samenleving. Het is die rancune die verklaart hoe Trump de verkiezingen kon winnen, zo is Sandel van mening. En als we willen voorkomen dat zoiets ooit nog eens gaat gebeuren, dan zullen we ons over die rancune moeten ontfemen en oog krijgen voor het morele feilen van onze cultuur, zo stelt hij. We zullen op zijn minst weer oog moeten krijgen voor toe-

nemende ongelijkheid in de samenleving. Daartegenover dienen we weer opnieuw te pleiten voor de fundamentele gelijkwaardigheid van mensen en de noodzaak van meer gelijkheid.

Deze redenatie verklaart waarom Sandel vooral in links-liberale kringen zoveel waardering krijgt. Hier is een auteur die de juiste vragen lijkt te stellen. Want, om te beginnen: “hoe komt het dat de betekenis van succes en verdienste de afgelopen decennia zo sterk veranderd is, en wel zodanig dat arbeid sterk aan waardigheid heeft ingeboet en veel mensen het gevoel hebben dat de elites op hen neerkijken?”

Sandel volgt Max Weber in zijn stelling dat verdienste als waarde ooit was ontstaan als een bemoedigend idee onder met name protestanten dat we door hard werken en volharding in staat zouden zijn om de Goddelijke genade in ons voordeel te beïnvloeden. De seculiere versie ervan was dat we ons lot in eigen handen hebben. Als we maar genoeg ons best doen, dan zal het ons welgaan, zo vat Sandel samen.

Als de wortels van een verkeerd idee van verdienste inderdaad zo oud zijn als, laten we zeggen, het protestantisme, dan is daarmee de vraag nog niet beantwoord hoe dat idee de afgelopen decennia zoveel aanhangers kon krijgen. En als dat idee vroeger zo succesvol is geweest in het genereren van een welvarende en solidaire samenleving (denk aan het netwerk van welzijnsorganisaties tijdens de Gouden Eeuw in Nederland), hoe kan het dat het de afgelopen decennia niet gelukt is om dit succes te kopiëren? Is het dan fout gegaan bij de opkomst van de seculiere versie ervan?

Dat zijn vragen die zich naar aanleiding van Sandel laten stellen, maar waarop hij geen antwoord geeft. En dat klemmt temeer wanneer hij ze wel als verklaring hanteert voor het feit dat wij te zeer gericht zijn geraakt op eigen voordeel, en te weinig oog hebben voor de verplichtingen die we hebben richting elkaar. In de huidige neoliberale cultuur dient iedere burger in staat te worden gesteld eigen welvaart te maximaliseren. En politiek is daarin niet veel meer dan de ideologie dat het algemeen belang slechts een optelsom is van alle individuele belangen in een samenleving. De vraag of er daarnaast ook nog onderlinge verbanden zijn die essentieel zijn voor de waarderling van ons mens-zijn, wordt dan niet gesteld, aldus Sandel.

Ook al vergist hij zich in de wortels ervan, hier heeft Sandel met zijn kritiek op de neoliberale opvatting van verdienste zeker een punt. Als we als individuen en politiek alleen maar uit zijn op nuts- en winstmaximalisatie, dan verliezen het welzijn van de samenleving vroeg of laat volledig uit het oog. En niet alleen maar de samenleving, maar ook dat van ons landschap en onze leefomgeving.

En als winst en succes slechts een kwestie zijn van eigen verdienste, dan bevordert dat inderdaad de onderlinge solidariteit doorgaans niet. Want waarom zouden de *winners* iets verschuldigd zijn aan de *losers*? Het antwoord op die vraag is gelegen in, zo concludeert Sandel (en het is de moeite waard om hem hier te citeren): “de erkenning dat we, ondanks al ons streven, onszelf niet hebben gemaakt en ons ook niet volledig zelf kunnen redden. Dat we in een maatschappij leven die waarde hecht aan onze talenten is een geluk dat we hebben, en niet iets wat ons toekomt. Een sterk besef van de contingentie van ons lot zou ons tot een zekere bescheidenheid kunnen brengen: ‘Daar sta ik dan, door de genade Gods, het toeval van mijn geboorte of de mysteriën van het lot.’ Een dergelijke bescheidenheid is het begin van een weg terug van de wrede moraal van het succes die ons verdeelt. Ze wijst voorbij de tirannie van verdienste, naar een minder rancuneus en vrijgevig openbaar leven,” aldus Sandel.

Dat zijn wijze woorden. En het zou mooi zijn als onze

links-liberale vrienden hem in dit antwoord zouden volgen. Alleen ... het is op zijn best maar een deel van het antwoord. Want inderdaad zullen sommigen onder de aanhangers van Trump en andere populistten door het type rancune gedreven worden waarover Sandel het heeft. Maar een groot deel van de populistische aanhang in de VS en tal van Europese landen is vertrouwd met de overtuiging die hij hier uitspreekt – simpelweg omdat dat de manier is waarop ze in het leven staan.

Als Sandel werkelijk meent met zijn boek “op de tast zijn weg zoekend en goed nadenkend” een antwoord te hebben gevonden op de huidige polarisatie in zijn eigen land, dan zit hij ernaast. De problematiek waarmee de VS worstelen is niet louter de rancune als gevolg van de tirannie van verdienste. Ze geldt evenzeer de morele verontwaardiging over sociaal-ethische consequenties van de gedachte dat ieder mens de schepper is van zijn eigen bestaan. Niet alleen worden mensen niet altijd als gelijkwaardig behandeld (inderdaad komt discriminatie nog steeds voor), maar vaker nog worden zaken als gelijk gezien die principieel gezien ongelijk zijn (denk aan de gelijkstelling van het homohuwelijk aan het traditionele huwelijk). Ook worden rechten van ongeboren kinderen als onvergelijkbaar gezien ten opzichte van het recht van vrouwen op een eigen carrière (vandaar de stijgende abortusgraad). En ouderen vervallen tot eenzaamheid omdat hun omgeving te druk is met zichzelf (vandaar de groeiende vraag naar euthanasie). Verzet tegen die ontwikkelingen heeft niets met de door Sandel steeds weer van stal gehaalde rancune te maken, maar met een diepgewortelde overtuiging dat hiermee grenzen overschreden worden die tegen de orde van de Schepping ingaan. Aangezien hij voor de laatstgenoemde, mijns inziens principiële dimensie van de problematiek van de polarisatie geen oog heeft, is noodzakelijkerwijs ook zijn visie voor de toekomst van onze democratie op zijn best slechts een deel van het antwoord.

Al zijn we hem ook daarvoor al dankbaar.

HvdB

Dak vóór weiland

In de afgelopen jaren viel er met enige regelmaat een gezamenlijke brief van de gemeente en een energiecollectief op de mat. Mijn dak zou uitermate geschikt zijn voor zonnepanelen, en deze konden tegen gunstige voorwaarden worden geïnstalleerd.

In Nederland wordt momenteel slechts een fractie van de daken benut voor het opwekken van zonne-energie. De zakelijke dienstverlener Deloitte becijferde dat er in ons land bijna 900 vierkante kilometer dakoppervlak geschikt is voor zonnepanelen. Theoretisch gezien kan met die oppervlakte ongeveer de helft van de Nederlandse elektriciteitsvraag worden opgewekt. In 2016 werd echter maar 2% van de elektriciteitsvraag opgewekt door zonnepanelen. Sindsdien is het aantal zonnepanelen weliswaar verdrievoudigd, maar het overgrote deel van de geschikte daken levert geen stroom.

Het gemeentebestuur zag met lede ogen aan dat de brieven veelal lauwe reacties oogstten. De meeste burgers wilden geen lelijke en dure panelen op hun huis. Mede daardoor dreigde de doelstelling om in 2030 klimaatneutraal te worden in gevaar te komen.

Om de doelstelling toch te halen werd er gewerkt aan grootscheepse plannen voor het opwekken van energie binnen de gemeentegrenzen. Op een weiland zo'n 10 hectare moet nu een zonnepark voor meer dan tweeduizend huishoudens verrijzen. Volgens furieuze medeburgers betekende het plan een geduchte aantasting van landschap en natuur. Binnen *no time* werd er een petitie tegen het zonnepark gestart.

Wat het opofferen van goede landbouwgrond mijns inziens nog schrijnender maakt is het aantal ongebruikte daken. Er zijn in de gemeente vast wel tweeduizend huishoudens te vinden met een geschikt dak voor zonnepanelen. En hoeveel ondertekenaars van de petitie zouden de brieven van gemeente en het energiecollectief achteloos bij het oud papier hebben gegoooid?

Wilt u het landschap behouden? Installeer dan zonnepanelen op uw eigen dak, zodat de overheid ze niet voor u hoeft te installeren in een zonnepark.

Dr. Aart van der Linden, bestuurslid WI-SGP

Het landschap op de schop?

1	Tastend onze weg zoeken... <i>Dr. Hans van de Breevaart</i>	BLIKOPENER
2	Vol – in welk opzicht? <i>Ds. M. van Reenen</i>	MEDITATIE
7	“Landschap is kostbaar, kijk uit voor massaal opkomen” <i>Dr. Klaas van der Zwaag interviewt Jan Huijgen</i>	INTERVIEW
12	De stikstofcrisis: gevolg van pappen en nathouden <i>Column door prof. dr. ir. Wim de Vries</i>	FOCUS
15	Het ruimtelijke ordeningstrilemma van de SGP <i>Dr. Roelof Bisschop</i>	KIJK VANUIT DE KAMER
19	“Het woningtekort is te lang ontkend” <i>Sander Bossenbroek MSc interviewt prof. dr. Peter Boelhouwer</i>	INTERVIEW
26	Rentmeesterschap en landschap <i>Column door ir. Gert Harm ten Bolscher</i>	BRANDPUNT
28	Landgebruik in Nederland 2000-2040 <i>Dr. Aart van der Linden</i>	INFOGRAPHICS
32	“Industrialisering van ons landschap is een keuze” <i>Dr. Hans van de Breevaart interviewt Syp Wynia</i>	INTERVIEW
44	De slag om de ruimte? <i>Dr. Hans Teerds</i>	THEMA
52	Scrutopia: Moreel verantwoorde omgang met onze eigen leefomgeving <i>Dr. Hans van de Breevaart</i>	POLITIEK KLASSIEK
60	Draagvlak en menselijke maat: Houten op een ruimtelijk kruispunt <i>Wouter van den Berg MSc</i>	LOKAAL VIZIER
66	“Je zult moeten accepteren dat je zo af en toe een windmolen of zonnepark tegenkomt” <i>Dr. Hans van de Breevaart interviewt ir. Evert Mulder en Gerard van de Breevaart</i>	LOKAAL VIZIER
76	Ruimtelijke uitdagingen in Nederland <i>Len-Marie Boele, Mathan Lokerse en Tjeerd Visser</i>	SGP-JONGEREN
81	Starterslening: goed idee of toch niet? <i>Leo Timmer en Jan Lock</i>	KWARTAALSTELLING
88	Meer, minder of juist anders? <i>Dr. Aart van der Linden en Dr. Hans van de Breevaart</i>	BOEKENSCHAP
91	Dak vóór weiland <i>Column door dr. Aart van der Linden</i>	PERSPECTIEF

Zicht

- Zicht, 47e jaargang (2021) nr. 1
- ISSN 0167-2150
- Het tijdschrift Zicht is een uitgave van de Guido de Brès-Stichting, het Wetenschappelijk Instituut voor de SGP.
- Zicht stelt zich ten doel de bevordering van een wetenschappelijk verantwoorde benutting op actuele politieke en maatschappelijke ontwikkelingen, in het licht van de bijbelse grondslagen en reformatische levensbeschouwing. Het tijdschrift is opiniërend en thematisch van karakter.

Redactie

- Dr. J.O. van de Breevaart
- A. van Dijk MSc
- H. Krooneman MA
- B. Provoost MSc
- Drs. J.A. Schippers (secretaris en eindredacteur)
- Mw. E.E. van de Weteringh
- Dr. K. van der Zwaag (voorzitter)

Adviesraad

- Ing. J.J. van Burg MSc
- J.M. ten Hove MA
- Dr. ir. H. Kievit
- Drs. J.D. Veldman
- Drs. P.J. Verheij RA

Redactieadres

Wetenschappelijk Instituut
voor de SGP
Dinkel 7, 3068 HB Rotterdam
E-mail: wi@sgp.nl
Internet: wi.sgp.nl

Bestuur Guido de Brès-Stichting

- Dr. R. Bisschop
- Mr. drs. J. van den Brink
- Dr. ir. J.S. van den Brink (secretaris)
- Prof. dr. A. Goudriaan
- Mr. A. Klaassen (voorzitter)
- Ir. L. de Knecht
- Dr. A. van der Linden
- Mw. dr. H. Westerman-Dannenberg
- J.J. Zoeteman RA (penningmeester)

Bijdragen en auteursrechten

- Lezersbijdragen zijn van harte welkom. Graag vooraf auteursrichtlijnen en informatie over het redactiebeleid opvragen via het redactieadres.
- De auteursrechten voor de bijdragen in dit tijdschrift berusten bij de uitgeefster. Auteurs schrijven op persoonlijke titel.
- Aanbevolen citeerwijze: Zicht, 2020-4, p. 1

Recensies

- Boeken ter recensie zenden aan het bovengenoemde redactieadres.
- Ter recensie aangeboden boeken worden niet geretourneerd.

Vormgeving en druk

Grafisch centrum De Toren BV
te Nijkerk

Advertenties

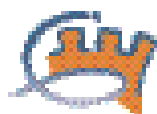
Advertentietarieven zijn op aanvraag beschikbaar.
E-mail: wi@sgp.nl

Abonnementen

- De prijs voor een jaarabonnement bedraagt € 25,00 (vier nummers); studenten/SGP-j leden € 15,00. De prijs van een los nummer is € 8,50 (excl. verzendkosten).
- De prijs voor een digitaal jaarabonnement bedraagt € 22,50 (via WI-SGP); een losse digitale editie kost € 6,99 (via app Digibron Actueel).
- Guido-donateurs zijn automatisch abonnee van Zicht. De minimumdonatie bedraagt € 50,00 per jaar; studenten/SGP-j leden € 30,00. Naast het tijdschrift Zicht ontvangen donateurs alle overige publicaties van het Wetenschappelijk Instituut voor de SGP.
- Een abonnement kan elk kwartaal ingaan. Abonnementen en donateurschappen worden jaarlijks automatisch verlengd, tenzij voor 1 december een schriftelijk bericht van opzegging bij de administratie is ontvangen.

Abonnementenadministratie

- Wetenschappelijk Instituut voor de SGP
t.a.v. mw. B.B. van der Elst-de Weerd
Dinkel 7
3068 HB Rotterdam
telefoon 010-7200785
E-mail: wi@sgp.nl
- IBAN: NL04 RABO 0310 5325 82
t.a.v. Guido de Brès-Stichting
te Rotterdam

Guido de Brès-Stichting
wetenschappelijk instituut voor

Uw vermogen

**verdient veiligheid, flexibiliteit en een vast
gegarandeerd rendement van 2,5%**

Ons bedrijf biedt haar (aspirant-)klanten veilige, flexibele, goed renderende investeringsmogelijkheden voor (tijdelijk) overtollig vermogen. Alle eigen en toevertrouwde gelden investeert zij in haar onroerendgoedportefeuille in Nederland, Duitsland, Florida, Engeland en Schotland. Bij ons inkoopbeleid richten we ons op goed gelegen en goed verhuurd onroerend goed, waarbij we een maximale spreiding beogen.

Momenteel bieden we onze klanten afhankelijk van de opzegtermijn tussen de 1% en 2,5% op jaarbasis. Uiteraard hebben we de afgelopen jaren al onze klanten de rente en aflossing uitgekeerd.

Van Dam, Van Dam & Verkade

INVESTEREN IN ONROERENDE ZAKEN

Het visioen van de dorpsgewijze bewoning uit Zacharia 2:4 is geen onbereikbaar ideaal: sommige woongemeenschappen bieden dit al. Maar ook recente initiatieven als het bij elkaar brengen van ouderen en studenten, of starters en asielzoekers in een enkel gebouw, of initiatieven als stadslandbouw of buurtzorg beantwoorden daaraan. Wel vraagt dit om inzet van de bewoners zelf...

Dr. Hans Teerds

Zie het artikel op **pagina 44**

Guido de Brès-Stichting
Wetenschappelijk Instituut SGP

wi.sgp.nl